

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

Г. І. Базецька

**ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

(для студентів 5 курсу заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст, спеціальності 7.050107 (7.03050401) «Економіка підприємства» факультету ФПО і ЗН)

**ХАРКІВ
ХНАМГ
2011**

Базецька Г. І. Фінансове планування діяльності бюджетних установ: конспект лекцій (для студентів 5 курсу заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст, спеціальності 7.050107 (7.03050401) «Економіка підприємства» факультету ФПО і ЗН) / Г. І. Базецька; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2011. – 127 с.

Автор: Г. І. Базецька

Рецензент: д.е.н., проф. А. Є. Ачкасов

Рекомендовано кафедрою економіки підприємств міського господарства,
протокол № 1 від 03.09.2009 р.

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ	4
ЗМ 1: Фінансове планування	6
Тема 1. Зміст і принципи фінансового планування	6
Тема 2. Фінансові баланси в економічній системі держави	14
Тема 3. Методи фінансового планування	41
ЗМ 2: Планування витрат на утримання бюджетних установ	49
Тема 4. Кошторис бюджетної установи	49
Тема 5. Фінансові норми і нормативи	63
Тема 6. Планування діяльності установ освіти	89
Тема 7. Фінансування закладів охорони здоров'я	99
Тема 8. Джерела фінансування закладів охорони здоров'я	102
Тема 9. Фінансове забезпечення соціальних гарантій	104
Тема 10. Видатки на утримання органів місцевого самоврядування	109
Список літератури	124

ВСТУП

В умовах розвитку економічних відносин в Україні бюджетні та наукові установи виступають як частина єдиного народногосподарського комплексу, причому відносно відокремлена його частина. Це обумовлено наявністю товарно-грошових відносин та передбачає здійснення специфічних функцій даних установ. Для задоволення потреб соціально-культурної сфери і наукового прогресу держава щорічно виділяє з бюджету величезні фінансові ресурси, витрачає значні обсяги матеріальних цінностей. І важливо, щоб ці ресурси та цінності використовувались на місцях з максимальним ефектом, і при цьому повністю задовольнялися потреби українського народу в культурному розвитку, освіті, медичному обслуговуванні, забезпечувалися всі інші соціальні потреби суспільства та вміло використовувався науковий потенціал.

На сучасному етапі розвиток суспільного виробництва забезпечує безперервне зростання національного доходу країни, і на цій основі відбувається щорічне зростання обсягу доходів та видатків Державного бюджету, який не може бути забезпечений без правильної організації бюджетного обліку.

За допомогою бюджетного обліку здійснюється безпосередній контроль за процесом виконання бюджету, ефективним і економним використанням бюджетних коштів.

Серед напрямків бюджетного обліку чималу роль відіграє облік основних засобів.

Бюджетні установи для здійснення своєї діяльності забезпечені основними засобами, які є частиною національного багатства країни. Тому правильна організація обліку використання основних засобів бюджетними організаціями має важливе народногосподарське значення у справі подальшого економічного підйому країни та збереження великої кількості коштів, що спрямовуються на капітальне будівництво.

Метою вивчення даної дисципліни є формування у майбутніх фахівців теоретичних знань і практичних навичок в галузі планування в бюджетних уста-

новах, складанні кошторису, розрахунку нормативів та показників, необхідних в процесі планування. Такі навички корисні в процесі прийняття управлінських рішень для реалізації фінансової політики.

Таким чином, вивчення даної дисципліни формує в майбутніх фахівців систему поглядів і знань, що згодом допоможуть їм у вивченні різних економічних процесів.

ЗМ 1: ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ

Тема 1. Зміст і принципи фінансового планування

- 1.1. Сутність та функції фінансового планування.
- 1.2. Принципи фінансового планування.
- 1.3. Система фінансових планів.
- 1.4. Зведене фінансове планування.

Ключові поняття: фінансове планування, принципи планування, функції планування, зведені загальнодержавні фінансові плани. Індивідуальні фінансові плани. Зведене фінансове планування, фінансове забезпечення комплексних цільових програм, зведений баланс фінансових ресурсів і витрат держави.

1.1. Сутність та функції фінансового планування

Фінансове планування – це науково обґрунтований процес визначення джерел створення і напрямків використання фінансових ресурсів в економіці держави з метою забезпечення стабільного економічного й соціального розвитку. За своїм змістом це особлива сфера економічної діяльності держави, господарських суб'єктів і окремих громадян з обґрунтування ефективності управлінських рішень із питань господарської діяльності в напрямі їх фінансового забезпечення, оптимізації передбачуваних витрат і одержання високих фінансових результатів.

Фінансове планування – суб'єктивна діяльність людей, а тому воно лише тоді дає позитивні результати, коли базується на пізнанні об'єктивних законів розвитку суспільства, тенденцій руху фінансових ресурсів, вивченні наявного економічного становища, результатів заходів, що вживалися раніше, цілей, які поставлені на сьогодні.

Основними **функціями фінансового планування** є:

- відображення основних напрямків фінансової політики, що здійснюється органами законодавчої й виконавчої влади в державі;
- встановлення кількісних і якісних параметрів суспільного виробництва на плановий період;

- вибір раціональних шляхів фінансового забезпечення передбачуваного рівня економічного й соціального розвитку на основі ефективного використання наявних у суспільстві ресурсів;
- здійснення необхідного рівня перерозподілу фінансових ресурсів для досягнення темпів і пропозицій розвитку економіки й підвищення суспільного добробуту;
- встановлення раціональних форм мобілізації фінансових ресурсів і на їх основі визначення їх оптимальної структури.

Фінансове планування – специфічна сфера управління. На всіх етапах історичного розвитку воно потребувало особливих підходів щодо свого здійснення.

Специфічність фінансового планування полягає у тому, що:

- об'єктом фінансового планування завжди є фінансова діяльність держави, господарських структур і окремих громадян;
- предметною галуззю фінансового планування є фінансові ресурси, їхній рух при здійсненні відтворювальних процесів в економіці;
- сферою застосування фінансового планування є створення, розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів на всіх етапах від виробництва до споживання валового внутрішнього продукту;
- фінансове планування відображає вартісний бік економіки, тобто в його основі зосереджена грошова оцінка явищ і процесів економічного життя суспільства, що дає змогу визначити найефективніші варіанти фінансового забезпечення планових показників, завдань і передбачуваних заходів.

1.2. Принципи фінансового планування

Організація фінансового планування може бути ефективною тільки тоді, коли в неї будуть закладені науково обґрунтовані принципи. У науковій літературі немає єдиного підходу щодо визначення принципів фінансового планування.

Проте **принципи фінансового планування** – це основа успішного його застосування. До їх числа належать:

- 1) принцип комплексного підходу до основних параметрів економічного й соціального розвитку в тісному взаємозв'язку з наявними фінансовими можливостями;
- 2) принцип оптимального використання фінансових ресурсів із метою першочергового забезпечення фінансовими ресурсами пріоритетних напрямків розвитку економіки й соціальної сфери;
- 3) принцип раціонального визначення джерел одержання фінансових ресурсів і їхнього розподілу через ланки фінансової системи, тобто через сферу державних фінансів, підприємницьких структур, страхових і резервних фондів та фінансового ринку;
- 4) принцип єдності у використанні фінансових показників, здійсненні фінансових розрахунків, застосуванні єдиної методології прогнозування тенденцій і напрямків розвитку. Йдеться про єдину методологію прогнозування обсягів і напрямків використання різних видів ресурсів у просторі й часі;
- 5) принцип наукового обґрунтування планів, що передбачає реальність прогнозних розрахунків, їхню економічну обґрунтованість, використання прогресивної методології, норм і нормативів, а також вибір кращих методів забезпечення прогнозних завдань необхідними ресурсами з урахуванням кінцевих результатів. Реальність прогнозів досягається на основі пізнання й використання закономірностей розвитку суспільства, об'єктивної оцінки потреб і наявності фінансових ресурсів, глибокого обґрунтування всіх розрахунків, їхніх взаємозв'язків із натуральними показниками. Застосування прогресивних норм є однією з найважливіших умов зниження суспільних витрат праці, зростання її продуктивності, формування оптимальних матеріальних і вартісних пропорцій в економіці.

1.3. Система фінансових планів

Результатом фінансового планування є розраховані фінансові показники, які відповідають певним ознакам і знаходять своє відображення в документі, який має назву «фінансовий план». *Фінансовий план* – особлива форма доку-

мента, показники якого завжди виступають у грошовій формі й відображають результати господарської діяльності та рух фінансових ресурсів протягом відповідного періоду.

Різні види діяльності держави, господарських структур, фінансових інститутів, окремих громадян впливають на методи розрахунків фінансових показників і форму фінансового плану. Проте є загальне правило для всіх видів фінансових планів – вони обов'язково повинні мати підрозділи доходів і видатків. У деяких фінансових планах ці підрозділи можуть мати детальнішу розшифровку.

За чинною практикою всі фінансові плани прийнято поділяти на дві великі групи – зведені та індивідуальні. В свою чергу зведені фінансові плани поділяються на загальнодержавні, плани окремих господарських об'єднань і територіальні.

Центральне місце посідають *зведені загальнодержавні фінансові плани*. Вони відображають рух фінансових ресурсів на макрорівні, тобто масштаби перерозподілу фінансових ресурсів, що здійснюються за допомогою фінансової системи держави. До їх числа належать баланс фінансових ресурсів і витрат держави, зведений бюджет держави, державний бюджет, бюджет пенсійного фонду тощо.

Зведені фінансові плани загальнодержавного характеру відрізняються передусім своєю структурою, змістом, об'єктом та сферою руху ресурсів, методами планування і призначенням, їхнє *основне призначення* полягає у тому, щоб:

- визначити обсяг фінансових ресурсів, які створюватимуться в державі в усіх секторах економіки, та їхнє використання, ґрунтуючись на наявних можливостях;
- відобразити основні напрямки фінансової політики держави упродовж певного періоду, з огляду на фінансові можливості щодо задоволення загальнодержавних потреб.

Перелік зведених фінансових планів, їхній зміст і форма в кожній державі визначаються побудовою її фінансової системи, а також специфікою перерозподільних процесів, що відбуваються певного часу за допомогою фінансів. Зве-

дені фінансові плани відіграють важливу роль у державному регулюванні економічними й соціальними процесами.

Саме вони дають змогу приймати обґрунтовані рішення з використання непрямих методів регулювання економікою, оскільки дають можливість передбачати їхні наслідки та кінцеві результати. Треба зазначити, що центральне місце в системі зведених фінансових планів, незалежно від моделі економіки, що існує в державі, посідає державний бюджет. Саме він є найдієвішим інструментом щодо здійснення фінансової політики.

Індивідуальні фінансові плани, тобто плани окремих підприємницьких структур, різняться між собою залежно від форм власності, видів діяльності, типу організацій, методів управління. Проте різним є насамперед перелік джерел доходу й напрямків використання фінансових ресурсів. За своєю економічною суттю вони відображають передбачувані результати фінансової й фінансове забезпечення господарської діяльності конкретного суб'єкта господарювання.

За умов ринкової економіки відбувається перехід до міжнародних стандартів у галузі фінансового планування. Мається на увазі розробка бізнес-планів, в яких значне місце відведено розрахункам фінансових показників. Бізнес-плани включають низку таблиць і балансових розрахунків, за якими прогнозуються обсяги доходів, витрат, взаємовідносини з державними фінансовими інститутами. Водночас треба зазначити, що на сьогодні немає науково обґрунтованої методології розробки фінансового плану підприємницьких структур. Нині це питання є дуже актуальним і потребує свого вирішення.

Усю сукупність фінансових планів, залежно від періоду їхньої дії, можна поділити на оперативні, поточні й перспективні фінансові плани. Оперативні складаються терміном до одного року, тобто на місяць, квартал. Поточні діють протягом одного року. Перспективні складаються більш як на один рік.

Усі фінансові плани мають форму балансу, тобто прибуткові й видаткові розділи. Деякі з них називаються фінансовим балансом. На нашу думку, фінансовий баланс і фінансовий план – поняття тотожні. Кожний фінансовий план тільки

тоді має практичне значення, коли існує збалансованість прибуткової й видаткової частин.

1.4. Зведене фінансове планування

Система фінансового планування має свою внутрішню структуру, що ґрунтується на взаємозв'язку її складових елементів. Як зазначалося раніше, система фінансового планування включає дві сфери. Перша – сфера зведеного планування, до якої належить зведене планування в масштабах держави, зведене територіальне планування, зведене планування на рівні господарських об'єднань. Друга – сфера планування на рівні господарського суб'єкта.

Обидві сфери фінансового планування виражають внутрішню єдність економіки, що проявляється у стійкому характері погоджених багатосторонніх зв'язків в економіці, у збалансованості стадій розширеного відтворення, у встановленні таких темпів і пропозицій, які повністю відповідали б інтересам суспільного споживання. У виконанні поставлених цілей провідна роль належить зведеному фінансовому плануванню, яке відображає складну систему економічних відносин з огляду на здійснення основних принципів фінансового планування.

Зведене фінансове планування – об'єктивна форма організації й регулювання відтворювального процесу при використанні фінансів, спрямованого на досягнення певної мети. Воно включає координацію погодженого обміну форм діяльності в сфері фінансів з її результатами.

Масштабність і різноманітність зведеного фінансового планування передбачають виділення пропорцій у його структурі. Фінансове планування слід поділити на окремі рівні, де виявляється та чи інша специфіка.

Проміжною ланкою в системі зведеного фінансового планування є *фінансове забезпечення комплексних цільових програм*. За їхньою допомогою розв'язуються пріоритетні проблеми розвитку економіки держави й окремих територій. Вони передбачають концентрацію фінансових ресурсів на головних напрямках розвитку, підвищення ролі інтенсивних факторів виробництва, його ефективності.

Удосконалення зведеного фінансового планування передбачає насамперед тісний зв'язок і взаємну погодженість усіх його ланок. Досягнення такої погодженості – це, з одного боку, складне завдання, що потребує методологічних рішень, постійного вдосконалення і розвитку у світлі нових завдань і вимог, а з другого – виявлення оптимальності планування.

Погодженість зведеного загальнодержавного й територіального планування сприяє розв'язанню конкретних економічних і соціальних проблем, раціональному використанню фінансових ресурсів, фінансовому забезпеченню розвитку інфраструктури, соціальної сфери, охорони довкілля, підвищенню добробуту населення. Тому без детального врахування територіальних факторів, їхнього узгодження із загальнодержавними інтересами господарських суб'єктів не може бути оптимальних планових рішень.

Як економіко-організаційний процес зведене планування повинно розв'язувати такі **завдання**:

- встановити можливості фінансового забезпечення стратегічних цілей і основних завдань розвитку суспільства на конкретний період з урахуванням рівня розвитку суспільства;
- визначити джерела фінансових ресурсів, за допомогою яких за даних умов можна забезпечити розв'язання поставлених завдань;
- обґрунтувати найраціональніші й найефективніші шляхи використання фінансових ресурсів для досягнення поставлених цілей.

У сфері зведеного фінансового планування зведене територіальне фінансове планування має специфічні риси. За своєю суттю воно є сполучною ланкою між зведеним загальнодержавним фінансовим плануванням і плануванням на рівні господарських об'єднань, що якісно покращує елементи всього процесу планування. Воно має за мету комплексний розвиток господарства території, тим самим реалізуючі всеохоплюючий принцип комплексності у плануванні, а також виявлення додаткових можливостей і методів збалансування планів.

Загалом погодженість і взаємоузгодженість різних форм зведеного фінансового планування при постійному вдосконаленні зведеного територіального

фінансового планування на нинішньому етапі розвитку суспільства означає насамперед забезпечення погодженості й взаємозв'язку між обсягом фінансових ресурсів, створених і використаних в єдиному державному комплексі, і його складових частин. Мова йде про визначення необхідного рівня й масштабів перерозподілу фінансових ресурсів через бюджетну систему для досягнення збалансованого розвитку господарюючих суб'єктів і їх об'єднань у межах держави в інтересах повнішого і раціональнішого використання усіх видів ресурсів.

Це створює умови для впливу фінансових важелів і стимулів на досягнення необхідної пропорційності й збалансованості розвитку економіки, встановлення науково обґрунтованих пропорцій між розвитком виробництва й об'єктів соціальної інфраструктури. Вирішальне значення серед цих факторів має досягнення правильного співвідношення між інтересами держави й території.

Активне використання фінансів як інструмента впливу на комплексний розвиток економіки потребує досконалих форм зведеного фінансового планування і насамперед територіального. Його вдосконалення повинно здійснюватися в міру того, як підвищується ступінь взаємної узгодженості різних територіальних утворень у межах держави.

Економіко-організаційною основою такого впливу є *зведений баланс фінансових ресурсів і витрат держави*. Розробка й використання такого балансу в управлінні економікою пройшли довгий і складний шлях розвитку.

Значення та роль зведеного балансу фінансових ресурсів і витрат держави визначається тим, що при розв'язанні складних економічних і соціальних завдань економічного розвитку об'єктивно виникає необхідність у наявності єдиного комплексного документа, який відображав би реальний обсяг фінансових ресурсів держави за рахунок усіх джерел незалежно від форми власності й підпорядкування. Його відсутність знижує значення зведеного територіального фінансового планування, тому що у цьому разі неможливо визначити рух усіх фінансових ресурсів у державі, що в свою чергу спотворює вартісні пропорції між зростанням валового внутрішнього продукту й грошовими нагромадженнями, а також показники рівня життя громадян. Це може негативно позначитися на ви-

рівнюванні показників рівня розвитку окремих територій і плануванні відповідних показників на майбутнє.

Вичерпну інформацію про фінансові зв'язки та взаємовідносини, а також про обсяг фінансових ресурсів, що має держава, може надати лише зведений баланс фінансових ресурсів і витрат держави. Його наявність дасть змогу визначити оптимальний шлях розвитку фінансових відносин у державі, виявити внутрішні резерви зростання нагромаджень, ширше використовувати фінансові стимули для впливу на виробництво, забезпечити тісний взаємозв'язок показників прогнозу економічного й соціального розвитку з фінансовими показниками.

Тема 2. Фінансові баланси в економічній системі держави

- 2.1. Система державних фінансів.
- 2.2. Призначення і роль державних фінансів.
- 2.3. Фінансові баланси як основа ефективного функціонування економіки.
- 2.4. Бюджет в економічній системі держави.
- 2.5. Баланс фінансових ресурсів і витрат регіонів.

Ключові поняття: державні фінанси, фінансові баланси, ресурси, доходи, витрати, регіони, державний бюджет, форми мобілізації ресурсів, бюджетна система, централізовані та децентралізовані фонди України цільового призначення, державний кредит, державне майнове й особисте страхування, фінансовий механізм системи управління в державі, пряме бюджетне фінансування, бюджетне кредитування, самофінансування, збалансованість економіки, фінансова збалансованість економіки, система фінансових балансів, індивідуальні фінансові баланси, територіальні фінансові баланси, дохідна частина балансу, витратна частина балансу, баланс грошових доходів і витрат населення, платіжний баланс, баланс фінансових ресурсів і витрат території.

2.1. Система державних фінансів

Державні фінанси – складова частина фінансової системи держави, її центральна підсистема, через яку здійснюється вплив держави на економічний і соціальний розвиток. Вона має свої особливі принципи організації та функціонування. Це зумовлено функціями й роллю держави в регулюванні й забезпеченні економічних, соціальних і демократичних засад життя населення й створенні сприятливих умов для діяльності виробничих і невиробничих структур.

Фінанси виникли та упродовж тривалого часу розвивалися як система мобілізації коштів, матеріальних і фінансових ресурсів для потреб правлячої еліти різних форм державних утворень і оборони своєї території. Для зазначених цілей запроваджувалися різні форми податків, зборів і платежів. Використання їх не підлягало жодному контролю з боку населення, тому протягом майже шести століть під поняттям «фінанси» у свідомості людей відкладалися різні форми зиску й несправедливого зменшення доходів населення.

Виникнення та розвиток фінансів пов'язано з існуванням держави й товарно-грошових відносин. Фінанси досягли свого найвищого розвитку в XIX ст., коли функції держави значно розширилися й удосконалилися, а товарно-грошові відносини зайняли панівне становище в економічних системах. Фінанси стали універсальним і дуже активним елементом економічного життя. Центральне місце в фінансовому житті держави посідає бюджет. Набули високого розвитку методи й форми мобілізації коштів та розподілу їх для задоволення потреб населення, вдосконалення й розширення виробничих процесів у державі.

Наприкінці XVIII ст. в результаті посилення демократичних засад з'являється фінансове й насамперед бюджетне право. Мобілізація та використання фінансових ресурсів набувають правової основи, стають об'єктом контролю з боку парламенту та інших законодавчих структур. Дані про державні фінанси оприлюднюються. Щодо питань мобілізації та використання державних фінансів ведеться жорстока боротьба між правлячими колами й різними соціальними групами населення. За цих умов набула розвитку й відокремилася в самостійну галузь знань фінансова наука.

У цей період розширюються межі державних фінансів. Держава стає власником великої кількості майна, галузей економіки, землі, природних багатств. Вона бере на себе зобов'язання із забезпечення низки соціальних потреб населення. Практично кожний громадянин стає пов'язаний з державними фінансами.

Сфера фінансової діяльності кожного члена суспільства значно розширюється в умовах ринкової економіки. З огляду на це зростає потреба в спеціальних знаннях, вмінні правильно оцінювати явища й процеси в галузі фінансів, які відбуваються в державі. На сьогодні фінанси слід розглядати насамперед як економічну категорію, що відображає процеси, пов'язані із створенням, розподілом і використанням фондів фінансових ресурсів.

Форми мобілізації ресурсів можуть бути різними. Так, держава мобілізує фінансові ресурси для своїх потреб у формі податків, зборів і платежів. Витрачаються ці ресурси через асигнування на різні заходи загальнодержавного значення, тобто на оборону, забезпечення громадського порядку, утворення органів влади й управління, збереження довкілля, надання громадянам безплатних послуг у сфері освіти, медичної допомоги, оволодіння професією, а також грошових виплат у формі допомоги.

В економічному житті фінанси є досить складним явищем. За їх допомогою держава перерозподіляє значну частину валового внутрішнього продукту, який є головним об'єктом фінансових відносин. З огляду на це фінанси слід розглядати як систему відносин, що склалася в суспільстві в процесі розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту. З одного боку, суб'єктом цих відносин є держава, а з другого – населення й підприємницькі структури.

Держава для виконання своїх функцій повинна мати у своєму розпорядженні певну величину фінансових ресурсів, що створюються в її народногосподарському комплексі. З цією метою вона здійснює свою фінансову діяльність шляхом законодавчого визначення форм мобілізації доходів і витрат із метою досягнення економічного й соціального прогресу в державі.

Державні фінанси – головна ланка фінансової системи держави. Вона опосередковує майже 80% усіх фінансових ресурсів і містить різноманітні фінансові

інститути, за допомогою яких держава здійснює свою фінансову діяльність. Державні фінанси охоплюють: сукупність усіх бюджетів держави; централізовані та децентралізовані фонди цільового призначення; фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форм власності; державний кредит; державне особисте і майнове страхування.

Усі ланки державних фінансів мають власну сферу функціонування, проте вони тісно пов'язані між собою. Основу державних фінансів становлять фінанси підприємств і організацій державної та комунальної форм власності. Тут створюється понад 90% валового національного продукту, який є головним об'єктом фінансових процесів. За умов становлення ринкової економіки частка державного сектора зменшуватиметься, однак ще тривалий час цьому секторові належатиме вирішальна роль у процесах розподілу й перерозподілу, здійснюваного за допомогою фінансів.

Сукупність усіх бюджетів держави складає її *бюджетну систему*. Принципи побудови бюджетної системи регулюються бюджетним законодавством і залежать насамперед від адміністративно-територіального поділу в державі. Взаємовідносини між різними складовими бюджетної системи визначаються рівнем розвитку демократичних засад у державі. У більшості країн світу зведений або консолідований бюджет держави включає всі ланки бюджетної системи. Зведений бюджет України включає державний бюджет України, бюджет Автономної Республіки Крим і місцеві бюджети.

Державному бюджету належить центральне місце в системі державних фінансів. Він охоплює всі сфери економічної діяльності держави. За своєю сутністю бюджет характеризує фінансове становище держави. Проте бюджет – дуже складна економічна категорія, до якої не можна підходити однозначно, як і використовувати його показники без детального аналізу структури бюджетної системи держави.

Централізовані та децентралізовані фонди України цільового призначення включають Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування, Фонд сприяння зайнятості, Фонд конверсії, Валютний фонд, позабюджетні фонди місцевих

органів самоврядування. Вони певною мірою доповнюють державний бюджет, проте специфіка їх полягає у тому, що ці фонди мають виключно цільове призначення і на інші цілі не використовуються. По суті, перелічені фонди є новою складовою державних фінансів України, що перебуває на стадії становлення.

Державний кредит є заборгованістю держави перед своїми громадянами та господарськими структурами. Його величина свідчить про раціональність і ефективність фінансової політики держави та регулюється законодавством. Великий борг дає підстави для висновку, що держава живе за рахунок майбутніх поколінь. Він лягає тягарем на видаткову частину бюджету, оскільки потребує витрат на обслуговування боргу.

Державне майнове й особисте страхування є одним із методів створення страхових фондів для збереження майна громадян і господарських структур. Держава є страховиком і розпорядником страхових фондів.

2.2. Призначення і роль державних фінансів

Головне призначення державних фінансів – за допомогою різних фінансових інституцій сприяти успішному економічному й соціальному розвитку держави, забезпеченню прав і свобод людини. Це досягається завдяки методам і формам мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження держави та використання їх для розвитку економіки, забезпечення соціальних гарантій населення, утримання армії, органів усіх ланок влади.

Сукупність зазначених форм і методів дістала назву *фінансового механізму системи управління в державі*. Від того, наскільки він досконалий, залежать темпи економічного й соціального розвитку, добробут громадян. Важливе значення має й те, який обсяг фінансових ресурсів від їхньої загальної кількості, що створюються у державі, вона залучає в своє розпорядження й на які цілі використовує. Проте ці загальні показники ще не забезпечують повної характеристики ефективності функціонування державних фінансів.

Головне призначення державних фінансів – за допомогою різних фінансових інституцій сприяти успішному економічному й соціальному розвитку дер-

жави, забезпеченню прав і свобод людини. Це досягається завдяки методам і формам мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження держави та використання їх для розвитку економіки, забезпечення соціальних гарантій населення, утримання армії, органів усіх ланок влади.

Необхідність державних фінансів зумовлена тим, що за будь-якого типу економічної системи основним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм, тобто через попит і пропозицію, а також особисто кожним громадянином з огляду на відповідні об'єктивні причини. До них належить зокрема, структурна перебудова економіки, боротьба з монополізмом, захист навколишнього середовища, оборона, правопорядок, захист тих громадян, які на ринку входять до числа споживачів – інваліди, діти, престарілі, проведення фундаментальних наукових досліджень, загальна освіта, підготовка кадрів, соціальне забезпечення й страхування, охорона здоров'я тощо. Виходячи з цього, держава будує свою фінансову політику, головним завданням якої є пошук оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів із метою прискорення зростання матеріального виробництва й добробуту населення. Для побудови такої моделі треба визначити рівень втручання держави у господарську діяльність виробничих структур і рівень зобов'язань держави в питаннях соціального забезпечення своїх громадян. Від цих факторів залежить, яка частка валового внутрішнього продукту має зосереджуватися у фінансових інституціях, створюваних державою.

Слід ураховувати, що необґрунтовано висока частка централізації фінансових ресурсів призводить до негативних наслідків, оскільки централізовано важко вести раціональний розподіл і забезпечити його ефективне виконання. Однак зниження централізації при високому рівні державної власності зумовлює безгосподарність і різні перекоси в розподілі та використанні фінансових ресурсів, і врешті – фінансовий розлад у державі.

Потрібна також оптимізація перерозподілу фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні населення. Якщо держава надмірно втручається в перерозподіл частки населення у валовому внутрішньому продукті, це усуває стимули

до праці, знижує темпи економічного зростання. Водночас невтручання держави в цей процес або значне їх скорочення також має негативні наслідки – стримує розвиток освіти, науки, призводить до зубожіння деяких верств населення тощо.

Перерозподільні процеси, що здійснюються за допомогою державних фінансів, – це явище макрорівня, проте роль державних фінансів виявляється не меншою мірою у формах і методах мобілізації фінансових ресурсів. Важливе значення має те, як мобілізуються ресурси, якими каналами та в якій формі відбувається їхній рух, на яких засадах вони виділяються й використовуються.

За умов ринку головною формою мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження держави є податки, збори й відрахування. Визначення об'єкта оподаткування або обчислення платежів, передбачених пільг, ставок податків і платежів, строків сплати, відповідальності за несвоєчасну сплату є механізмом впливу на економічні та соціальні процеси, як й окреслює роль фінансів на мікрорівні.

При використанні ресурсів держава визначає метод фінансування витрат – **пряме бюджетне фінансування, бюджетне кредитування або самофінансування**. Ринкова економіка передбачає залучення коштів через випуск акцій, облігацій, різних кредитних зобов'язань. Це форма реалізації ролі фінансів у господарському механізмі держави.

Аналізуючи бюджетні дані різних країн, можна сказати, що ресурси, які перебувають у розпорядженні держави, значно більші в країнах із перехідною економікою, ніж у країнах з економікою ринкового типу. Наприклад, наприкінці 80-х років частка видатків усіх рівнів державного управління у ВВП європейських країн із перехідною економікою в середньому становила приблизно 55%. Однак ці частки не досить значні, якщо їх зіставити із аналогічними показниками низки промислово розвинутих країн із досконалими системами соціального забезпечення. Наприклад, у 1998 р. частка видатків усіх урядових рівнів у ВВП Нідерландів, Норвегії й Швеції становила приблизно 60%, а щодо Австрії, Бельгії, Ірландії та Люксембургу вона перевищувала 50%.

Склад і напрямки використання державних видатків визначаються характером досить різноманітних функцій держави. До складу видатків, пов'язаних із

політичними функціями держави, належать: утримання армії; державного апарату управління і влади; посольств; консульств; сплата внесків до міжнародних організацій тощо. Вони становлять від 3 до 10% від внутрішнього валового продукту і від 10 до 25% від загальної суми державних видатків розвинутих країн. До складу видатків, пов'язаних з економічними функціями держави, входять державні інвестиції в галузі економічної інфраструктури, субсидії приватному капіталу й державним корпораціям, видатки на зовнішньоекономічну діяльність тощо.

Держава перетворилася на великого підприємця, споживача й інвестора, банкіра, позичальника й експортера капіталу.

За допомогою видатків на капіталовкладення, які становлять від 5 до 30% від загального обсягу державних витрат, держава досить активно впливає на норму нагромадження, її рівень та динаміку, чим значною мірою сприяє використанню темпів оновлення капіталу й економічного зростання.

Багато нових видів продукції й навіть цілих галузей промисловості виникли завдяки безпосередній фінансовій підтримці держави. Сфера державної інвестиційної діяльності значна, вона охоплює в провідних промислово розвинутих країнах світу від 5 до 20% від валових капіталовкладень. Загальновизнано, що державні інвестиції й субсидії приватним особам та промисловості сприяють поліпшенню можливостей виробництва та зростанню національного добробуту.

Слід наголосити й на досить великому впливі видатків на економіку для регулювання ринкових відносин. Механізм функціонування державних видатків сприяє розвитку внутрішнього та розширенню зовнішніх ринків збуту. Зросло втручання держави й у сферу міжнародних валютних, фінансових, кредитних відносин та товарного обміну. Збільшився експорт державного капіталу, ще вагомішим стало його місце в загальному обсязі капіталу, що експортується. Зросла роль держави як гаранта вивозу приватного позикового капіталу. Через численні державні компанії й організації, на які покладені функції страхування експортних кредитів, вона певною мірою контролює його формування і рух. Значна частина експорту кредитується державою на пільгових умовах, експор-

тери товарів та послуг користуються досить широким колом вивізних премій. Таким чином, державні видатки стали одним із головних інструментів концентрації та централізації капіталу, збільшення нагромаджень у національній економіці. Загалом у країнах з розвинутою ринковою економікою видатки, зумовлені економічними функціями держави, становлять від 10 до 15% від валового продукту і від 20 до 35% від загальної суми державних витрат. Для порівняння: в Україні такі видатки становили в 1999 р. відповідно 16,76 і 20,3%. Ці фінансові ресурси беруть безпосередню участь у процесі розширеного відтворення, постійно перетворюються в самозростаючу вартість – капітал. Соціальні функції держави втілюються шляхом забезпечення мінімального прожиткового рівня найвразливішим категоріям населення, сприяння розвитку освіти, культури, охорони здоров'я і довкілля. Загалом видатки на соціальні потреби становлять від 20% до 35% від загального обсягу державних витрат у більшості країн світу.

За соціально-економічним змістом ця група витрат є частиною вартості робочої сили й безпосередньо зумовлена необхідністю її відтворення. Розвиток науково-технічної революції впливає не лише на засоби виробництва, а й на робочу силу, об'єктивно зумовлює підвищення вимог до її професійної підготовки. Зростають продуктивна сила праці й вартість товару – «робоча сила». З огляду на це питання про роль освіти в підвищенні темпів розвитку економіки дедалі більше привертає увагу зарубіжних вчених, з'являється новий термін – «інвестиції в людину». Витрати на освіту, формування нового типу робітника, який має достатній рівень загальної та спеціальної професійної підготовки, розглядаються нині як одна з форм капіталовкладень, що дає прибуток, і фінансуються значною мірою за рахунок держави. За даними американського економіста Т. Шульца, майже третина національного доходу США одержується завдяки підвищенню рівня освіти.

Щодо витрат на науково-дослідні роботи та дослідно-конструкторські розробки, то сучасна держава перетворилася на головного організатора й інвестора наукових досліджень. За державний кошт у країнах Заходу фінансується від 15 до 65% витрат на ці потреби. Широке фінансування наукових досліджень

та їхнє впровадження у виробництво – якісно новий елемент державного господарювання, що сприяє інтенсифікації виробництва й підвищенню його ефективності. Існує пряма залежність між темпами економічного зростання й видатками держави на науку У провідних країнах світу на наукові дослідження й розробки спрямовується від 2,5 до майже 4% від валового внутрішнього продукту.

2.3. Фінансові баланси як основа ефективного функціонування економіки

Ефективність функціонування економіки завжди залежала від рівня її збалансованості. У часи докорінної перебудови старої і формування нової економічної системи зв'язок між чинним господарським механізмом і станом збалансованості народногосподарських пропорцій значно посилюється. Справді, на будь-якому напрямку реформування економіки роль збалансованості всіх видів ресурсів із потребою в них зростає.

Збалансованість економіки – це відповідність між різними її частинами й підрозділами та певні їх співвідношення (пропорції). Оскільки економіка постійно розвивається, то кажучи про її збалансованість, треба мати на увазі постійне підтримання відповідностей її частин і підрозділів та певні пропорції в рівнях і темпах їхнього розвитку.

Фінансова збалансованість економіки виступає у двох аспектах. Перший з них полягає в тому, що величина фінансових ресурсів повинна бути збалансованою щодо їх витрат за окремими напрямками. Інший аспект – збалансованість фінансових ресурсів і матеріальних благ. Ці види фінансової збалансованості пов'язані між собою. Дієве функціонування економіки можливе лише за досягнення обох аспектів фінансової збалансованості.

Фінансова збалансованість досягається завдяки складанню й виконанню системи фінансових балансів. Загалом баланс – це система показників, що характеризують яке-не-будь явище шляхом зіставлення чи протиставлення окремих його сторін.

Фінансовий баланс – це сукупність показників, що відображають створення й використання фінансових ресурсів у межах держави, на галузевому чи територіальному рівнях, на окремому підприємстві, в організації, установі.

Певна сукупність фінансових балансів становить їх систему. **Система фінансових балансів** – важливий інструмент впливу на формування показників прогнозу економічного й соціального розвитку держави, окремих територій, галузей господарства, а також підприємств, інструмент контролю економічної й соціальної ефективності передбачуваних витрат. У процесі складання фінансових балансів обґрунтовується доцільність застосування тих чи інших форм мобілізації ресурсів і напрямків їх використання. Здійснювана в процесі складання фінансових балансів координація фінансових ресурсів усіх балансів супроводжується визначенням їхніх основних показників і впливає на їхню структуру. Одночасно фінансові баланси сигналізують про виникнення диспропорцій як в економіці в цілому, так і на рівні окремих регіонів, галузей чи підприємств.

В економічній літературі є різні точки зору щодо складу системи фінансових балансів. На нашу думку, **до системи фінансових балансів слід включити:**

- баланси доходів і витрат підприємств, організацій, установ усіх форм власності;
- баланси доходів і витрат об'єднань, концернів, асоціацій, міністерств, відомств, державних комітетів;
- баланси доходів і витрат бюджетних установ;
- баланси фінансових ресурсів областей, районів, міст;
- державний бюджет та місцеві бюджети;
- баланс фінансових ресурсів і витрат держави;
- фінансові баланси окремих фінансових інститутів;
- баланс грошових доходів і витрат населення;
- платіжний баланс.

Кожний фінансовий баланс має на меті організацію фінансів у певній сфері фінансових відносин для розв'язання певних завдань. У кожному фінансовому балансі фіксується рух певної частки фінансових ресурсів у відповідному роз-

різі. Тому вся сукупність фінансових балансів може бути поділена на дві групи – індивідуальні й зведені.

До індивідуальних фінансових балансів належать:

- баланси доходів і витрат підприємств, організацій, установ усіх форм власності;
- баланси доходів і витрат бюджетних установ;
- фінансові баланси окремих фінансових інститутів.

Зведені фінансові баланси включають:

- баланс фінансових ресурсів та витрат держави;
- баланси фінансових ресурсів областей, районів, міст;
- державний бюджет, бюджети областей, районів, міст;
- баланси доходів і витрат об'єднань, концернів, асоціацій, міністерств, відомств, державних комітетів;
- баланс грошових доходів і витрат населення;
- платіжний баланс.

У свою чергу зведені баланси поділяються на загальнодержавні, територіальні й галузеві. До загальнодержавних належать: баланс фінансових ресурсів і витрат держави; державний бюджет; баланс грошових доходів і витрат населення; платіжний баланс. Ці фінансові баланси відображають фінансові відносини, що виникають між державою, з одного боку, і підприємствами, організаціями та населенням, з другого. *До складу територіальних фінансових балансів входять:*

- баланси фінансових ресурсів і витрат областей, районів, міст;
- бюджети областей, районів, міст;
- баланси грошових доходів і витрат відповідної території.

Зазначені фінансові баланси відображають фінансові відносини між державою, підприємствами, організаціями, установами й населенням на відповідній території.

Галузеві фінансові баланси включають баланси доходів і витрат об'єднань, концернів, асоціацій, міністерств, відомств, державних комітетів, фінансові плани

громадських організацій і фінансових інститутів. Вони відображають фінансові відносини між державою й певними галузями, а також всередині галузей.

Крім того, фінансові баланси слід поділяти й *за періодом* їх *функціонування* – на поточні й перспективні.

Одним із важливих напрямів розв'язання завдання посилення фінансової збалансованості в економіці держави є розробка, крім вищевказаних, ще низки фінансових балансів. До їх числа належать фінансові баланси галузей народного господарства, а також баланси за групами однорідних галузей (наприклад, агропромислового та паливно-енергетичного комплексу). Складання таких балансів сприяло б раціональнішому й ефективнішому використанню галузевих ресурсів і однорідних груп галузей, встановленню оптимальних пропозицій їхнього розвитку.

Важливе значення мало б включення до системи фінансових балансів, *балансів за групами заходів*. До них належать баланси створення й використання прибутку, баланс амортизаційних відрахувань, а також баланси фінансування цільових комплексних програм. Ці баланси повинні передбачати, з одного боку, обсяг фінансування за рахунок усіх джерел, а з другого – цільове використання ресурсів за видами заходів і статтями витрат.

Усі фінансові баланси, що створюють їх систему, тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені. Провідне місце в системі фінансових балансів посідає баланс фінансових ресурсів та витрат держави. Баланс фінансових ресурсів та витрат держави – це система фінансових показників, що відображає створення й використання фінансових ресурсів у всіх секторах економіки держави. У ньому в найзагальнішій формі відображається фінансове обґрунтування прогнозу економічного й соціального розвитку держави. Він є фінансовою програмою прогнозу економічного й соціального розвитку. Баланс фінансових ресурсів держави, показуючи обсяг цих ресурсів, що мобілізуються на певному проміжку часу, та їх використання, відображає своїми результатами загальне збалансування фінансових ресурсів та їхніх витрат.

У *дохідній частині балансу* фінансові ресурси відображають ту частину вартості валового внутрішнього продукту, яка в процесі розподілу й перерозподілу доходів і нагромаджень може бути використана на розвиток економіки держави, соціальний захист населення, соціально-культурні заходи, потреби оборони, управління та на інші заходи.

Витратна частина балансу відображає потребу держави в фінансових ресурсах, що ґрунтується на прогнозних показниках економічного й соціального розвитку, а отже – в матеріальних ресурсах, оскільки фінансові ресурси – похідна від руху матеріальних ресурсів – не можуть бути визначені без урахування матеріальної складової суспільного виробництва. Таке визначення фінансових ресурсів без урахування матеріального виробництва означає, що вартісне вираження валового внутрішнього продукту буде поза вартістю. Розрив між потребою у фінансових ресурсах і мобілізацією засвідчує відсутність взаємозв'язків у матеріальних розрахунках прогнозу економічного й соціального розвитку держави, а також необхідність їхнього уточнення. Тому баланс фінансових ресурсів і витрат держави є інструментом перевірки пропорцій розвитку економіки, узгодженості взаємодії всіх ланок фінансової системи.

Аналіз балансу, виявлення й вивчення факторів, що викликають невідповідність між величиною фінансових ресурсів і потребою в них, вивчення причин цієї невідповідності дають змогу виробити рекомендації з вишикування додаткових доходів, дотримання режиму економії. Виходячи з необхідності зростання доходів держави й скорочення витрат, можуть змінюватися прогнози темпів і пропозицій розвитку економіки держави в цілому й певних галузей народного господарства зокрема, спрямування витрат фінансових ресурсів й інші показники.

Баланс фінансових ресурсів і витрат держави є балансовим розрахунком і вихідним документом, на основі якого в подальшому визначаються узагальнені рамки, пропорції інших фінансових балансів, забезпечується узгодженість і взаємозв'язок усіх фінансових балансів.

Важливу роль відіграє розробка не тільки прогнозного балансу фінансових ресурсів, а й складання звітнього. У звітньому балансі відображаються кінцеві

результати створення й використання фінансових ресурсів у всіх секторах економіки, розміри грошових доходів і нагромаджень, рівень перерозподілу й цільове використання коштів. Такий баланс містить достатній матеріал для аналізу тенденцій і закономірностей створення й використання фінансових ресурсів у державі. Він є інформаційною базою для прогнозних розрахунків як на короткий період, так і на віддаленіший час, використовується для економіко-математичного моделювання руху фінансових ресурсів в економіці в цілому, в певних її секторах у галузях господарства та поміж ними, а також для перевірки кількісної залежності й взаємозв'язку між обсягом фінансових ресурсів, валовим внутрішнім продуктом, грошовими доходами населення.

Баланс фінансових ресурсів створює підґрунтя для наступної роботи зі складання проекту державного бюджету, встановлює взаємозв'язок державного бюджету із загальною величиною фінансових ресурсів держави, валовим внутрішнім продуктом. Якщо говорити, що баланс фінансових ресурсів держави – це фінансова програма прогнозу економічного і соціального розвитку держави, то державний бюджет конкретизує цю програму в адресному, територіальному, галузевому розрізах. Збалансованість фінансового балансу держави означає, що продукт державного бюджету також буде збалансованим.

Водночас між балансом фінансових ресурсів і витрат держави та державним бюджетом є певні відмінності в їхньому призначенні, обсягові й складі доходів і витрат тощо.

Призначення балансу фінансових ресурсів і витрат держави, як зазначалося вище, полягає у виявленні узагальнених фінансових зв'язків в економіці, визначенні загального обсягу фінансових ресурсів держави та їх використання, встановленні можливостей фінансового забезпечення показників прогнозу економічного й соціального розвитку держави.

Баланс фінансових ресурсів, на відміну від бюджету, не має адресного характеру, а є підґрунтям для визначення адресних завдань при складанні державного бюджету.

Призначення ж державного бюджету полягає у формуванні й використанні централізованого фонду фінансових ресурсів держави на цілі розширеного відтворення і на соціальні потреби відповідно до наявної фінансової політики. Відображаючи об'єктивну необхідність розподільчих і перерозподільчих процесів в економіці і концентрації в розпорядженні держави певної частки фінансових ресурсів, він тим самим є конкретно-адресним документом. За його допомогою досягається кінцева взаємоузгодженість усієї системи фінансових балансів.

За своїм змістом баланс фінансових ресурсів та витрат держави ширший, ніж державний бюджет, оскільки баланс охоплює як фінансові ресурси бюджету, так і власні ресурси підприємств, організацій, установ, приріст довгострокових вкладів населення, ресурси централізованих фондів цільового призначення (крім тих, які увійшли до складу бюджету).

Державний бюджет, внаслідок його завдань і механізму розробки, складається лише на рік із поквартальною розбивкою. Баланс фінансових ресурсів держави складається на рік (без розбивки за кварталами), а також на перспективу. Баланс фінансових ресурсів починає розроблятися заздалегідь, ще до складання державного бюджету. Для його розрахунку необхідні дані в галузевому й відомчому розрізах.

Баланс фінансових ресурсів і витрат держави тісно пов'язаний з **балансом грошових доходів і витрат населення**. Баланс грошових доходів і витрат населення – це система взаємопов'язаних показників, що відображають створення грошових доходів населення та їхнє використання. За його допомогою встановлюються як фінансові відносини населення з державою, підприємствами, організаціями, установами, так і рух коштів населення в готівковій і безготівковій формах. Основне призначення цього балансу – прогнозування грошових доходів населення за їхніми видами: заробітна плата робітників і службовців, грошові доходи від колективних сільськогосподарських підприємств, надходження з фінансової системи; обґрунтування прогнозів товарообігу в роздрібній торгівлі та сфері платних послуг, прогнозування обов'язкових платежів і добровільних внесків у формі податків і зборів, які надходять до бюджету, внесків за

усіма видами страхування; залучення коштів населення у вклади та цінні папери; забезпечення збалансованості між доходами й витратами населення.

Завдяки тому, що кінцеві результати даного балансу показують відповідність між грошовими доходами й витратами населення, цей баланс, як і баланс фінансових ресурсів та витрат держави, дає змогу контролювати загальні пропозиції прогнозу економічного й соціального розвитку держави. Для збалансованого розвитку економіки рівновага грошових доходів і витрат населення є такою ж важливою, як і повне забезпечення фінансовими ресурсами всіх потреб держави. Тому показники балансу фінансових ресурсів і витрат держави та балансу грошових доходів і витрат населення доповнюють один одного. Зв'язки цих балансів ґрунтуються і на наявності в них однакових статей доходів і витрат.

У доходах балансу грошових доходів і витрат населення, зокрема, показується розмір виплачуваних пенсій, стипендій, різних видів грошової допомоги. Ці ж показники відображаються у витратах балансу фінансових ресурсів держави. Обсяг витрат на соціально-культурні заходи у витратній частині балансу фінансових ресурсів повинен бути узгоджений із показником доходів населення щодо заробітної плати працівників установ, що утримуються за рахунок бюджету. Величина заробітної плати (загальний фонд оплати праці), що відображається в грошових доходах населення, є базою для розрахунку таких статей балансу фінансових ресурсів, як податки та платежі населення, відрахування до пенсійного фонду, фонду зайнятості. Податки та платежі населення державі показуються у доходах балансу фінансових ресурсів держави та у витратах балансу населення. Показник приросту заощаджень у вкладах та цінних паперах у витратах балансу доходів і витрат населення відображається у доходах балансу фінансових ресурсів держави.

Менш тісний взаємозв'язок має баланс фінансових ресурсів та витрат держави з платіжним балансом. **Платіжний баланс** – це система показників, що характеризує співвідношення грошових надходжень країни з-за кордону й платежів за кордон за певний проміжок часу. Він є кількісним і якісним вира-

женням масштабів, структури й характеру участі країни в міжнародному поділі праці, системі світогосподарських зв'язків.

Платіжний баланс включає рахунок поточних операцій та рахунок рухів капіталів і фінансів. Рахунок поточних операцій відображає платежі й надходження за товари та послуги, доходи й платежі за інвестиціями й поточними трансфертами. Рахунок капіталів та фінансів включає рух іноземних інвестицій та кредитів. Співвідношення між платежами й надходженнями за цими рахунками і загалом за балансом визначається дебетовим чи кредитовим сальдо. Платіжний баланс є активним, якщо країна одержала з-за кордону платежів на більшу суму, ніж здійснила платежів.

Взаємозв'язок балансу фінансових ресурсів і витрат держави з платіжним балансом здійснюється загалом через показник обслуговування зовнішнього боргу у витратній частині балансу фінансових ресурсів при пасивному сальдо платіжного балансу.

Активне сальдо платіжного балансу означає приріст фінансових ресурсів держави і відображається в дохідній частині балансу фінансових ресурсів держави.

Головним напрямком удосконалення системи фінансових балансів при цьому є забезпечення методологічної єдності й кількісного взаємозв'язку показників балансу фінансових ресурсів і витрат держави як провідного балансу цієї системи, насамперед із державним бюджетом, балансом доходів і витрат населення, платіжним балансом та іншими фінансовими балансами. Необхідно вдосконалювати наявні балансові методи фінансового планування й прогнозування, розробляти та впроваджувати економіко-математичні моделі прогнозування показників фінансових балансів.

2.4. Бюджет в економічній системі держави

Бюджет – це фонд фінансових ресурсів, який перебуває у розпорядженні органів виконавчої влади певного рівня й використовується для виконання покладених на них функцій, передбачених конституцією. Економічна природа бюджету полягає в тому, що виникає об'єктивна необхідність у розподілі й перероз-

поділі валового внутрішнього продукту між галузями економіки, верствами населення й територіями з метою підвищення ефективності економіки та добробуту громадян.

Ринкова модель економіки, а також усі без винятку інші моделі не можуть існувати й розвиватися без втручання держави в процеси розподілу й перерозподілу новоствореної вартості в суспільстві. Для цього використовуються фінанси, а бюджет є конкретною формою реалізації функцій держави. З розвитком цивілізації бюджет стає унікальним інструментом здійснення економічної політики, не лише за ринкових умов, а й у тоталітарних, монархічних та інших системах. В ньому сконцентровані інтереси держави, підприємців і населення. Між ними ведеться постійна боротьба за задоволення власних потреб. Об'єктом цих інтересів завжди є валовий внутрішній продукт, власне напрямки та методи його розподілу й перерозподілу.

Бюджет, в основному, відображає вторинний перерозподіл, тобто після первинного розподілу валового внутрішнього продукту на основні його складові здійснюється вторинний перерозподіл за допомогою податків і надання за рахунок бюджету громадянам суспільних благ і послуг.

Надання населенню суспільних благ стає однією з функцій держави в економіці вільної конкуренції, фінансування яких здійснюється за рахунок державного та місцевих бюджетів. Економічна природа бюджету якраз проявляється в тому, що за його допомогою держава надає суспільству унікальні блага й послуги, які істотно впливають на рівень добробуту та якість життя. До таких благ належать оборона країни, національна безпека й правопорядок, благоустрій, захист довкілля, освіта, охорона здоров'я, наука, культура тощо.

Проте усвідомлення економічної суті бюджету зі своїм становленням пройшло довгий шлях. Перші наукові визначення бюджету з'явилися тільки на початку ХХ ст. Так, енциклопедичний словник Брокгауза та Ефрона стверджує, що бюджет, із погляду держави, є загальним фінансовим законом, на якому будується розпис доходів і видатків держави. Цікавим у цьому джерелі є тлумачення щодо значення бюджету. Воно полягає у тому, що бюджет «дає постійні норми

для класифікації державних доходів і видатків. Нормативні статті, що входять до його складу, є постійними величинами, які повторюються з року в рік, до зміни їх законодавчим шляхом, становлять його тверду, так би мовити, консолідує частину. Інша частина бюджету щорічно змінюється на основі ймовірності, за середнім розрахунком минулих років, а також внаслідок нових державних потреб, що спричиняють нові збори, надзвичайні витрати, додаткові кредити тощо; саме вона становить головний зміст бюджетного закону. Співвідношення між цими двома частинами бюджету визначається кожною державою по-своєму, відповідно до умов її фінансового господарства».

У цьому визначенні бюджету ще переважають лише функціональні аспекти над економічними, проте вже в цей період деякі вчені досить ґрунтовно формулюють його економічну суть. Зокрема, італійський фінансист Л. Косса в своїй фундаментальній праці «Основи фінансової науки» так формулює вимоги до бюджету:

- витрати бюджету повинні проводитися зі згоди тих, хто дає кошти для їх здійснення;
- влада, якій доручено витратити суми, повинна підлягати серйозному контролю.

Правда, ще тривалий час у фінансовій літературі поняття бюджету ототожнювалося з державними фінансами, а державні фінанси – з державним господарством. Так, відомий французький вчений-фінансист П. Годме пише, що «державні фінанси – це суспільне багатство в формі грошей і кредиту, яке перебуває у розпорядженні органів держави».

Якраз тут зароджується ідея, що за допомогою бюджету держава поряд із розв'язанням класичних адміністративних, політичних і оборонних завдань виконує соціальну функцію суспільного добробуту. Користуючись бюджетом, держава забезпечує населенню матеріальний достаток, комфортне та безпечне існування. Ця теорія стала панівною в другій половині ХХ ст. Біля її витоків стояли найвизначніші представники фінансової науки.

Ідея суспільного блага набула вирішального значення в теорії бюджету та фінансів загалом. Представники цієї теорії називають бюджет публічною або

фіскальною економікою, продуктивність якої вимірюється обсягом і якістю суспільних благ.

У наукових працях західних теоретиків державних фінансів бюджет і бюджетний процес описуються з позиції ринкових відносин. За допомогою бюджету здійснюються мінові акти купівлі-продажу за схемою «податки-блага». Тобто через бюджет здійснюється мінова угода між державою та приватними особами, де податки є формою залучення коштів і участі населення у фінансуванні потрібних йому затрат.

Реакцією населення на нееквівалентність між сплаченими податками та одержаними суспільними благами є відмова від підтримки на виборах тих політичних сил, які не забезпечують рівноваги між корисністю благ та їхнього сумарною вартістю.

У наукових працях європейських авторів державні фінанси і передусім бюджет постають складною сферою, яка перебуває на перехресті економіки й політики та є невід'ємною складовою суспільно-економічної системи. З цим важко не погодитися.

На наш погляд, бюджет, будучи дуже складним і багатогранним явищем, повинен розглядатися з декількох сторін: як ланка державних фінансів, як централізований фонд фінансових ресурсів, як фінансовий план держави. Економічна категорія – бюджет виражає взаємозв'язок, що виникає між державою та іншими учасниками суспільного виробництва в процесі розподілу та перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту шляхом створення централізованого та децентралізованих фондів фінансових ресурсів і їх використання на цілі розширеного відтворення та підвищення рівня життя суспільства.

Головне призначення бюджету – регулювати розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту за підрозділами виробництва, галузями економіки, адміністративно-територіальними утвореннями, верствами населення, ґрунтуючись на потребах ринкового господарства відповідно до визначеної фінансової політики.

2.5. Баланс фінансових ресурсів і витрат регіонів

Важливою передумовою побудови демократичної держави є фінансова незалежність органів місцевого самоврядування, що означає можливість самостійного вирішення питань комплексного фінансового забезпечення економічного й соціального розвитку даної території, яка входить до компетенції відповідного рівня місцевого управління.

Важливою передумовою побудови демократичної держави є фінансова незалежність органів місцевого самоврядування, що означає можливість самостійного вирішення питань комплексного фінансового забезпечення економічного й соціального розвитку даної території, яка входить до компетенції відповідного рівня місцевого управління.

Фінансова незалежність місцевого самоврядування має ґрунтуватися на оптимальному врахуванні інтересів держави, підприємницьких структур, населення й місцевої влади. З огляду на це важливим чинником є створення фінансового механізму, який дає змогу узгодити інтереси підприємств, територій і держави в ефективному використанні ресурсів. Такий фінансовий механізм не повинен зводитися до проблеми формування місцевих бюджетів, а включати всю сукупність відносин щодо розподілу й використання фінансових ресурсів, які створюються на даній території. Через це одним із важливих напрямків фінансової діяльності є складання балансу фінансових ресурсів і витрат відповідної території.

Баланс фінансових ресурсів і витрат території – це документ, який відображає створення й використання фінансових ресурсів у межах даного адміністративно-територіального утворення. Основне завдання балансу полягає в тому, щоб відобразити: весь обсяг фінансових ресурсів, які створюються й використовуються на відповідній території, у всіх секторах економіки незалежно від підпорядкування, відомчої приналежності господарських суб'єктів; обсяг фінансових ресурсів, що акумулюються й перерозподіляються бюджетом даного територіального утворення; взаємовідносини бюджету території з вищими бюджетами.

Важливим призначенням балансу фінансових ресурсів та витрат території є вплив на процес суспільного виробництва з метою підвищення його ефективності. Баланс є інформаційною базою, вихідним документом для аналізу виробничої та фінансової діяльності галузей економіки території, для розробки й впровадження раціональних методів мобілізації коштів та їхнього використання, здійснення заходів щодо підвищення ефективності роботи підприємств, організацій та установ.

Баланс фінансових ресурсів і витрат території дає можливість:

- визначити загальний обсяг фінансових ресурсів території, а також оптимальну величину фінансових ресурсів, які можуть бути спрямовані на розв'язання завдань у майбутньому;
- забезпечити відповідність між фінансовими ресурсами й планами соціально-економічного розвитку території;
- виявити збалансованість фінансових ресурсів, необхідних для повного забезпечення заходів щодо економічного й соціального розвитку території;
- забезпечити взаємозв'язок із показниками валового внутрішнього продукту території, а також із показниками балансу грошових доходів і витрат населення, з показниками доходів і витрат бюджету даного територіального утворення;
- визначити місце та участь території у формуванні фінансових ресурсів держави;
- встановити фінансові взаємовідносини даної території із загальнодержавним централізованим фондом фінансових ресурсів.

Баланс складається з **двох розділів**: перший – доходи, другий – витрати. До розділу доходів балансу належать фінансові ресурси, створені на даній території й сконцентровані у відповідному бюджеті, в розпорядженні господарських структур, у централізованих і децентралізованих цільових фондах, кредитних установах, а також ресурси, що залучаються від міжнародних фінансових інститутів і зарубіжних інвесторів. Зокрема, до доходів балансу належать прибуток усіх господарських суб'єктів, розташованих на даній території, незалежно від форм власності й підпорядкованості, причому прибуток відображається у вигляді згорнутого сальдо. Прибуток є одним з основних джерел фінансових ресурсів території,

в якому відображаються важливі якісні зрушення в економіці територіального утворення. Зрушення, що характеризують підвищення ефективності виробництва.

Податок на додану вартість, який є частиною чистого доходу, що створюється на території, входить до балансу фінансових ресурсів за місцем виробництва оподаткованої продукції (робіт і послуг). За принципом місця створення визначаються також доходи балансу за іншими джерелами, які відповідно до чинного порядку віднесені повністю або частково до загальнодержавних доходів і податків.

Акцизний збір відображається в балансі так само, як податок на додану вартість, за місцем виробництва товарів (продукції), що підлягають оподаткуванню.

Амортизаційні відрахування на повне відновлення основних фондів здійснюються всіма суб'єктами господарської діяльності, розташованими на даній території, виходячи із середньорічної вартості основних фондів та чинних норм відрахувань. Вони є важливим джерелом розширеного відтворення основних фондів і, отже, створюють фонд коштів, що використовується суб'єктами підприємницької діяльності.

Збори на соціальне забезпечення та соціальне страхування є частиною додаткового продукту. Однак на відміну від фондів нагромадження і споживання, вони безпосередньо не споживаються, а резервуються для наступного спрямування на витрати цільового призначення. Ці збори здійснюються за рахунок первинних доходів господарських структур та населення і є формою створення централізованих фондів цільового призначення – Пенсійного фонду і Фонду соціального страхування.

Збори на соціальне забезпечення й соціальне страхування відображаються у балансі в обсязі повної їх величини, обчисленої всіма суб'єктами підприємницької діяльності на даній території.

До зборів до інших централізованих фондів цільового призначення входять збори до Фонду сприяння зайнятості населення, Фонду охорони навколишнього природного середовища тощо. До централізованих фондів належать позабюджетні фонди органів місцевого самоврядування, а також валютні фонди.

Позабюджетні фонди створюються за рішенням відповідних рад і використовуються на додаткові заходи щодо розвитку економіки території та на соціальні проблеми. Ці фонди формуються за рахунок додаткових доходів, одержаних за рахунок здійснення місцевими органами заходів щодо розв'язання економічних і соціальних проблем; доходів від місцевих позик, лотерей, аукціонів; штрафів, що встановлюються місцевими радами; плати за реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності. Крім того, до складу позабюджетних фондів органів місцевого самоврядування базового рівня включаються: орендна плата за землю; частина штрафів за порушення екологічного законодавства, за адміністративні порушення; доходи від реалізації безгосподарного майна тощо.

Валютні фонди органів місцевого самоврядування формуються за рахунок: відрахувань від валютної виручки суб'єктів господарювання, що розташовані на даній території; виручки від реалізації товарів і послуг іноземним юридичним і фізичним особам.

Податки й платежі населення враховують як обов'язкові, так і добровільні платежі та внески. До них належать прибутковий податок із громадян; плата за землю; податок із власників транспортних засобів; податок на промисел; державне мито; місцеві податки і збори, що справляються на даній території.

Приріст довгострокових вкладів населення є джерелом кредитних ресурсів, які можуть бути використані для розвитку економіки регіону. Сума цього приросту визначається за даними ощадних та комерційних банків. Слід зазначити, що вона також відображається в балансі грошових доходів та витрат населення території.

Доходи від приватизації надходять від реалізації об'єктів державної та комунальної власності, розташованих на відповідній території.

Доходи від зовнішньоекономічної діяльності включають імпордне мито на товари, що ввозяться суб'єктами підприємницької діяльності даного територіального утворення.

До інших доходів бюджету та господарських структур належать, зокрема, лісовий дохід; плата за воду; дивіденди, одержані від акцій і цінних паперів, що

належать державі в акціонерних товариствах, створених за участю підприємств комунальної власності відповідного рівня; надходження від місцевих позик і грошово-речових лотерей; плата за землю суб'єктів підприємницької діяльності, що розташовані на даній території; збори та інші неподаткові доходи; збір на шляхове будівництво, ремонт та експлуатацію автомобільних доріг тощо.

У дохідній частині балансу передбачається надходження коштів із державного бюджету для надання дотацій і субвенцій відповідному місцевому бюджету.

У другому розділі балансу фінансових ресурсів і витрат території відображаються витрати, які здійснюються із відповідних місцевих бюджетів, суб'єктами підприємницької діяльності, що розташовані на території, за рахунок власних коштів, витрати із централізованих і децентралізованих фондів цільового призначення.

До розділу витрат входять: витрати на розвиток економіки, що здійснюються суб'єктами підприємницької діяльності на даній території, а також витрати відповідного місцевого бюджету на це. До їх складу належать витрати на капітальні вкладення за рахунок усіх джерел фінансування, інші витрати зі створення основних фондів; витрати на капітальний ремонт бюджетних організацій і установ, житлового фонду місцевих рад, автомобільних шляхів та об'єктів місцевого підпорядкування, а також поточні витрати на розвиток економіки території.

Витрати на дотації включають асигнування із місцевого бюджету на виплату різниці в цінах на газ та тверде паливо, що реалізуються населенню, дотації житлово-експлуатаційним організаціям та комунальному господарству, дотації міському електротранспорту, автомобільному транспорту, метрополітенам тощо.

До витрат на соціальні гарантії населенню входять: асигнування із місцевого бюджету на виплату допомоги на дітей; допомога громадянам із мінімальними доходами на прожиття; житлові субсидії для покриття витрат з оплати електроенергії, скрапленого газу, твердого палива та житлово-комунальних послуг; виплата допомоги самотнім матерям та матерям, які доглядають за дітьми; надання додаткових пільг ветеранам та інвалідам війни тощо.

До витрат на соціально-культурні заходи належать витрати за рахунок місцевого бюджету на утримання дошкільних дитячих закладів, загальноосвітніх шкіл усіх видів, фінансування інших заходів із загальної освіти, витрати на культуру, охорону здоров'я, фізичну культуру та молодіжні заходи.

Витрати на пенсії та надання допомоги включають витрати, що фінансуються із Пенсійного фонду відповідної території і Фонду соціального страхування, а також за рахунок місцевого бюджету на виплату пенсій і допомоги пенсіонерам усіх категорій, на допомогу під час тимчасової непрацездатності та інші види допомог.

До витрат на управління входять витрати на утримання органів законодавчої і виконавчої влади, місцевого й регіонального самоврядування.

До витрат на забезпечення зайнятості населення належать витрати, що фінансуються в межах кошторису Державного фонду сприяння зайнятості населення територіальним центрам зайнятості за відповідними програмами.

До витрат за рахунок децентралізованих фондів цільового призначення включають витрати із позабюджетних фондів та валютних фондів органів місцевого самоврядування. Кошториси витрат цих фондів затверджуються місцевими радами.

До витрат господарських структур на соціальні заходи належать витрати підприємств, організацій на матеріальне заохочення, поліпшення житлових умов працівників, організацій відпочинку й лікування та інші соціальні заходи за рахунок їхніх власних прибутків.

До інших витрат господарських суб'єктів належать витрати на створення резервних фондів, благодійні заходи та інші, що здійснюються за рахунок їхніх прибутків.

Інші витрати бюджету включають витрати на утримання штабів і військ цивільної оборони, що фінансуються з відповідного місцевого бюджету, витрати на створення резервних фондів, охорону навколишнього природного середовища, передачу коштів до нижчих місцевих бюджетів. У витратній частині балансу

передбачається також передача коштів із місцевого бюджету нижчого рівня бюджету вищого рівня.

Для визначення збалансованості показників балансу фінансових ресурсів та витрат території до нього вводяться показники перевищення доходів над витратами або витрат над доходами.

Тема 3. Методи фінансового планування

3.1. Методологія та методика фінансового планування.

3.2. Методи фінансового планування.

Ключові поняття: фінансове планування, фінансове прогнозування, методологія планування, сфери фінансового планування, методи планування, методи економічного аналізу, балансовий метод, нормативний метод, аналітичний метод.

3.1. Методологія та методика фінансового планування

Важливе значення має наукова *методологія фінансового планування*. Вона включає сукупність загальних принципів і методів планування, систему фінансових планів, що використовується для відображення фінансового аспекту суспільного виробництва на основі врахування вимог конкретних умов розвитку економіки.

Методологія фінансового планування включає в себе організацію планування фінансів, що будується на визначених принципах. До принципів фінансового планування відносяться:

- науковість;
- комплексність;
- оптимальність.

Виконувати покладені на нього завдання фінансове планування зможе тільки тоді, коли воно базуватиметься на *наукових методах*. Це одна з основних проблем

фінансового планування. Наукові методи є тими інструментами, за допомогою яких пізнаються об'єктивні закономірності розвитку суспільства.

У теорії й практиці фінансового планування такі поняття, як «методологія планування», «метод планування», «методика планування» є рівнозначними. Тим часом вони визначають різні елементи процесу планування.

Визначення методології фінансового планування наведено вище. У свою чергу, метод планування – органічна частка методології, один із способів розробки фінансових планів. **Методика планування** – це сукупність правил, якими необхідно керуватися при вирішенні окремих питань фінансового планування. На цих правилах досить часто ґрунтуються й відповідні розрахунки. Методологія фінансового планування створює складний комплекс наукових уявлень про його предмет і метод, логічну структуру і взаємозв'язок проблем, що розв'язуються. Вона збагачується та вдосконалюється разом із розвитком суспільства.

За умов перехідної економіки необхідність вдосконалення методології фінансового планування зумовлена особливостями розвитку: у сучасних умовах суттєво ускладнилася структура цілей соціально-економічного розвитку та її співвідношення з фінансовими структурами; тривають зміни у фінансовому потенціалі держави за джерелами, структурою й динамікою. Це потребує нових підходів та методологічних рішень при здійсненні фінансового планування й прогнозування.

Особливості функціонування економіки в умовах ринку дають підставу виділити три аспекти фінансового планування – загальнодержавний, територіальний, окремих господарських структур. Ці аспекти ґрунтуються на загальних принципах і методології фінансового планування, хоча методика й організація процесу планування для кожного з них має свої специфічні риси, які зумовлюють їх виділення в самостійні розділи науки й практики планування.

За умов ринкової моделі економіки нові вимоги постають перед кожним аспектом фінансового планування. Найскладнішим є те, що в нинішніх умовах мало що можна запозичити з арсеналу фінансового планування, що здійснювалося в умовах соціалістичної економіки. Насамперед потрібен перехід від жорстко детермінованих показників, що мали директивний характер при соціалізмі, до

визначення багатоваріантних планів і прогнозів фінансового забезпечення та фінансових результатів розвитку економіки, що ґрунтуються на ринкових засадах, тобто виробництво і споживання визначаються на основі попиту й пропозиції, а сам попит визначається рівнем матеріального добробуту населення, розвитком міждержавних економічних зв'язків, конкурентоспроможністю й технологічною досконалістю продукції, що випускається, а також роботами, що виконуються, й послугами, що надаються.

Слід враховувати, що в ринковій економіці, де вартісні й натуральні пропорції визначає ринок, не завжди враховуються економічні інтереси держави, виробничих структур і населення. З огляду на це держава здійснює пошук форм і методів впливу на економічні процеси й локалізацію соціально-економічних наслідків стихійних сил ринку шляхом їх регулювання, в тому числі й використовуючи *фінансове прогнозування*.

Важливість загальнодержавного фінансового планування й прогнозування полягає в тому, що держава на макrorівні за його допомогою визначає свої фінансові можливості загалом і можливості використання фінансів для прийняття рішень у сфері розвитку економіки й соціальної структури всій держави, певних регіонів і видів виробництва. Для досягнення поставленої мети повинна бути розроблена загальнодержавна програма економічного й соціального розвитку, а також певні програми інвестування, прискореного розвитку деяких виробництв, охорони довкілля та інші загальнодержавні програми.

При цьому за допомогою фінансового планування треба досягти фінансового забезпечення вказаних програм, тобто визначити джерела фінансування, обсяг і структуру витрат, а також кінцевий результат. На сьогодні є підстави стверджувати, що в Україні не опановані достатньою мірою методологія і техніка загальнодержавного фінансового планування.

У зарубіжних країнах фінансове планування має фундаментальне наукове підґрунтя й високий рівень організації. Відповідні органи фінансового планування використовують сучасну методологію, прогресивні методи планування, розроб-

ляють загальнодержавні фінансові плани й баланси, що забезпечують фінансовими ресурсами виконання розроблених програм.

Отже, фінансове прогнозування й планування стає важливим елементом державного регулювання економічних і соціальних процесів. За допомогою фінансового планування і прогнозування активізуються фінансові важелі та стимули, забезпечується мобілізація фінансових ресурсів і їхнє раціональне спрямування на загальнодержавні потреби.

За умов переходу до ринку зростає роль фінансового планування на рівні окремих господарських суб'єктів, оскільки діяльність підприємств, організацій пов'язана з певним економічним ризиком, тому обсяги доходів, витрат або втрат повинні бути попередньо розраховані за різними варіантами для прийняття оптимального рішення. Від наявності фінансових ресурсів, напрямків їх витрат залежить фінансове становище підприємства, кінцеві результати його діяльності.

Головним призначенням фінансового планування на рівні певних господарських суб'єктів є розрахунки потреб у фінансових ресурсах, обсягу й напрямків їх використання, визначення ефективності кожної фінансової операції й результатів діяльності такого суб'єкта.

Щодо **територіального фінансового планування**, то слід зауважити, що воно має зведено-аналітичні ознаки. Тому його вдосконалення повинно йти шляхом розробки планів фінансового забезпечення комплексного розвитку регіону при ефективному використанні місцевих природних, трудових і фінансових ресурсів, раціональному розміщенні виробництва й вирішенні низки інших територіально-економічних питань. Об'єктом територіального планування є господарство, розміщене на території окремих адміністративно-територіальних одиниць. Удосконалення територіального планування дасть змогу уникнути багато негативних наслідків і небажаних структурних зрушень в економіці.

Методологічним підґрунтям для вирішення питань територіального планування є функціональні зв'язки територіальної структури економіки й особливості взаємодії регіональних соціально-економічних систем різного рангу з іншими структурними елементами народного господарства.

Структура економіки території суттєво відрізняється від структури економіки держави в цілому. Території – це завжди багатоцільові, багатофункціональні підсистеми економіки держави, що беруть участь у виробництві матеріальних і духовних благ. При цьому необхідно зазначити, що успішне управління економікою неможливе із залученням тільки одного з аспектів фінансового планування. Необхідним є органічне поєднання та взаємодія всіх аспектів фінансового планування, спрямованих на досягнення високих кінцевих результатів.

За економічним призначенням і роллю в процесі розширеного відтворення **фінансове планування** можна поділити на дві самостійні й одночасно органічно взаємопов'язані **сфери**.

Перша – це сфера зведеного фінансового планування. Вона включає зведене планування в масштабах держави, зведене планування в межах певних господарських об'єднань (промислово-фінансових груп, концернів, асоціацій тощо), зведене територіальне планування.

Друга сфера – це індивідуальне фінансове планування на рівні господарської структури, бюджетної установи.

3.2. Методи фінансового планування

Кожній із вказаних сфер властиве особливе використання методів планування. Питання про методи планування у фінансовій літературі трактується по-різному. **До методів**, що використовуються, належать **методи економічного аналізу, балансовий, нормативний, аналітичний** тощо. Водночас немає чіткого визначення самого методу фінансового планування.

Розрахунок фінансового показника потребує попереднього дослідження економічних явищ і процесів, їхніх якісних особливостей і кількісних характеристик, що провадиться з використанням тих чи інших аналітичних способів і прийомів. Однак аналіз вихідного рівня сам собою не дає змоги одержати готових рішень для прогнозованого періоду. Тому немає підстав говорити про метод економічного аналізу.

Щодо нормативного методу, то при цьому використовуються різні за ознаками й методами розрахунку економічні норми й нормативи. Водночас норми – це лише елемент вихідних даних, які безпосередньо не визначають прогнозних показників, а в багатьох випадках самі є їхнім результатом.

Докладніше про методи фінансового планування можна сказати наступне. При складанні фінансових планів, як було зазначено раніше, використовуються різноманітні методи:

- 1) нормативний;
- 2) розрахунково-аналітичний;
- 3) балансовий;
- 4) оптимізацій;
- 5) моделювання.

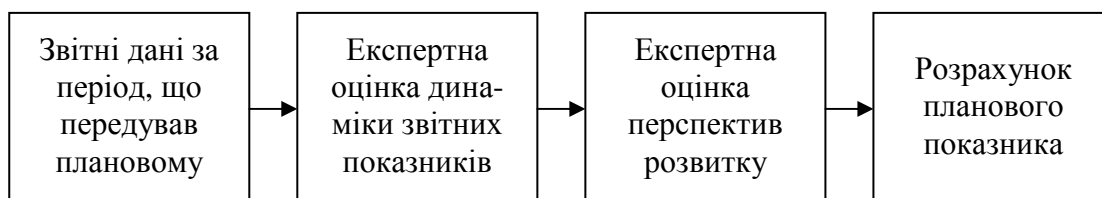
Сутністю нормативного методу складання кошторису є розрахунок обсягу затрат і потреби в ресурсах шляхом множення норми витрат ресурсів на запланований обсяг економічного показника (реалізація, випуск продукції).

Нормативний метод планування є найпростішим методом. Маючи норму (норматив) і об'ємний показник, можна легко розрахувати плановий показник:

$$\text{Норма чи норматив} \times \text{Об'ємний показник} = \text{Плановий показник.}$$

Сутність розрахунково-аналітичного методу полягає в тому, що розраховується обсяг витрат і потреба в ресурсах шляхом множення середніх витрат на індекс їх зміни у запланованому періоді.

В основі цього методу лежить використання експертної оцінки:

Експертна оцінка є результатом проведення експертизи, обробки і використання цього результату при обґрунтуванні значення імовірності. Прийняття експертної оцінки – це комплекс логічних і математично-статистичних методів

і процедур, пов'язаних з діяльністю експерта по переробці інформації, необхідної для аналізу і прийняття рішень.

Сутністю балансового методу є узгодження обсягу затрат і джерел розширення ресурсів (доходів).

Балансовий метод застосовується передусім при плануванні розподілу прибутку та інших фінансових ресурсів, плануванні потреби в надходженні коштів до фонду накопичення, фонду споживання тощо.

Наприклад, балансова ув'язка по фінансових фондах має вигляд:

$$Z_n + H = B + Z_k,$$

де Z_n – залишок коштів на початок планового періоду, грн.;

H – надходження коштів до фонду, грн.;

B – витрачання коштів з фонду, грн.;

Z_k – залишок коштів на кінець планового періоду, грн.

Сутністю методу оптимізації при складанні кошторису є багатоваріантність. З декількох кошторисів обирається найкращий з точки зору мінімальних затрат чи максимального одержаного ефекту (результату).

Схема методу оптимізації наступна:

Сутністю методу моделювання є аналіз функціональних зв'язків між різними елементами процесу виробництва. Наприклад, моделюється залежність прибутку від рівня затрат і обсягу реалізації продукції (виручки).

На нашу думку, метод розробки фінансових показників можна охарактеризувати як систему розрахунків, способи яких змінюються залежно від об'єкта планування, наявної інформації й використовуваних прийомів. З огляду на це

щодо фінансового планування можна виділити такі методи – фінансового й балансового розрахунків, а також прогнозування фінансових показників.

Метод фінансового планування повинен включати ***елементи***:

- аналізу досягнутого рівня й пошук можливостей його покращення в прогнозованому проміжку часу;
- вибору способів для розрахунку показників;
- способів і прийомів проведення розрахунків.

За своїм змістом метод фінансового планування – це сукупність способів і прийомів розрахунку фінансових ресурсів і напрямків їх використання на прогнозований період.

ЗМ 2: ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ НА УТРИМАННЯ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ

Тема 4. Кошторис бюджетної установи

- 4.1. Поняття про кошторис. Види кошторисів.
- 4.2. Складання проектів кошторисів.
- 4.3. Розгляд і затвердження кошторисів.
- 4.4. Внесення змін до кошторисів.

Ключові поняття: кошторис, доходи, витрати, загальний фонд, спеціальний фонд, індивідуальні кошториси, зведені кошториси, кошториси на централизовані заходи, план асигнувань, головні розпорядники бюджетних коштів, розпорядники нижчого рівня, складання кошторисів, розгляд кошторисів, затвердження кошторисів, звіт про виконання кошторисів, власні надходження бюджетної установи, лімітна довідка, штатний розпис.

4.1. Поняття про кошторис. Види кошторисів

Установи та організації, які утримуються за рахунок коштів бюджетів, для забезпечення своєї діяльності та виконання покладених на них функцій складають та затверджують кошторис доходів і видатків відповідно з бюджетними призначеннями, які встановлені Законом України «Про Державний бюджет».

Бюджетне призначення являє собою повноваження, яке надається головному розпоряднику бюджетних коштів Законом України «Про Державний бюджет», постановою Верховної Ради Автономної Республіки Крим, рішенням місцевої ради про місцевий бюджет, яке має кількісні та часові обмеження, яке дозволяє Міністерству фінансів, Державному казначейству або місцевому фінансовому органу надавати бюджетні асигнування для здійснення платежів на конкретні заходи за рахунок коштів відповідного бюджету.

Асигнування – це повноваження розпоряднику бюджетних коштів на взяття зобов’язань та витрачання бюджетних коштів на конкретну мету в процесі виконання бюджету, яке надано відповідно до бюджетного призначення.

Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги щодо виконання кошторисів доходів і видатків бюджетних установ та організацій затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2000 року № 17.

Кошторис доходів і видатків бюджетної установи, організації є основним плановим документом, який підтверджує повноваження щодо отримання доходів та здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання нею своїх функцій та досягнення цілей, визначених на рік відповідно до бюджетних призначень.

Існують наступні **види кошторисів**:

- індивідуальні кошториси – це кошториси, які складаються бюджетними організаціями. Причому незалежно від того, веде бюджетна організація облік самостійно чи обслуговується централізованою бухгалтерією, індивідуальний кошторис та план асигнувань складаються за кожною виконуваною нею функцією;
- зведені кошториси – це зведення показників індивідуальних кошторисів розпорядників коштів бюджету нижчого рівня за функціональною класифікацією, що складаються головним розпорядником, розпорядником вищого рівня для подання їх Міністерству фінансів України, Міністерству фінансів Автономної Республіки Крим, місцевим фінансовим органам. Зведені кошториси не затверджуються;
- кошториси на централізовані заходи – це кошториси, до яких включаються асигнування тільки в тих випадках, коли проведення таких заходів за рахунок коштів бюджету дозволено законодавством України (централізовані заходи здійснюються головними розпорядниками).

Кошторис має дві складові:

- загальний фонд, який містить обсяг надходжень із загального фонду бюджету та розподіл видатків за повною економічною класифікацією на виконання бюджетною установою, організацією основних функцій;

- спеціальний фонд, який містить обсяг надходжень із спеціального фонду бюджету та їх розподіл за повною економічною класифікацією на здійснення видатків спеціального призначення, а також на реалізацію пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням установою основних функцій.

Відповідно до Порядку № 17 установи та організації, які утримуються за рахунок коштів бюджету, мають право приймати зобов'язання та витратити кошти з бюджету на цілі та в межах, які встановлені кошторисами і планами асигнувань.

План асигнувань із загального фонду бюджету установи – це помісячний розподіл видатків, затверджених у кошторисі для загального фонду, за скороченою формою економічної класифікації, який регламентує взяття установою зобов'язань протягом року.

План асигнувань є невід'ємною частиною кошторису і затверджується разом із кошторисом.

4.2. Складання проектів кошторисів

Міністерство фінансів України, Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим, місцеві фінансові органи доводять до головних розпорядників дані про граничні обсяги видатків загального фонду проекту відповідного бюджету на наступний рік, що є підставою для складання проектів кошторисів. Ці дані формуються виходячи з планових доходів державного і місцевих бюджетів на наступний рік.

Для правильної та своєчасної організації роботи, пов'язаної із складанням проектів кошторисів, головні розпорядники, керуючись відповідними вказівками Міністерства фінансів України, Міністерства фінансів Автономної Республіки Крим, місцевих фінансових органів щодо складання проектів відповідних бюджетів на наступний рік здійснюють такі *заходи*:

- встановлюють для підвідомчих установ граничні обсяги видатків із загального фонду бюджету;

- забезпечують підвідомчі установи вказівками щодо складання проектів кошторисів;
- проводять наради з керівниками підвідомчих установ з питань складання проектів кошторисів, додержання вимог чинного законодавства, а також суворого режиму економії грошових коштів і матеріальних цінностей;
- розробляють і повідомляють підвідомчим установам відповідні показники, яких вони повинні дотримуватися при складанні проектів кошторисів і які необхідні для правильного визначення видатків;
- забезпечують складання проектів кошторисів на централізовані заходи, що здійснюються безпосередньо головними розпорядниками;
- встановлюють для підвідомчих установ терміни складання і подання проектів кошторисів.

Головні розпорядники розглядають показники проектів кошторисів розпорядників нижчого рівня з точки зору законності та правильності розрахунків, доцільності запланованих видатків, правильності їх розподілу за економічною класифікацією, повноти надходження доходів, додержання ставок (посадових окладів), норм, цін, лімітів, а також інших показників відповідно до законодавства.

На основі проектів зведених кошторисів головні розпорядники формують бюджетні запити, які подаються Міністерством фінансів України, Міністерством фінансів Автономної Республіки Крим, місцевими фінансовими органами для включення до проектів відповідних бюджетів у встановленому ними порядку.

Термін розгляду показників проектів кошторисів розпорядників нижчого рівня встановлюється головними розпорядниками з таким розрахунком, щоб проекти зведених кошторисів могли бути своєчасно оформлені в бюджетні запити.

Планування доходної та видаткової частини кошторису здійснюється з врахуванням наступних вимог.

У дохідній частині проектів кошторисів зазначаються планові обсяги асигнувань, які передбачається спрямувати на покриття видатків установи із загального та спеціального фондів проектів відповідних бюджетів.

Формування дохідної частини загального фонду здійснюється виходячи з планових обсягів бюджетних асигнувань, що виділяються на утримання цієї організації. Дані про планові обсяги бюджетних асигнувань повідомляються установі безпосередньо вищою організацією.

У дохідній частині спеціального фонду вказуються планові обсяги надходжень з інших джерел, одержання яких передбачене відповідними законодавчо-нормативними документами. До таких надходжень відносяться кошти, одержувані бюджетною організацією від надання послуг, виконання робіт і реалізації продукції чи іншої діяльності.

Порядком № 17 передбачено, що формування дохідної частини спеціального фонду провадиться на підставі розрахунків, які складаються щодо кожного запланованого на наступний рік джерела доходів.

При складанні цих розрахунків враховуються такі **показники**:

- обсяг наданих тих чи інших платних послуг;
- розмір плати в розрахунку на одиницю показника, який має встановлюватися згідно із законодавством;
- інші розрахункові показники (площа приміщень і вартість обладнання, іншого майна, що здається в оренду, кількість місць у гуртожитках, кількість відвідувань музеїв, виставок тощо);
- прогнозні надходження зборів (обов'язкових платежів) до спеціального фонду бюджету.

На підставі зазначених показників визначається сума доходів на наступний рік щодо кожного джерела надходження з урахуванням конкретних умов роботи установи. Загальна сума планових надходжень зі спеціального фонду наводиться у «Зведенні показників спеціального фонду кошторису», що додається до кошторису. Форму Зведення затверджено наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження документів, що використовуються у процесі виконання бюджету» від 21.01.2000 р. № 10.

В основу побудови Зведення та кошторису покладено одні й ті ж *принципи*, а саме:

- наявні дохідна та видаткова частини;
- витрати наведені в розрізі кодів економічної класифікації.

Однак на відміну від кошторису, де вказується тільки загальна сума надходжень щодо спеціального фонду, у Зведенні наводиться розшифрування цих доходів за видами надходжень: спеціальні кошти, інші власні надходження та інші доходи, а також виконується постатейний розподіл надходжень щодо кожного джерела доходів.

Згідно з Порядком № 17 при формуванні показників, на підставі яких визначаються доходи планового періоду, установи повинні враховувати рівень їх фактичного виконання за останній звітний рік, а також очікуваного виконання за період, що передує плановому. При цьому показники мають наводитися згідно з обсягом, зазначеним у розрахунку, і повною мірою відповідати даним бухгалтерської звітності за відповідні періоди.

Спеціальний фонд проекту кошторису передбачає зведення показників за всіма джерелами надходження коштів до цього фонду та відповідними напрямками їх використання.

Розподіл видатків спеціального фонду проекту кошторису проводиться в межах надходжень, запланованих на цю мету в даному фонді.

У процесі складання та затвердження проектів кошторисів залишки коштів за спеціальним фондом не плануються.

У видатковій частині проекту кошторису доходів і видатків установи визначається загальна сума витрат установи в розрізі кодів економічної класифікації, а також з розподілом витрат, які планується профінансувати за рахунок бюджетних асигнувань, і витрат, що планується здійснити за рахунок спеціального фонду.

Під час визначення обсягів видатків розпорядникам нижчого рівня головні розпорядники, розпорядники вищого рівня повинні враховувати об'єктивну потребу в коштах кожної установи виходячи з її основних виробничих показників

і контингентів, які встановлюються для установи (кількість класів, учнів у школах, ліжок у лікарнях, дітей у дошкільних закладах тощо), обсягу виконуваної роботи, штатної чисельності, необхідності реалізації окремих програм та намічених заходів щодо скорочення витрат у плановому періоді.

Обов'язковим є виконання вимоги щодо першочергового забезпечення бюджетними коштами видатків на оплату праці з нарахуваннями, а також на господарське утримання установи. При визначенні видатків у проектах кошторисів установи повинен забезпечуватися суворий режим економії коштів і матеріальних цінностей. До кошторисів можуть включатися тільки видатки, передбачені законодавством, необхідність яких обумовлена характером діяльності цієї установи. Видатки на придбання обладнання, капітальний ремонт приміщень тощо, які не є першочерговими, можуть передбачатися лише за умови забезпечення коштами невідкладних витрат та відсутності заборгованості.

При цьому видатки на заробітну плату за рахунок спеціальних коштів обчислюються залежно від обсягу діяльності, що проводиться за рахунок цих коштів, із застосуванням норм, які використовуються установами аналогічного профілю.

Показники видатків, що включаються до проекту кошторису, повинні бути обґрунтовані відповідними розрахунками щодо кожного коду економічної класифікації.

Якщо під час планування установою спеціального фонду кошторису планові доходи перевищують планові видатки, розраховані на реалізацію заходів спеціального призначення відповідно до законодавства, установа повинна передбачити спрямування зазначених коштів на пріоритетні заходи, які необхідні для виконання основних функцій, але не забезпечені (або частково забезпечені) видатками загального фонду. Оскільки такі видатки планується провадити за рахунок надходжень із спеціального фонду, вони передбачаються в кошторисі за спеціальним фондом.

Розподіл витрат за загальним фондом провадиться виходячи з планових надходжень бюджетних асигнувань, зазначених у доходній частині проекту кошторису. При цьому розрахунок сум витрат за кошторисом на запланований рік

здійснюється виходячи з обсягу діяльності установи, визначеного планом розвитку установи, та його фактичного виконання за попередні періоди.

Формування видаткової частини за спеціальним фондом кошторису проводиться в межах надходжень, запланованих на ці цілі за даним фондом у проекті кошторису.

Одночасно з проектом кошторису подається штатний розпис бюджетної установи.

Складені проекти кошторисів доходів і видатків і планів асигнувань бюджетні установи подають для розгляду та затвердження головним розпорядником у встановлені строки.

Після затвердження відповідних бюджетів проекти зведених кошторисів приводяться у відповідність з показниками цих бюджетів.

4.3. Розгляд і затвердження кошторисів

У тижневий термін після опублікування Закону України про Державний бюджет України, відповідного рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад Міністерство фінансів України, Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим, місцеві фінансові органи доводять до головних розпорядників лімітні довідки.

Згідно із зазначеними лімітними довідками головні розпорядники та розпорядники вищого рівня уточнюють розпорядникам нижчого рівня річні обсяги бюджетних асигнувань, проводять помісячний розподіл асигнувань із загального фонду та доводять до них відповідні лімітні довідки.

Лімітна довідка про бюджетні асигнування – це документ, який містить затвержені бюджетні призначення (встановлені бюджетні асигнування) та їх помісячний розподіл, а також інші показники, що згідно із законодавством повинні бути визначені на основі відповідних нормативів.

Лімітна довідка видається відповідно Міністерством фінансів України, Міністерством фінансів Автономної Республіки Крим, місцевим фінансовим органом, розпорядником вищого рівня і доводиться головним розпорядником,

розпорядникам нижчого рівня для уточнення проектів кошторисів і складання проектів планів асигнувань.

Форма лімітної довідки затверджується Міністерством фінансів України.

З наведеного вище випливає, що ця довідка є для бюджетних організацій своєрідним лімітом витрат, які вони можуть здійснювати протягом року для виконання основних функцій і в межах яких вони мають право брати на себе зобов'язання.

Розпорядники бюджетних коштів відповідно до затверджених для них обсягів бюджетних асигнувань та інших показників, зазначених у лімітній довідці, приводять у відповідність до них свої витрати. Для цього чисельність працівників установи, що пропонується до затвердження у штатному розписі, має бути приведено у відповідність до певного фонду оплати праці, а інші витрати – у відповідність з іншими встановленими асигнуваннями таким чином, щоб забезпечити виконання функцій, покладених на установу.

Отже, бюджетні установи на підставі отриманої від вищої організації лімітної довідки, в якій встановлено бюджетні асигнування, уточнюють проекти кошторисів, складають проекти планів асигнувань, штатні розписи (розклади) і подають ці документи до вищої організації у встановлені терміни. При цьому дані про витрати, наведені бюджетними установами в проектах кошторисів і планах асигнувань, мають відповідати встановленим для них лімітам бюджетних асигнувань.

Штатний розпис (розклад) – це документ, що визначає структуру установи, кількість штатних одиниць по кожному структурному підрозділу і у цілому по установі.

У штатному розписі вказуються встановлені штатному персоналу посадові оклади, надбавки, доплати, місячний фонд заробітної плати, а також фонд заробітної плати на рік по цій установі.

Штатний розпис, що подається установою до вищої організації, складається за формою, затвердженою наказом Міністерство фінансів України «Про

затвердження документів, що використовуються в процесі виконання бюджету» від 21.01.2000 р.

Проекти кошторисів і планів асигнувань, направлені до вищої організації, мають розглядатися за необхідності у присутності керівників відповідних установ. При цьому установи, що розглядають проекти кошторисів і планів асигнувань, повинні:

- забезпечити суворе дотримання вимог чинного законодавства, а також вказівок щодо складання кошторисів на наступний рік;
- дотримуватися режиму економії, не допускаючи включення до кошторису витрат, не зумовлених виробничою необхідністю;
- забезпечити у проектах кошторисів і планах асигнувань дотримання доведених у лімітних довідках річних обсягів асигнувань та обсягів їх помісячного розподілу з урахуванням термінів проведення окремих заходів і можливості здійснення відповідних витрат протягом року;
- не допускати затвердження у кошторисах сум, не підтверджених розрахунками та економічними обґрунтуваннями.

Вищі організації протягом трьох тижнів після отримання лімітних довідок складають і подають уточнені проекти зведених кошторисів і проекти зведених планів асигнувань до Міністерства фінансів України, Міністерства фінансів Автономної Республіки Крим, місцевих фінансових органів для складання і затвердження річного розпису призначень відповідних бюджетів (розпису річних бюджетних призначень, затверджених у відповідному бюджеті для загального і спеціального фондів у розрізі головних розпорядників, за повною економічною класифікацією, що відповідає зведенню усіх проектів кошторисів) і помісячного розпису асигнувань загального фонду відповідних бюджетів (розпису річних бюджетних призначень, затверджених у відповідному бюджеті для загального фонду в розрізі головних розпорядників, за скороченою економічною класифікацією помісячно, що відповідає зведенню усіх планів асигнувань).

Уточнені проекти кошторисів та складені проекти планів асигнувань повинні відповідати певним лімітним довідкам.

Міністерство фінансів України надсилає для реєстрації, обліку і виконання затверджений річний розпис призначень державного бюджету і помісячний розпис асигнувань загального фонду державного бюджету Державному казначейству, яке у триденний термін доводить до головних розпорядників витяги із зазначених документів, що є підставою для затвердження в установленому порядку кошторисів і планів асигнувань усіма розпорядниками.

Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим, місцеві фінансові органи доводять до головних розпорядників витяги із затверджених річного розпису призначень відповідного бюджету та помісячного розпису асигнувань загального фонду відповідного бюджету, що є підставою для затвердження в установленому порядку кошторисів і планів асигнувань розпорядниками.

Кошториси, плани асигнувань і штатні розписи затверджуються керівником відповідної вищестоящої організації залежно від того, в підпорядкованості якого органу виконавчої влади перебуває та чи інша бюджетна організація, за винятком:

- міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, кошториси яких затверджують керівники відповідних центральних органів виконавчої влади за погодженням з Міністерством фінансів України;
- обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, центральних органів управління державними цільовими фондами, президій державних академій наук, Лікувально-оздоровчого об'єднання при Кабінеті Міністрів України, а також установ і закладів, яким безпосередньо встановлені призначення у державному бюджеті (крім національних закладів освіти), кошториси яких затверджує Міністерство фінансів України, якщо інше не передбачено законодавством.

Кошториси, плани асигнувань і штатні розписи органів виконавчої влади, підпорядкованих міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, затверджуються керівниками:

- цих міністерств, інших центральних органів виконавчої влади;
- міністерств і відомств Автономної Республіки Крим, управлінь, відділів, інших підрозділів Київської та Севастопольської міських, районних держадміні-

- страцій, кошториси яких затверджує Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації після попередньої експертизи в Міністерстві фінансів Автономної Республіки Крим, обласних, Київському та Севастопольському фінансових управліннях;
- управлінь, відділів, інших підрозділів районних держадміністрацій, кошториси яких затверджують районні держадміністрації після попередньої експертизи в районних фінансових відділах;
  - регіональних відділень (служб) державних цільових фондів, кошториси яких затверджують вищестоящі установи;
  - національних закладів освіти, яким безпосередньо встановлені призначення у державному бюджеті, кошториси яких затверджують керівники цих закладів у межах доведених Міністерством фінансів України обсягів бюджетних асигнувань і середньорічної кількості ставок.

Кошториси, плани асигнувань і штатні розписи установ, які не мають вищестоящої галузевої організації (центральні районні, центральні міські лікарні тощо) затверджуються районними держадміністраціями або виконавчими органами відповідних місцевих рад.

Кошториси і плани асигнувань на проведення централізованих заходів затверджуються окремо за кожним заходом керівниками міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, держадміністрацій та виконавчих органів місцевих рад, за планами яких виконуватимуться зазначені заходи. Такі кошториси і плани асигнувань можуть бути затвержені на загальний обсяг видатків. При цьому для здійснення кожного конкретного заходу не пізніше ніж за місяць складається окремий кошторис на підставі календарних планів.

Кошторис затверджується за загальним і спеціальним фондами на рік без розподілу за періодами року в обсязі, який дорівнює сумі цих фондів.

Кошториси і плани асигнувань підписуються керівником та головним (старшим) бухгалтером установи (централізованої бухгалтерії).

Затверджені кошториси, плани асигнувань і штатні розписи бюджетних установ скріплюються гербовою печаткою і підписом керівників організацій, уповноважених затверджувати такі документи, із зазначенням дати затвердження.

Одночасно з кошторисом на затвердження подається план асигнувань та штатний розпис установи, включаючи її структурні підрозділи, які утримуються за рахунок власних надходжень. Зазначені документи затверджуються в двох примірниках, один з яких повертається установі, а другий залишається в організації, що їх затвердила.

Установи, які одержують призначення з державного бюджету і відповідно до законодавства самостійно затверджують кошториси, плани асигнувань і штатні розписи, у тринадцятиденний термін після затвердження бюджету подають Міністерству фінансів України затверджені кошториси, розрахунки до них, календарні плани, плани асигнувань і штатні розписи.

Затвердження кошторисів і планів асигнувань, а також здійснення видатків у сумах, які перевищують затверджені бюджетом асигнування, тягне за собою відповідальність, передбачену законодавством.

Міністерство фінансів України, Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим, місцеві фінансові органи щороку, протягом трьох місяців після затвердження відповідних бюджетів, перевіряють правильність складення і затвердження кошторисів і планів асигнувань.

Скорочення зайвих і завищених асигнувань, виявлених у результаті перевірки правильності складання кошторисів, проводиться Міністерством фінансів України, Міністерством фінансів Автономної Республіки Крим, місцевими фінансовими органами на підставі матеріалів перевірок.

Вивільнені асигнування спрямовуються на інші пріоритетні заходи, що плануються цим же розпорядником, за рішенням Міністерства фінансів України, Міністерства фінансів Автономної Республіки Крим, місцевого фінансового органу на підставі обґрунтованого подання головного розпорядника.

У зазначених випадках в установленому порядку вносяться зміни до кошторисів і планів асигнувань.

4.4. Внесення змін до кошторисів

Порядком № 17 передбачено, що бюджетні установи в процесі виконання покладених на них функцій можуть *вносити зміни до кошторисів у випадках:*

- необхідності перерозподілу видатків за економічною класифікацією;
- прийняття нормативного акта щодо передачі повноважень та бюджетних асигнувань від одного розпорядника іншому;
- прийняття рішення щодо розподілу централізованих нерозподілених бюджетних асигнувань між розпорядниками;
- необхідності збільшення видатків спеціального фонду бюджету внаслідок перевищення надходжень до цього фонду над передбаченими (запланованими) у бюджеті на відповідний рік;
- прийняття рішення щодо скорочення (обмеження) видатків загального фонду бюджету в цілому на рік.

У кожному випадку внесення змін до кошторисів і планів асигнувань складаються відповідні довідки, форми яких затверджено наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження документів, що використовуються в процесі виконання бюджету» від 21.01.2000 р. № 10. При цьому перезатвердження кошторисів і планів асигнувань не обов'язкове.

У разі внесення установою змін до спеціального фонду кошторису довідка затверджується керівником установи, яка затвердила кошторис.

Форма довідки затверджується Міністерством фінансів України.

Після перегляду річних звітів про виконання кошторисів за минулий рік уточнюються показники перехідних контингентів станом на 1 січня поточного року виходячи з фактичного виконання плану щодо цих контингентів за минулий рік. За результатами перевірок у разі виявлення сум зайвих і завищених асигнувань вносяться зміни до кошторисів і планів асигнувань шляхом зменшення їх обсягів.

Право скорочення асигнувань надається Міністерству фінансів України, Міністерству фінансів Автономної Республіки Крим, місцевим фінансовим органам.

Виконання кошторисів і планів асигнувань здійснюється наростаючим підсумком з початку року.

Звіти про виконання кошторисів і планів асигнувань подаються у порядку та за формою, встановленими Державним казначейством.

Тема 5. Фінансові норми і нормативи

5.1. Нормативний метод планування доходів і видатків. Розрахункові одиниці.

5.2. Нормативи соціальної забезпеченості: основні підходи.

5.3. Фінансові нормативи бюджетної забезпеченості.

5.4. Державні соціальні нормативи у сфері соціального обслуговування.

Ключові поняття: норма, норматив, нормування, соціальна забезпеченість, соціальні стандарти, соціальні нормативи, фінансові нормативи бюджетної забезпеченості.

5.1. Нормативний метод планування доходів і видатків.

Розрахункові одиниці

Нормування видатків – це визначення обсягу витрат на розрахункову планову одиницю, яка характеризує обсяг діяльності відповідної бюджетної установи.

Метод нормування видатків є основним при розрахунку видатків на поточне утримання бюджетних установ і дає змогу порівняти потреби однотипних бюджетних установ та організацій. Нормування видатків передбачає однакове задоволення потреб споріднених установ і здійснення принципу цільового використання грошових коштів, які надаються їм із бюджету. Водночас, цей метод розрахунку видатків дає можливість здійснювати контроль за виконанням єдиного кошторису доходів і видатків. Сума видатків бюджетної установи за допомогою нормативного методу розрахунку визначається як добуток розрахункових одиниць на норму видатків. Число розрахункових одиниць визначається на підставі даних з мережі і контингенту бюджетних установ. Мережа бюджетних

установ і їхній контингент встановлюються міністерствами та відділами держадміністрацій і затверджується станом на кінець року.

Для визначення суми видатків за нормативного методу розрахунку треба знати норму видатків на розрахункову одиницю.

Норма видатків – це величина затрат на планову розрахункову одиницю (наприклад на один клас, одного вихованця, на один квадратний метр площі). Норми затрат встановлюються за однорідними видатками і однотипними установами.

Фінансова норма – науково-обґрунтований розмір витрат фінансових ресурсів на різні види діяльності установ в розрахунку на відповідну одиницю.

Вона є вартісним вираженням матеріальних і трудових витрат. Розрахунок фінансових норм для бюджетних установ має здійснюватися за такою моделлю:

Спочатку розраховують індивідуальні норми за статтями витрат бюджетної установи, потім на основі індивідуальних норм розробляють укрупнені, потім на основі укрупнених норм розробляють зведені фінансові норми бюджетних установ.

Індивідуальні – на рівні бюджетної установи.

Укрупнені – на рівні міністерства, відомства.

Зведені – на рівні держави чи області.

Розрізняють такі види норм за економічним змістом:

1. **Натуральна норма** – це кількісний набір продуктів або інших матеріальних цінностей на одну розрахункову одиницю.

Найбільш прийнятна при розрахунку(ах) на харчування в лікарнях, будинках дитини, будинках інвалідів та престарілих, дитячих дошкільних закладах, виходячи з необхідного набору продуктів харчування на один ліжко-день, дитино-день з подальшим переведенням у грошове вираження при плануванні й фактичному використанні коштів. Розмір витрат у натуральному виразі (витрати електроен. на 1 кв. м), а в основі грошових – вартісне відбиття матеріальної норми (ціна витрат електроен. на 1 кв. м площі).

Грошова – це матеріальна норма, переведена в грошову форму по держцінам, тобто вартісне вираження натуральної норми. Якщо бюджет являється єдиним джерелом фінансування то фіннорма являється одночасно і бюджетною. При наявності ін. джерел фінансування фінансова норма може бути розділена на 2 частини:

- 1) використовується для розрахунку витрат, що фінансуються з бюджету;
- 2) для планування витрат з позабюджетних джерел (частина витрат на утримання дітей в дитсадках покривається за рахунок коштів батьків).

Матеріальна норма (натуральна) – відображає витрати матеріальних ресурсів (в кількісному вираженні) на одиницю виміру витрат (кількість продуктів харчування на 1 жителя).

За методами створення грошової норми вони бувають:

Індивідуальна – по цій нормі складають кошториси бюджетні установи. Використовуються для звітнього планування, яке здійснюється фінорганам.

Комбінована – об'єднує групу індивідуальних норм перерахованих на розрахункову одиницю, яка характеризує виробничу діяльність закладів даного типу (при визначенні витрат на утримання шкіл – класи).

Типова – розраховують не на розрахункову одиницю, а в цілому на конкретний заклад в розрахунку на рік. Їх використовують при плануванні витрат на утримання масових закладів (сільрада, бібліотеки).

За юридичним змістом:

Обов'язкова – встановлюється актами вищих органів Держвлади та управління (наприклад ставки ЗП).

Норматив на відміну від норм не мають безпосереднього зв'язку з одиницею нормування, а встановлюється правовими актами (ставки ЗП, нарахування).

Розрахункова – середні витрати на розрахункову одиницю (кількість стаціонарних лікарень, ліжок, кількість поліклінік, учбових закладів – сітьові показники).

Основні показники діяльності бібліотечних закладів:

- а) рівень обхвату населення послугами бібліотеки – відношення кількості читачів до чисельності дорослого населення(контингент читачів);
- б) середнє число книговидач – відношення кількості книг до контингенту читачів;
- в) читаємість – відношення кількості книговидач до кількості читачів;
- г) відвідування - відношення кількості відвідувань до кількості читачів;
- д) книгозабезпеченість населення – відношення книжкового фонду бібліотеки до контингенту читачів.

Залежно від того, в яких одиницях вимірювання відображаються норми, вирізняють дві основні групи норм: матеріальні і фінансові.

Матеріальні норми визначають затрати матеріальних ресурсів на розрахункову одиницю в натуральному виразі. Наприклад, склад і якість продуктів харчування на одну дитину в дитячому садку, на одне ліжко в лікарні, норма видатків палива з розрахунку на один метр кубічний приміщення. Матеріальні норми диференціюються за видами бюджетних установ.

Фінансові норми – це грошовий вираз матеріальної норми, виходячи із діючих державних цін. Фінансова норма також диференціюється за видами затрат.

Розглядаючи фінансову норму, необхідно виділити поняття – **бюджетна норма**. Якщо фінансова норма відображає усю суму грошових затрат на розрахункову одиницю, то бюджетна норма відображає ту частку видатків, яка покривається за рахунок бюджетних коштів. Залежно від методу побудови фінансові норми поділяються на індивідуальні, комбіновані й укрупнені.

Індивідуальні норми – відображають затрати за окремим видом видатків на розрахункову одиницю. Наприклад, норма харчування на 1 учня, вихованця. Ці норми застосовуються переважно при складанні індивідуальних кошторисів доходів і видатків.

Комбіновані норми – показують суму затрат в цілому за видом видатків на розрахункову одиницю. Наприклад, норма всіх видатків за видом «оплата комунальних послуг та енергоносіїв» – на 1 клас в школі. Ця норма відображає загальну суму видатків на оплату теплопостачання, водопостачання та водовід-

ведення, оплату електроенергії та природного газу. Комбіновані норми застосовуються при зведеному плануванні.

Укрупнені норми – відображають усю суму затрат на розрахункову одиницю. Наприклад норма видатків на один клас у школі, одного вихованця в школі-інтернаті або на одну установу. Укрупнені норми застосовуються переважно при плануванні видатків щодо масових соціально-культурних установ з невеликим обсягом роботи (наприклад, за установами позашкільної роботи з дітьми).

Комбіновані норми й укрупнені широко застосовуються на першому етапі складання бюджету. Разом з тим вони використовуються і при складанні зведених розрахунків по однорідних бюджетних установах. Норми видатків поділяються також на обов'язкові і розрахункові.

До **обов'язкових** належать **норми**, величина яких встановлюється, як правило, урядом, і вона суворо обов'язкова при складанні і виконанні єдиних кошторисів доходів і видатків бюджетних установ. До обов'язкових норм належать зокрема норми видатків на продукти харчування, медикаменти та перев'язувальні матеріали, видатки на відрядження.

Розрахункові норми як середні норми видатків на розрахункову одиницю встановлюються відомствами за згодою – код 1165 – оплата інших видів енергії – вугілля, дров на один клас у школі, на одне ліжко в лікарні. При визначенні рівня розрахункових норм враховуються умови діяльності бюджетної установи. Наприклад, норми видатків на вугілля, дрова встановлюються з урахуванням тривалості опалювального сезону в конкретній місцевості. На основі розрахункових норм визначається середній розмір окремих видів видатків за бюджетними установами.

Однією з найважливіших умов підвищення наукового обґрунтування планування витрат, що направляються з бюджету на соціально-культурні заходи, є застосування довгострокових економічних нормативів та фінансових норм. Економічні нормативи регулюють фінансові можливості держави щодо задоволення потреб регіону чи установи в фінресурсах для реалізації завдань поточних та перспективних планів соціального розвитку (нормативи мають відображати оптимальне

співвідношення інтересів у розподілі фінансових ресурсів держави і населення окремих регіонів). Зазначені нормативи встановлюють КМУ, як правило на 5-10 років. Вони можуть визначатися на 1 жителя, одного учня, одну установу. Нормативи є вихідною величиною, яка відображає гарантію держави для задоволення потреб соціального забезпечення. Важливою умовою поліпшення планування витрат на утримання соціально-культурних закладів є розробка фінансових норм витрат за їхніми статтями.

Нормативи поділяються:

за методом обчислення:

- розраховані на основі фізіологічних потреб (на харчування, опалення);
- розраховані на основі статистичних спостережень;

за характером використання:

- обов'язкові (встановлюються органами держави та управління);
- факультативні (визначаються галузевими органами чи бюджетними установами).

5.2. Нормативи соціальної забезпеченості: основні підходи

Раніше, до введення в дію чинного Бюджетного кодексу, при розрахунку трансфертів до місцевих бюджетів використовувалися нормативи витрат у матеріальному вигляді: номенклатура та кількість медикаментів на відділення, на аптечку в школі, на ФАП, норми споживання продуктів для харчування дітей тощо. Це називалося розрахунком видатків на мережу бюджетних установ. Після запровадження нового бюджетного законодавства застосовують поняття нормативу бюджетної забезпеченості, який мав би враховувати зазначені норми витрат.

Перші два роки розрахунки справді здійснювалися, виходячи з узагальненої потреби в таких витратах. Потім – виходячи з видатків попереднього року з урахуванням зростання заробітної плати. Зростання інфляції при цьому практично не враховували, як і ряд інших факторів, таких, як потреба у збільшенні персоналу місцевих органів влади у зв'язку з новими повноваженнями, що їх «скидали» на місцеве самоврядування.

Наразі виникла потреба поєднати як нормативний розрахунок на споживача, так і натуральні показники витрат. Для цього розрахунки доцільно здійснювати на прикладі бюджету конкретної адміністративно-територіальної одиниці, обраної за модельну. В ідеалі, розробляти такі нормативи слід для різних типів адміністративно-територіальних одиниць: область, район, місто-регіон, місто-район, містечко, сільська громада в термінах проекту адміністративно-територіальної реформи. А поки реформи немає – окремо для обласних бюджетів, бюджетів міст обласного значення, районів у цілому.

Найкраще таку модельну адміністративно-територіальну одиницю вибирати з-поміж «середняків». Наприклад, у групі міст обласного значення – місто з населенням від 60 до 90 тис. чол., де кількість споживачів соціальних послуг є близькою до середнього значення по групі, а інфраструктура бюджетних установ відповідає встановленим галузевим стандартам.

Слід розрізняти нормативи соціальної забезпеченості та соціальні стандарти. Нормативи соціальної забезпеченості розраховують шляхом моделювання застосування законів, а соціальні стандарти визначаються кількісними показниками, що забезпечують визначену галузевими нормами якість послуг. В ідеалі нормативи перші повинні гармоніювати з другими.

Соціальні стандарти, освіта

Наприклад, у галузі освіти стандарт наповнюваності у класі становить 25-30 учнів, для сільських районів – 15-20. Тому місто Бровари Київської області, де мешкають приблизно 90 тис. населення та 10,8 тис. дітей шкільного віку при середній наповнюваності 27 дітей у класі відповідає головним стандартам у цій галузі. Виконується також умова створення управління освіти за наявності 10 тис. дітей.

До речі, переважна більшість дрібних міст обласного значення мала б розпрощатися з такими управліннями: утримувати окремий підрозділ без відповідного навантаження на чиновників – все-таки розкіш.

Так от, на цих основних стандартах у галузі освіти ґрунтуються інші нормативні вимоги: кількість учителів на клас, кількість класів у школі, санітарні

норми утримання приміщень тощо. Деякі витрати, наприклад на харчування та медикаменти, розраховують безпосередньо на дитину, оскільки існують відповідні галузеві норми в натуральному вигляді. Складніше з енергозабезпеченням, бо доводиться оперувати поняттям приведених енергоносіїв. Витрати на оновлення основних фондів (капітальний і поточний ремонт приміщень, закупівля обладнання) необхідно здійснювати, виходячи з норм амортизації цих фондів.

Розрахунок видатків на утримання всіх шкіл та допоміжних органів – управління освіти, методичного кабінету – дають у сумі видатки на середню освіту. Просте ділення таких видатків на кількість споживачів (у нашому випадку – дітей шкільного віку) і визначає норматив соціальної забезпеченості на середню освіту. Такий норматив має застосовуватися для всіх міст обласного значення при розрахунку відповідних бюджетних видатків.

Очевидно, що для сільських районів, де густина населення нижча і, відповідно нижча наповнюваність класів, цей норматив об'єктивно вищий. Вимальовується також критерій застосування програми «Шкільний автобус»: 20 хвилин на довізання дитини до школи.

Звичайно, обрахований у такий спосіб норматив соціальної забезпеченості буде вищим від нормативу забезпеченості бюджетної. Тому в додатку до проекту закону про держбюджет повинно бути зафіксовано, які закони (і, відповідно, видатки) застосовувалися при розрахунку нормативу бюджетної забезпеченості. Решта законів та підзаконних нормативних актів залишаються «замороженими», тобто можуть застосовуватися місцевими органами влади лише за наявності додаткового ресурсу. Принаймні це буде чесно щодо виборців.

Впровадження соціальних стандартів в освіті відкриває шлях до вирішення низки питань, що виникають сьогодні при розрахунку бюджетів. Наприклад, при розрахунках видатків у дошкільній освіті застосовується так званий коефіцієнт відвідуваності дитячих садочків. Але ж Конституція гарантує таку соціальну послугу всім дошкільнятам, а не тільки тим, хто відвідує садок.

Мабуть, у цьому випадку програму «Дошкільна освіта» слід розділити на дві складові. Перша – державна програма підготовки дитини до життя в суспіль-

стві та навчання в школі – повинна повністю входити в розрахунок трансфертів. Другу частину доцільно оплачувати за рахунок батьківської плати як компенсацію за догляд за дитиною в дитячій установі, поки батьки працюють.

Зарплата вихователям, наочне приладдя, іграшки належать до державного компонента; послуги обслуговуючого персоналу, харчування, комунальні послуги – до компенсаційного. Такий підхід дасть змогу запровадити виховні програми в тих селах, де дитячих садків немає, але діти теж потребують державної опіки.

Впровадження нормативів соціальної забезпеченості, що узгоджуються із соціальними стандартами в галузі освіти, можна починати вже при розрахунку місцевих бюджетів на 2008 рік.

Соціальні нормативи, медицина

Якщо для освіти нормативи соціальної забезпеченості розрахувати нескладно, бо головні стандарти визначено базовим Законом «Про освіту», то здійснити це для охорони здоров'я – найменш реформованої галузі – значно важче. Йдеться про розробку стандартів лікування хвороб та їх фінансове вираження.

За великим рахунком, багато медиків не зацікавлені в розробці таких стандартів. Адже після цього лікування більшості хвороб перестає бути таємництвом, за яке люди готові платити будь-які гроші, і стає конвеєром, на зразок ремонту автомашин. Очевидно, що після впровадження стандартів професійний рівень лікарів одразу підлягає об'єктивній атестації – з боку як лікарського самоврядування, так і управлінських структур. Тому розробка стандартів, швидше за все, гальмуватиметься.

Однак перший етап унормування послуг в охороні здоров'я можна і потрібно здійснити в найближчому майбутньому. Йдеться про нормативні штати та видатки на утримання бюджетних установ (лікарень, поліклінік, фельдшерсько-акушерських пунктів, амбулаторій), визначені наказом по МОЗ № 30. Це стане базою для розрахунку нормативів соціальної забезпеченості та розробки критеріїв оцінки якості послуг, хоча, звичайно, нормативні штати не є соціальним стандартом і їх доведеться коригувати, якщо стандарти лікування хвороб колись таки буде виписано.

До речі, один з основних соціальних стандартів, які застосовувалися при реформуванні системи охорони здоров'я та переході до страхової медицини у Словаччині – це доступ швидкої допомоги до пацієнта протягом 15 хвилин після виклику. Відповідним чином було розміщено станції швидкої допомоги, які залишилися чи не єдиними установами прямого фінансування з бюджету. Всі інші медичні послуги фінансуються за рахунок обов'язкових внесків громадян до семи страхових компаній, що забезпечують контроль за наданням цих послуг з боку медичних установ на рівні розроблених державою стандартів лікування. Саме страхові компанії і змусили традиційно консервативне Міністерство охорони здоров'я розробити зазначені стандарти.

Нормативи соціальної забезпеченості, інші програми

Достатньо просто розрахувати нормативи видатків на соціальну допомогу. А от сама система соціального захисту потребує серйозного переосмислення, оскільки загрожує перетворитися на потужну помпу для викачування бюджетних коштів із сумнівним результатом та низкою зловживань, що завжди супроводжують «жалісливі» програми.

Стандарти на управління, утримання органів місцевого самоврядування розрахувати непросто, адже нормування діяльності службовців – надзвичайно складна справа, що ґрунтується швидше на політичних критеріях. До речі, державне управління – єдина функція, яка у Франції не піддається плануванню за програмно-цільовим методом. Французи тверезо вирішили, що ставити якісь цілі та критерії оцінки по функції, де оцінку ефективності діяльності дає виборець, – це вихолощувати ідею програмно-цільового методу і подавати приклад формального підходу до інших програм.

Майже безнадійною наразі справою є розробка стандартів у галузі культури. Важко встановити критерії, чим відрізняється клуб від будинку чи палацу культури, якими повинні бути нормативні штати, які стандартні послуги мають надаватися на районному рівні, які – на сільському, міському, що є показником ефективності таких послуг. Загалом, Міністерству культури бракує справжніх

бюрократів, які б зайнялися унормуванням усього «господарства». А поки наша культура, на жаль, продовжуватиме отримувати крихти від бюджетного пирога.

Очевидно, що визначення головних критеріїв якості послуг та формування більш чітких стандартів їх надання дозволить по-новому поглянути на фінансування багатьох галузей і зрушити нарешті з місця їх реформування. Впровадження соціальних нормативів чітко окреслить необхідність та умови здійснення реформи адміністративно-територіального устрою. Вимальовуються також критерії утворення адміністративно-територіальної одиниці: наявність повного набору бюджетних установ, що надають соціальні послуги, та їхня завантаженість на рівні, передбаченому соціальними стандартами.

Чи захоче Міністерство фінансів стати локомотивом цієї та низки інших реформ? Якщо виходити з того, що бюджетна реформа – єдина, що почалася, – дала позитивні результати, особливо на початку, але не була підтримана змінами в інших галузях, то особливого ентузіазму серед чиновників очікувати не слід. Однак саме це міністерство має дуже серйозні аргументи, аби стимулювати реальні, а не бутафорні реформи в країні. І органи місцевого самоврядування могли б стати йому союзниками.

5.3. Фінансові нормативи бюджетної забезпеченості

Існують наступні фінансові нормативи бюджетної забезпеченості (згідно Бюджетного Кодексу України):

1. Фінансовий норматив бюджетної забезпеченості використовується для визначення розподілу міжбюджетних трансфертів.

2. Фінансовий норматив бюджетної забезпеченості визначається шляхом ділення загального обсягу фінансових ресурсів, що спрямовуються на реалізацію бюджетних програм, на кількість мешканців чи споживачів соціальних послуг тощо.

3. Загальний обсяг фінансових ресурсів, що спрямовується на виконання бюджетних програм місцевими бюджетами, розподіляється між видами видатків відповідно до пріоритетів бюджетної політики держави.

4. При розрахунку фінансового нормативу бюджетної забезпеченості може передбачатися обсяг нерозподілених видатків, який об'єднує види видатків на ті повноваження, встановлення нормативів по яких є недоцільним.

Коригуючі коефіцієнти фінансових нормативів бюджетної забезпеченості

1. Фінансові нормативи бюджетної забезпеченості для місцевих бюджетів коригуються коефіцієнтами, що враховують відмінності у вартості надання соціальних послуг залежно від:

- 1) кількості населення та споживачів соціальних послуг;
- 2) соціально-економічних, демографічних, кліматичних, екологічних та інших особливостей (з часу їх визначення) адміністративно-територіальних одиниць.

2. Коригуючі коефіцієнти затверджуються Кабінетом Міністрів України.

5.4. Державні соціальні нормативи у сфері соціального обслуговування

Державні соціальні нормативи у сфері соціального обслуговування встановлюються для визначення переліку соціальних послуг, які можуть надаватися громадянам похилого віку, інвалідам, дітям-інвалідам, дітям-сиротам, дітям позбавленим батьківського піклування, безпритульним, самотнім, іншим соціально-незахищеним громадянам, що перебувають у складних життєвих обставинах (як зазначено в Наказі Міністерства праці та соціальної політики України № 293 від 17.06.2002 «Державний класифікатор соціальних стандартів і нормативів»).

Для якісного обслуговування одиноких громадян похилого віку та інвалідів в будинках-інтернатах, дитячих будинках-інтернатах, психоневрологічних інтернатах, територіальних центрах соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, інших закладах, що діють у складі управлінь праці та соціального захисту населення, встановлені норми харчування і забезпечення медикаментами, норми строку носки одягу та взуття, користування твердим інвентарем та норми миючих і обробляючих засобів.

Для соціального захисту та якісного обслуговування безпритульних дітей у притулках для неповнолітніх, служб у справах неповнолітніх встановлені норми

харчування, одягу, білизни, взуття та предметів особистої гігієни, користування м'яким інвентарем і обладнанням, миючих і обробляючих засобів.

Державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування

Державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування забезпечать:

- єдиний підхід до визначення норм споживання житлово-комунальних послуг окремих категорій громадян та соціальний захист громадян, які потребують підтримки держави;
- визначення соціальної гарантії житлово-комунальних послуг, які забезпечують реалізацію конституційного права громадянина на житло;
- граничну норму оплати послуг з утриманням житла, житлово-комунальних послуг, щодо оплати яких держава надає пільги та встановлює реалізацію конституційних прав громадян.

Державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку

Державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку спрямовані на забезпечення гарантованими та якісними послугами, що надаються суб'єктами підприємництва, які мають ліцензію (дозвіл) на право цих послуг у відповідності до чинного законодавства при обслуговуванні населення на умовах загального і пільгового їх користування.

Нормативи забезпечення транспортом загального користування гарантують здійснення перевезень пасажирів із забезпеченням якісного їх обслуговування з моменту придбання квитка на проїзд до завершення поїздки при мінімальних витратах часу на оформлення проїзних документів.

З метою підвищення якості обслуговування та безпеки учасників дорожнього руху визначені норми обладнання доріг зупинками та сервісними пунктами.

Соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами зв'язку передбачають розвиток і оптимальне розміщення мережі останніх з врахуванням норм забезпечення населення відповідними послугами.

Державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку базуються на рівноправності для різних груп населення, в залежності від попиту.

Державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я

Державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я визначають обсяг гарантованого рівня медичної допомоги, яка надається безоплатно всім громадянам у державних і комунальних закладах охорони здоров'я.

Державні соціальні нормативи спрямовані на забезпечення якісною і ефективною медичною допомогою населення України, доступності та рівноправності при її отриманні, визначають обсяги і види профілактичних, діагностичних, лікувальних заходів при наданні медичної допомоги дитячому і дорослому населенню, критерії якості результату лікування. Ці нормативи визначають рівень забезпеченості дитячого і дорослого населення стаціонарними ліжками за профілями медичної допомоги, медикаментами в закладах охорони здоров'я, в т.ч. пільговим забезпеченням окремих категорій населення лікарськими засобами, харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, санаторно-курортним лікуванням.

Державні соціальні нормативи у сфері забезпечення

навчальними закладами

Державні соціальні нормативи у сфері забезпечення навчальними закладами спрямовані на якісне надання послуг у цій сфері. Для всіх громадян України держава гарантує право на освіту.

Пріоритетами державної політики в освіті є: особистісна орієнтація освіти; розвиток системи неперервної освіти та освіти впродовж життя; створення рівних можливостей для дітей і молоді в здобутті якісної освіти; доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;

створення умов для ефективної професійної діяльності, підтримки працездатності та збереження здоров'я педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їхнього соціального статусу.

Держава здійснює соціальний захист вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, аспірантів, докторантів та інших осіб, незалежно від форм навчання і типів навчальних закладів.

Освітня мережа підпорядкована задоволенню широкого діапазону індивідуально-освітніх потреб кожної людини.

Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури

Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури – це встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами норми і нормативи, що визначають мінімально достатню кількість закладів для забезпечення потреб людини у культурних послугах.

Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури забезпечать:

- визначення соціальної гарантії громадян України на задоволення культурно-інформаційних та дозвіллевих потреб, вільний розвиток особистості;
- єдиний підхід до визначення норм забезпеченості населення закладами культури;
- визначення видатків Державного бюджету України та місцевих бюджетів на утримання культурної сфери і соціальний захист працівників;
- гарантований мінімум послуг, що надаються закладами культури безоплатно;
- встановлення показників якості надання культурних послуг.

Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури та спорту

Держава гарантує усім громадянам країни право на фізичне виховання і фізичний розвиток, на що спрямовані державні соціальні норми і нормативи у цій сфері.

Основними пріоритетами у сфері обслуговування закладами фізичної культури і спорту є:

- створення сприятливих умов та достатньої забезпеченості населення закладами та послугами фізичної культури і спорту;
- забезпечення доступності послуг, які надаються населенню організаціями фізкультурно-спортивного спрямування (закладами фізичної культури і спорту) незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, дитячо-юнацькими спортивними школами;
- забезпечення діапазону безоплатних послуг у сфері фізичної культури і спорту для задоволення індивідуальних потреб кожної людини.

Державні соціальні норми і нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури і спорту, як мінімальні показники необхідного матеріально-технічного, фінансового, кадрового та іншого необхідного забезпечення, визначаються державою для задоволення прав громадян України в безоплатних та платних фізкультурно-оздоровчих послугах, послугах щодо занять спортом незалежно від походження, соціального і майнового стану, статі, освіти, роду і характеру занять, місця проживання та інших можливих обставин, а також дітям різних вікових груп та різних здібностей, в тому числі дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування, дітям, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, дітям з багатодітних та малозабезпечених сімей, дітям-інвалідам.

При визначенні рівня соціальних норм і нормативів в коштах за основу береться певний рівень, але не нижче прожиткового мінімуму.

Державні соціальні норми і нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури і спорту повинні систематично переглядатись по мірі покращання соціально-економічного розвитку держави. Їх числові значення і розміри визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту з урахуванням відомчих особливостей їх впровадження та застосування.

На основі державних соціальних норм і нормативів у сфері обслуговування закладами фізичної культури і спорту проводяться: розрахунки витрат коштів при формуванні бюджету галузі, місцевих бюджетів; щорічний моніторинг рівня галузевих стандартів в коштах, на базі яких визначаються рівні гарантій держави у сфері фізичної культури і спорту.

Державні соціальні нормативи у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування

Державні соціальні нормативи у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування спрямовані на забезпечення гарантованими та якісними послугами, що надаються населенню у цій сфері.

Державна соціальна політика у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування проводиться з метою:

- визначення потреб населення в послугах побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування;
- визначення достатності площі торговельних залів, підсобних приміщень і загальнотоварних складів, підприємств громадського харчування та приміщень для відвідувачів на підприємствах побутового обслуговування населення;
- забезпечення місцями у закладах громадського харчування;
- забезпечення якості надання усіх послуг та безпеки товарів і послуг підприємств громадського харчування.

Основними принципами нормативів є досягнення своєчасності, доступності та рівноправності для усіх громадян в залежності від потреби.

Державні соціальні стандарти і нормативи здійснення соціальної роботи з дітьми, молоддю та різними категоріями сімей

Державні соціальні стандарти і нормативи здійснення соціальної роботи з дітьми, молоддю та різними категоріями сімей встановлюються для визначення переліку видів соціальних послуг закладами та установами, що проводять соціальну роботу з дітьми, молоддю, різними категоріями сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах або можуть потрапити в них, з метою сприяння соціальному розвитку дітей, молоді і соціальному ставленню сімей.

Впровадження державних соціальних стандартів і нормативів у цій сфері дасть можливість суттєво підвищити ефективність діяльності центрів соціальних служб для молоді як спеціальних закладів, що уповноважені державою брати участь у реалізації державної молодіжної політики шляхом проведення соціальної роботи з дітьми, молоддю та різними категоріями сімей.

Перелік державних соціальних стандартів і нормативів

Код	Найменування стандартів і нормативів
1	2
1	Державні соціальні стандарти у сфері доходів населення
1.1	Прожитковий мінімум у розрахунку на місяць на одну особу
1.2	Прожитковий мінімум для дітей віком до 6 років
1.3	Прожитковий мінімум для дітей віком від 6 до 18 років
1.4	Прожитковий мінімум для працездатних осіб
1.5	Прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність
2	Державні соціальні нормативи у сфері соціального обслуговування
2.1	Соціальні послуги, які надаються закладами соціального обслуговування
2.1.1	- житлово-комунальні послуги
2.1.2	- соціально-побутові послуги
2.1.3	- психологічні послуги
2.1.4	- соціально-педагогічні послуги
2.1.5	- медико-соціальні та соціально-реабілітаційні послуги
2.1.6	- соціально-економічні послуги
2.1.7	- юридичні послуги
2.1.8	- інформаційні послуги
2.2	Норми харчування та забезпечення непродовольчими товарами у державних і комунальних закладах соціального обслуговування
2.3	Норми видачі та строки використання одягу, взуття і м'якого інвентарю в будинках-інтернатах для осіб похилого віку, інвалідів та дітей, які перебувають на утриманні держави
2.4	Норми витрат миючих і обробляючих засобів для прання та додаткової обробки білизни в закладах системи соціального захисту
2.5	Соціальні нормативи послуг, які надаються притулком для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх
2.5.1	Нормативи організації діяльності притулку для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх
2.5.1.1	- норматив наповнюваності груп у притулку
2.5.1.2	- норматив співвідношення вихованців і вихователів у притулку
2.5.1.3	- санітарні норми улаштування, обладнання, утримання притулку для неповнолітніх
2.5.2	Штатні нормативи керівних і педагогічних працівників, медичного та обслуговуючого персоналу притулку для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх
2.5.3	Нормативи соціальних послуг у притулку для неповнолітніх
2.5.3.1	Норми харчування вихованців притулку для неповнолітніх
2.5.4	Нормативи матеріального забезпечення
2.5.4.1	- норми забезпечення одягом, білизною, взуттям та предметами особистої гігієни
2.5.4.2	- нормативи оснащення притулку для неповнолітніх м'яким інвентарем і обладнанням
2.6	Соціальні нормативи послуг, які надаються центром соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх служби у справах неповнолітніх
2.6.1	Нормативи організації діяльності центру соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх служби у справах неповнолітніх
2.6.1.1	- норматив наповнюваності груп у центрі соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх

1	2
2.6.1.2	- санітарні норми улаштування, обладнання, утримання центру соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх
2.6.2	Штатні нормативи керівних і педагогічних працівників, медичного та обслуговуючого персоналу центру соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх служби у справах неповнолітніх
2.6.3	Нормативи соціальних послуг у центрі соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх
2.6.3.1	- створення житлово-побутових умов
2.6.3.2	- норми харчування вихованців центру соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх
2.6.3.3	- організація навчально-виховної та психолого-реабілітаційної роботи у центрі соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх
2.6.4	Нормативи матеріального забезпечення
2.6.4.1	- норми забезпечення одягом, білизною, взуттям та предметами особистої гігієни
2.6.4.2	- нормативи оснащення центру соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх м'яким інвентарем і обладнанням
3	Державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування
3.1	Гранична норма оплати послуг з утримання житла, житлово-комунальних послуг залежно від отриманого доходу
3.1.1	- норма оплати послуг, встановлена у відсотках до середньомісячного сукупного доходу сім'ї, в межах норм споживання
3.1.2	- норми оплати постачання природного або скрапленого газу, встановлені у відсотках до середньомісячного сукупного доходу сім'ї, в межах норм споживання
3.2	Соціальна норма житла та нормативи користування житлово-комунальними послугами, щодо оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії малозабезпеченим громадянам
3.2.1	- граничний розмір витрат громадян на оплату користування житлом або його утримання та комунальних послуг (водо-, тепло-, газопостачання, водовідведення, електроенергія, вивезення побутового сміття та рідких нечистот), придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива залежно від доходу
3.2.2	- норма загальної площі на кожного пільговика, який проживає в житловому приміщенні (одноквартирному будинку)
3.2.3	- норма загальної площі для громадян, які проживають в однокімнатній квартирі
3.2.4	- норматив споживання холодної та гарячої води для господарсько-питних потреб в розрахунку на одну особу
3.2.5	- норматив споживання теплової енергії для опалення житла в розрахунку на 1 кв. метр опалювальної площі
3.2.6	- норматив споживання природного або скрапленого газу для користувачів газових плит та газових колонок в розрахунку на одну особу
3.2.7	- норматив споживання природного газу для опалення житла в розрахунку на один квадратний метр опалювальної площі (в разі відсутності лічильника газу)
3.3	Показники якості надання житлово-комунальних послуг
3.3.1	- безперебійне цілодобове водопостачання протягом року
3.3.2	- забезпечення температури повітря в житлових приміщеннях на рівні не нижче ніж +18 градусів по Цельсію
3.3.3	- безперебійне цілодобове постачання природного газу протягом року (при умові повної сплати споживачами)

1	2
4	Державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку
4.1	Норми забезпечення транспортом загального користування
4.1.1	- кількість пасажирів, що приходить на 1 кв. м вільної площі салону автобусу в часи «пік» і в період спаду пасажиропотоків на міських і приміських маршрутах
4.1.2	- забезпеченість сільського населення автобусним сполученням з містами та доставки школярів до навчальних закладів
4.1.3	- норми пропускної здатності станцій і вестибюлів метрополітену
4.1.4	- норми забезпечення міським електротранспортом
4.1.5	- кількість легкових таксі, що приходяться на 1000 жителів міст
4.1.6	- кількість стоянок таксі залежно від категорії міст
4.2	Показники якості транспортного обслуговування на автомобільному транспорті
4.2.1	- виконання запланованої кількості рейсів у всіх видах автобусного сполучення
4.2.2	- середні витрати часу населення на транспортну поїздку за категоріями міст
4.2.3	- середні витрати часу перебування пасажирів в черзі при покупці квитка на автостанції
4.3	Показники якості транспортного обслуговування на залізничному транспорті
4.3.1	- забезпечення продажу проїзних документів через систему «Експрес»
4.3.2	- забезпеченість пасажирських поїздів комфортабельними вагонами та відповідними типами вагонів в залежності від попиту населення і схеми поїздів
4.3.3	- дотримання санітарно-технічних норм в залах очікування вокзалів та поїздах
4.3.4	- перелік та умови надання послуг пасажиром на вокзалах та в поїздах
4.3.5	- виконання графіку руху пасажирських поїздів
4.4	Норми забезпечення населення послугами зв'язку
4.4.1	- норми забезпечення населення послугами голосової телефонії
4.4.2	- норми забезпечення населення послугами телефонного зв'язку
4.4.3	- норми забезпечення населення послугами телеграфного і телексового зв'язку
4.4.4	- норми забезпечення населення послугами передавання даних
4.4.5	- норми забезпечення населення послугами факсимільного зв'язку
4.4.6	- норми забезпечення населення додатковими послугами (електронна пошта, голосова пошта, доступ до бази даних та (або) обробка даних)
4.4.7	- норми забезпечення населення послугами поштового зв'язку
5	Державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я
5.1	Норматив забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я
5.2	Норматив обсягу гарантованого рівня медичної допомоги, яка надається безоплатно всім громадянам у державних і комунальних закладах охорони здоров'я
5.3	Нормативи надання медичної допомоги, що включають обсяг діагностичних, лікувальних та профілактичних процедур
5.3.1	- норматив надання діагностичних, лікувальних та профілактичних процедур в амбулаторно-поліклінічних умовах
5.3.2	- норматив надання діагностичних, лікувальних та профілактичних процедур в стаціонарних умовах
5.4	Показники якості надання медичної допомоги
5.5	Нормативи пільгового забезпечення окремих категорій населення лікарськими засобами та іншими спеціальними засобами
5.5.1	- перелік груп населення, яким у разі амбулаторного лікування за рецептами лікарів відпускаються лікарські засоби та вироби медичного призначення безоплатно або на пільгових умовах

1	2
5.5.2	- перелік груп захворювань, у разі амбулаторного лікування яких лікарські засоби та вироби медичного призначення відпускаються безоплатно або на пільгових умовах (за рецептами лікарів)
5.5.3	- перелік категорій населення, яким безоплатно або на пільгових умовах відпускаються спеціальні медичні засоби
5.5.4	- перелік категорій захворювань, за яким відпускаються спеціальні медичні засоби
5.6	Нормативи забезпечення стаціонарною медичною допомогою
5.6.1	Норматив забезпечення населення стаціонарними лікарняними ліжками за профілями допомоги (число ліжок на 10 тис. населення)
5.7	Нормативи забезпечення медикаментами державних і комунальних закладів охорони здоров'я
5.7.1	- перелік (формуляр) лікарських засобів та виробів медичного призначення для багатопрофільних лікарняних закладів
5.7.2	- перелік (формуляр) лікарських засобів та виробів медичного призначення для однопрофільних лікарняних закладів
5.7.3	- перелік (формуляр) лікарських засобів та виробів медичного призначення для спеціалізованих лікарняних закладів
5.7.4	- перелік (формуляр) лікарських засобів та виробів медичного призначення для лікарняних закладів особливого типу
5.7.5	- перелік (формуляр) лікарських засобів та виробів медичного призначення для закладів переливання крові, швидкої та екстреної медичної допомоги
5.8	Нормативи санаторно-курортного забезпечення
5.8.1	- норматив санаторно-курортного забезпечення хворих на туберкульоз
5.8.2	- норматив санаторно-курортного забезпечення дітей з різними видами захворювань
5.9	Нормативи забезпечення харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я (середньодобові набори продуктів)
5.9.1	- для санаторно-профілактичних закладів (санаторії різного профілю)
5.9.2	- для загальних відділень лікарень, у тому числі дитячих
5.9.3	- для онкологічних лікарень і відділень, у тому числі дитячих
5.9.4	- для нефрологічних відділень, у тому числі дитячих
5.9.5	- для гастроентерологічних відділень, у тому числі дитячих
5.9.6	- для ендокринологічних відділень, у тому числі дитячих
5.9.7	- для опікових відділень, у тому числі дитячих
5.9.8	- для відділень інтенсивної терапії, у тому числі дитячих
5.9.9	- для психіатричних лікарень, у тому числі дитячих
5.9.10	- для будинків дитини
5.9.11	- норматив харчування донорів після крово-, плазмодачі
6	Державні соціальні нормативи у сфері забезпечення навчальними закладами
6.1	Послуги, що надаються державними і комунальними навчальними закладами дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної, позашкільної та вищої освіти
6.1.1	Послуги, що надаються державними і комунальними дошкільними навчальними закладами
6.1.1.1	- здобуття дітьми дошкільної освіти
6.1.1.2	- утримання дітей у дошкільних навчальних закладах
6.1.1.3	- соціально-педагогічний патронат сім'ї
6.1.1.4	- соціальна адаптація дітей щодо продовження освіти
6.1.1.5	- збереження та зміцнення здоров'я дітей

1	2
6.1.1.6	- корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей та лікувально-відновлювальна робота
6.1.1.7	- здійснення безоплатного медичного обслуговування
6.1.2	Послуги, що надаються державними і комунальними загальноосвітніми навчальними закладами
6.1.2.1	- здобуття учнями загальної середньої освіти за різними формами навчання – очною, вечірньою, заочною, екстернатом
6.1.2.2	- утримання дітей у групах продовженого дня
6.1.2.3	- організація «груп здоров'я»
6.1.2.4	- організація відпочинку і дозвілля учнів
6.1.2.5	- організація і проведення оздоровлення учнів
6.1.2.6	- організація і проведення учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, турнірів, конкурсів-захистів науково-дослідних робіт, конкурсів фахової майстерності
6.1.2.7	- проведення навчальних екскурсій, навчальної практики
6.1.2.8	- користування навчальною, культурно-спортивною, побутовою, оздоровчою базами
6.1.2.9	- надання психологічної допомоги
6.1.2.10	- бібліотечно-інформаційна, культурно-просвітницька діяльність
6.1.2.11	- організація харчування
6.1.3	Послуги, що надаються державними і комунальними професійно-технічними навчальними закладами
6.1.3.1	- первинна підготовка кваліфікованих робітників
6.1.3.2	- перепідготовка та підвищення кваліфікації робітників
6.1.3.3	- здійснення виробничої практики
6.1.3.4	- надання повної загальної середньої освіти
6.1.3.5	- організація харчування та побутового обслуговування учнів
6.1.3.6	- проведення навчальних екскурсій
6.1.3.7	- організація відпочинку і дозвілля учнів
6.1.3.8	- матеріальне забезпечення в період навчання
6.1.3.9	- бібліотечно-інформаційна, культурно-просвітницька діяльність
6.1.3.10	- здійснення професійного навчання незайнятого населення за замовленням служби зайнятості
6.1.4	Послуги, що надаються державними і комунальними позашкільними навчальними закладами
6.1.4.1	- здобуття позашкільної освіти
6.1.4.2	- проведення організаційно-масової роботи у формі конференції, концерту, змагання, походу, екскурсії, експедиції, навчально-тренувального збору та інших формах, передбачених статутом
6.1.4.3	- задоволення потреб у професійній орієнтації
6.1.4.4	- розвиток творчих здібностей вихованців, учнів, слухачів
6.1.4.5	- психолого-педагогічна підтримка дитини та сім'ї
6.1.4.6	- організація змістовного дозвілля
6.1.4.7	- проведення оздоровлення дітей
6.1.4.8	- бібліотечно-інформаційна, культурно-просвітницька діяльність
6.1.4.9	- організація і проведення відпочинку вихованців, учнів і слухачів
6.1.5	Послуги, що надаються державними і комунальними вищими навчальними закладами
6.1.5.1	- здобуття вищої освіти за різними формами навчання – очною, вечірньою, заочною, шляхом поєднання цих форм, екстернатом

1	2
6.1.5.2	- післядипломна освіта
6.1.5.3	- підготовка і перепідготовка спеціалістів за замовленнями служби зайнятості населення
6.1.5.4	- підготовка аспірантів і докторантів
6.1.5.5	- довузівська підготовка
6.1.5.6	- організація і проведення відпочинку і дозвілля студентів
6.1.5.7	- бібліотечно-інформаційна, культурно-просвітницька діяльність
6.1.5.8	- організація і проведення олімпіад, виставок, спортивних змагань тощо
6.2	Нормативи наповнюваності класів, груп у навчальних закладах
6.2.1	Нормативи наповнюваності груп у дошкільних навчальних закладах
6.2.1.1	- наповнюваність груп у дошкільному навчальному закладі
6.2.1.2	- наповнюваність груп у дошкільних навчальних закладах компенсуючого типу
6.2.1.3	- наповнюваність дошкільних відділень у загальноосвітніх школах-інтернатах
6.2.1.4	- наповнюваність дошкільних відділень у загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування
6.2.1.5	- наповнюваність дошкільних груп у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах)
6.2.2	Нормативи наповнюваності класів, груп у загальноосвітніх навчальних закладах
6.2.2.1	- наповнюваність класів у загальноосвітніх навчальних закладах
6.2.2.2	- наповнюваність груп продовженого дня у загальноосвітніх навчальних закладах
6.2.2.3	- наповнюваність класів та виховних груп для дітей шкільного віку у загальноосвітніх школах-інтернатах
6.2.2.4	- наповнюваність класів та виховних груп у загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування
6.2.2.5	- наповнюваність класів та виховних груп у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах)
6.2.2.6	- наповнюваність груп (класів) шкіл соціальної реабілітації
6.2.2.7	- наповнюваність класів та виховних груп у загальноосвітніх санаторних школах (школах-інтернатах)
6.2.2.8	- наповнюваність груп при проведенні факультативних занять та курсів за вибором у загальноосвітніх навчальних закладах
6.2.2.9	- порядок поділу класів на групи при вивченні окремих предметів
6.2.2.10	- наповнюваність груп при проведенні занять з лікувальної фізкультури у загальноосвітніх навчальних закладах
6.2.3	Нормативи наповнюваності груп у професійно-технічних навчальних закладах
6.2.3.1	- наповнюваність навчальних груп при проведенні занять з теоретичної підготовки
6.2.3.2	- поділ груп на підгрупи під час вивчення загально-технічних і спеціальних дисциплін
6.2.3.3	- наповнюваність груп при проведенні виробничого навчання
6.2.4	Нормативи наповнюваності гуртків, груп та інших творчих об'єднань у позашкільних навчальних закладах
6.2.4.1	наповнюваність гуртків, груп та інших творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів
6.2.5	Нормативи наповнюваності груп та співвідношення чисельності студентів і науково-педагогічних працівників у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації

1	2
6.2.5.1	Нормативи наповнюваності академічних груп та співвідношення чисельності студентів і науково-педагогічних працівників у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації
6.2.5.2	- співвідношення чисельності студентів і науково-педагогічних працівників у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації
6.2.5.3	- наповнюваність груп при проведенні практичних, лабораторних та семінарських занять
6.3	Норми пільгового забезпечення учнів і студентів
6.3.1	Нормативи соціального і матеріального забезпечення учнів і студентів
6.3.1.1	- організація безплатного харчування учнів та студентів згідно чинного законодавства у загальноосвітніх навчальних закладах, у професійно-технічних та вищих навчальних закладах
6.3.1.2	- порядок надання пільгового проїзду студентам вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та учням професійно-технічних навчальних закладів у міському, приміському пасажирському транспорті та міжміському автомобільному і залізничному транспорті територією України
6.3.1.3	- пільгові довгострокові кредити для здобуття освіти у вищих навчальних закладах
6.3.1.4	- надання стипендій
6.3.1.5	- забезпечення пільгових умов для вступу до державних та комунальних професійно-технічних, вищих навчальних закладів дітям-інвалідам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та іншим категоріям дітей, які потребують соціального захисту у відповідності із чинним законодавством
6.3.1.6	- обов'язкове державне страхування дітей-сиріт, та дітей позбавлених батьківського піклування, до досягнення ними 18-річного віку
6.3.1.7	- працевлаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, після закінчення навчання в державних та комунальних навчальних закладах
6.3.2	Норми харчування та забезпечення непродовольчими товарами у навчальних закладах
6.3.2.1	- норми харчування у дитячих будинках усіх типів, загальноосвітніх школах-інтернатах усіх типів (крім шкіл-інтернатів, у яких встановлені більш високі норми харчування), інтернатах при загальноосвітніх навчальних закладах, загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах соціальної реабілітації
6.3.2.2	- норми харчування дітей у дошкільних закладах
6.3.2.3	- норми харчування в училищах фізичної культури, оздоровчих та санаторних таборах
6.3.2.4	- грошове забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування при працевлаштуванні
6.3.2.5	- норми забезпечення одягом, взуттям і м'яким інвентарем вихованців дитячих будинків усіх типів, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають у школах-інтернатах усіх типів, загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах соціальної реабілітації, вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації
6.3.2.6	- перелік одягу, взуття, м'якого інвентарю і обладнання та обладнання, що видаються вихованцям дитячих будинків усіх типів, дітям-сиротам і дітям, позбавлених батьківського піклування, що перебувають у школах-інтернатах усіх типів, у професійно-технічних училищах, у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації, у загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах соціальної реабілітації при їх працевлаштуванні

1	2
6.3.2.7	- норми забезпечення одягом, взуттям, м'яким інвентарем вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів усіх рівнів, дитячих будинків (крім дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування)
7	Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури
7.1	Перелік безоплатних послуг, які надаються населенню закладами, підприємствами, організаціями та установами культури
7.1.1	Перелік безоплатних послуг користувачам бібліотек
7.1.1.1	- отримання повної інформації про склад бібліотечних фондів через систему каталогів і інших форм бібліотечного інформування
7.1.1.2	- отримання консультативної допомоги у пошуку і виборі джерел інформації
7.1.1.3	- отримання у тимчасове користування документів із бібліотечних фондів
7.1.2	Перелік безоплатних послуг клубних закладів
7.1.2.1	- участь у аматорських художніх колективах
7.1.2.2	- користування матеріалами методичних, інформаційних, довідкових відділів або інших структурних підрозділів, які функціонують при закладах культури
7.1.2.3	- надання консультативно-методичних послуг
7.2	Нормативи забезпечення населення закладами, підприємствами, організаціями та установами культури
7.2.1	Нормативи забезпечення клубними закладами
7.2.2	Нормативи забезпечення публічними бібліотеками
7.2.3	Нормативи мінімальної кількості міських і сільських кіновидовищних закладів
7.3	Показники якості надання населенню послуг закладами, підприємствами, організаціями та установами культури
8	Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури та спорту
8.1	Нормативи безоплатних та платних послуг, які надаються населенню закладами фізичної культури і спорту
8.1.1	Нормативи безоплатних та платних послуг, які надаються населенню суб'єктами господарської діяльності, закладами фізичної культури і спорту, а також дитячо-юнацькими спортивними школами та спеціалізованими дитячо-юнацькими спортивними школами
8.1.1.1	- безоплатні та платні послуги, що надаються населенню
8.1.1.2	- безоплатні послуги, що надаються окремим категоріям дітей, підлітків та юнацтва (сиротам та позбавленим батьківської опіки, постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи, з малозабезпечених та багатодітних сімей, дітям-інвалідам)
8.1.1.3	- безоплатні послуги, що надаються організаціями фізкультурно-спортивного спрямування (закладами фізичної культури і спорту) незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, дитячо-юнацькими спортивними школами
8.2	Нормативи забезпечення населення закладами фізичної культури і спорту
8.2.1	Нормативи забезпечення населення спортивними спорудами закладів фізкультурно-спортивного спрямування незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, дитячо-юнацькими спортивними школами
8.3	Норми одночасної пропускної здатності фізкультурно-оздоровчих та спортивних споруд
8.3.1	Планово-розрахункові показники одночасної пропускної здатності фізкультурно-оздоровчих та спортивних споруд щодо кількості осіб, що займаються та режимів експлуатації зазначених споруд
8.4	Норми радіусу обслуговування населення фізкультурно-оздоровчими та спортивними спорудами

1	2
8.5	Норми пропорцій розміщення і кількості спортивних споруд для різних категорій населених пунктів
8.6	Норми та розміри фізкультурно-оздоровчих та спортивних споруд, норми кількості місць для глядачів на фізкультурно-оздоровчих та спортивних спорудах
8.7	Нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України
8.8	Нормативи підготовки спортсменів в Україні
9	Державні соціальні нормативи у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування
9.1	Нормативи забезпечення населення побутовими послугами
9.2	Показники якості надання побутових послуг
9.3	Норми площі виробничих приміщень на підприємствах побутового обслуговування населення
9.4	Норми забезпеченості населення торговою площею у магазинах
9.5	Норми площі підприємств громадського харчування
9.6	Нормативи забезпечення місцями у закладах громадського харчування
9.7	Показники якості та безпеки товарів і послуг підприємств громадського харчування
10	Державні соціальні стандарти і нормативи здійснення соціальної роботи з дітьми, молоддю та різними категоріями сімей
10.1	Нормативи здійснення соціальної роботи з дітьми та молоддю центрами соціальних служб для молоді
10.1.1	Розрахункові нормативи потреби в коштах поточних витрат на утримання та капітальних вкладень центрів соціальних служб для молоді
10.1.1.1	Розрахунковий норматив потреби в коштах поточних витрат на утримання центрів соціальних служб для молоді
10.1.2	Нормативи надання центрами соціальних служб для молоді державних соціальних послуг
10.1.2.1	- психологічних послуг
10.1.2.2	- соціально-педагогічних послуг
10.1.2.3	- соціально-медичних послуг
10.1.2.4	- соціально-економічних послуг
10.1.2.5	- інформаційних послуг
10.1.2.6	- юридичних послуг
10.1.3	Розрахункові нормативи потреби в коштах поточних витрат для надання центрами соціальних служб для молоді державних соціальних послуг на одну особу
10.1.4	Структурно-штатні нормативи центрів соціальних служб для молоді
10.2	Послуги, що надаються закладами і установами, які проводять соціальну роботу з дітьми
10.2.1	Послуги, що надаються закладами і установами для безпритульних та бездоглядних дітей
10.3	Структурно-штатні нормативи служби у справах неповнолітніх залежно від кількості неповнолітніх у районі, місті
10.4	Розрахункові нормативи потреби в коштах та матеріально-технічного утримання служби у справах неповнолітніх
10.5	Послуги, що надаються закладами і установами, які проводять роботу з молоддю
10.5.1	- послуги, що надаються закладами і установами для забезпечення зайнятості молоді
10.5.2	- послуги, що надаються закладами і установами для інформаційного забезпечення молоді

Тема 6. Планування діяльності установ освіти

6.1. Дослідження проблем ефективності функціонування закладів освіти та планування їх діяльності.

6.2. Планування витрат місцевих бюджетів на фінансування освіти.

Ключові поняття: планування діяльності закладів освіти, витрати, аудит адміністративної діяльності, фінансовий контроль, фінансовий механізм фінансування освіти.

6.1. Дослідження проблем ефективності функціонування закладів освіти та планування їх діяльності

Проблема ефективного та економного витрачання бюджетних коштів є сьогодні дуже актуальною. Постійне недовиконання доходної частини бюджету, що обумовлено рядом об'єктивних причин, ставить нагальну вимогу щодо здійснення оцінки бюджетних витрат та пошуку критеріїв їх планування. Через складне фінансове становище держави постає питання щодо економного використання фінансових ресурсів.

Таким чином, необхідність вирішення завдань соціально-економічного та адміністративного розвитку, дискусійність ряду положень, неоднозначність підходів до оцінки сучасного стану справ у державі зумовлюють актуальність проведення наукового дослідження щодо ефективності діяльності вищих навчальних закладів системи освіти.

Важливим сучасним чинником у розвитку вищої освіти є покращення ефективності та результативності її функціонування в рамках програми реформи державного управління.

В державному секторі, де прагнення до змін виявляється, як правило, в меншій мірі, ніж у приватному секторі, що діє в умовах конкуренції, систематичні перевірки ефективності й контроль досягнення цілей є особливо важливим. У багатьох європейських країнах оцінка і перевірка ефективності є головним моментом у демократичному процесі прийняття рішень. Такі дослідження прово-

дяться у значному обсязі у всіх сферах політичного і економічного життя, як на центральному, так і на регіональному рівнях. У Євросоюзі висуваються високі вимоги до країн-членів союзу стосовно їх відношення до роботи з оцінки ефективності.

В Україні виникла значна необхідність у створенні подібної системи у цій галузі з метою сприяння подальшому розвитку в області організації та функціонування системи освіти.

В Україні розпочато використання такого методичного інструментарію щодо оцінки ефективності діяльності вищих навчальних закладів освіти як аудит адміністративної діяльності.

В процесі досліджень можуть бути використані рекомендації стосовно аудиту адміністративної діяльності, які ґрунтуються на стандартах та досвіді RRV і Міжнародної організації вищих аудиторських установ.

Аудит адміністративної діяльності (ААД) у своїй сучасній формі зародився у Швеції в середині 60-х років на основі теорії «трьох Е» («3Е»), тобто на тих головних елементах, які характеризують стан управління публічними ресурсами: економія, ефективність, результативність.

При цьому виділяються два основних підходи щодо реалізації ААД. Перший орієнтований на результати адміністративної діяльності; другий – на проблеми, що виникають у суспільному житті та пов'язані з неефективним управлінням.

Окремі аспекти практики організації державного фінансового контролю в Україні знайшли відображення в публікаціях Мельничука В. Г., Дорош Н. І., Стефаніка І. Б., Рубан Н. І., Романіва Є. М. та інших сучасних науковців. В той же час окремі аспекти втілення ААД в практичну діяльність у системі вищої освіти потребують подальшого дослідження.

Необхідність дослідження ефективності обумовлена нагальною необхідністю здійснення оцінки бюджетних витрат, пошуку критеріїв їх планування з метою ефективного та економного витрачання бюджетних коштів.

Недосконалий механізм планування видатків на підготовку фахівців у вищих навчальних закладах вимагає подальшого удосконалення фінансового меха-

нізму діяльності установ системи освіти.

Фінансовий механізм вищої освіти є частиною господарського механізму та центральною проблемою економіки освіти. Адже фінанси – це система економічних відносин, яка забезпечує накопичення і використання коштів у процесі розподілу національного доходу країни. До основних функцій фінансів відносяться: відтворення, розподіл, стимулювання та контроль.

Формування нового механізму господарського фінансування освіти супроводжується механізмом залучення до сфери вищої освіти різних позабюджетних ресурсів. У нашій країні до таких відносяться: навчання на підготовчих курсах, платне консультування з навчальних дисциплін, перепідготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів, надання другої вищої освіти, поглиблене вивчення дисциплін поза навчальним планом, додаткові заняття з відстаючими студентами тощо.

Ефективність діяльності будь-якої системи, в тому числі і освітньої, залежить від обсягів фінансування. За роки незалежності в більшості державних ВНЗ створено бінарну систему, що складається з кошторису державного фінансування і бюджету власної господарської діяльності. При цьому питома вага державних коштів має стійку тенденцію до зниження, що частково зумовлено тривалим економічним занепадом.

З метою підвищення ефективності фінансового механізму вищої освіти необхідно розробити натуральні і фінансові нормативи витрат на навчання студентів за категоріями, видами, термінами навчання; розробити критерії укладання договорів, їх типову форму, форму розрахунків до кошторисів у розрізі кожної статті витрат; при укладанні договорів, затвердженні кошторисів доходів і видатків, проводити їх аналіз й оцінку; удосконалити систему планування видатків; оптимізувати видатки на підготовку фахівців та подальше їх скорочення та створити систему контролю за ефективним використанням бюджетних коштів.

Ці питання набувають тим більш важливого значення в умовах жорсткого обмеження і раціоналізації бюджетних витрат, чіткого визначення їх пріоритетності, скорочення обсягів та окремих видів бюджетних видатків, в першу чергу,

не пов'язаних із захищеними статтями видатків, здійснення ряду додаткових організаційних заходів щодо упорядкування державних витрат, приведення їх у відповідність з реальними можливостями та всебічної економії бюджетних ресурсів.

Нова освітня парадигма обумовлює суттєві зміни економіки навчального закладу. Навчальний процес потребує розробки або закупівлі високовитратних інтелектуальних продуктів (програмно-телекомунікаційна середа, навчально-методичні матеріали для кожного курсу тощо), а також інші витрати для супроводження навчального процесу (плата за Інтернет, реклама, заробітна плата адміністративно-управлінського персоналу та співробітників служб технічної підтримки). Все це передбачає значні початкові фінансові витрати. Зазначені пропозиції дозволять ефективно витратити державні кошти, що буде сприяти об'єктивному визначенню розміру коштів, необхідних на оплату праці. Зазначені підходи виключають необхідність завищення обсягу годин навчального плану; завищення штату працівників (високе співвідношення між кількістю професорсько-викладацького складу і кількістю студентів) та завищення професійного рівня науково-педагогічного персоналу.

Крім того, у додатках до кошторисів по деяких вищих навчальних закладах відсутні розрахунки за певними категоріями видатків, зокрема обґрунтування видатків на придбання предметів постачання, матеріалів та послуг з утримання бюджетних установ, які планується профінансувати за рахунок бюджетних асигнувань. Тим більш, що при укладанні договорів та при затвердженні кошторисів доходів і видатків не здійснювалося оцінки бюджетних витрат.

Таким чином, узагальнення проведеного дослідження щодо ефективності функціонування вищих навчальних закладів в Україні дозволяє сформулювати основні гіпотези аудиту адміністративної діяльності:

- завищення витрат на оплату праці;
- завищення обсягу годин навчального плану;
- завищення штату працівників за рахунок високого співвідношення між кількістю професорсько-викладацького складу і кількістю студентів;

- високе співвідношення між кількістю навчально-допоміжного персоналу і кількістю студентів;
- необґрунтоване завищення професійного рівня науково-педагогічного персоналу;
- необґрунтоване включення до розрахунків витратків на комунальні послуги та інші господарські витрати;
- завищення розрахунків витратків на опалення, освітлення та водопостачання;
- завищення вартості проживання одного студента у гуртожитку;
- віднесення до вартості навчання витрат, які не повинні включатися до неї;
- спрямування значних обсягів витратків на відрядження;
- спрямування значних обсягів витратків на виплату стипендій;
- наявність нецільових витратків.

Взагалі формування нового фінансового механізму діяльності вищих навчальних закладів України потребує подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, перегляду економічних важелів впливу держави на систему вищої освіти.

6.2. Планування витрат місцевих бюджетів на фінансування освіти

Фінансування шкіл.

Основну частину витрат місцевого бюджету на освіту складає фінансування загальноосвітніх шкіл. В основі визначення обсягів фінансування лежать два показники:

- вихідний – кількість учнів;
- похідний – кількість класів.

Ці показники враховуються на дві дати: 1 січня і 1 вересня планового бюджетного року.

Кількість учнів на 1 січня планового року приймається на рівні контингенту 1 вересня поточного року. Кількість учнів на 1 вересня планового року визначається з урахуванням повного переходу учнів із класу в клас.

Наприклад, кількість учнів 2-х класів на 1 вересня дорівнює кількості учнів 1-х класів на 1 січня. Кількість учнів 1-х класів на 1 вересня поточного року встановлюється на основі перепису дітей у районі функціонування школи. Кількість учнів 10-х класів визначається з урахуванням вступу до ПТУ і коледжів випускників 9-х класів.

Кількість класів визначається на кожне число, виходячи з нормативів наповнення одного класу. Вони встановлені на такому рівні:

- 1-9 класи – 35 учнів;
- 10-11 класи – 25 учнів.

Оскільки бюджетний рік не збігається з навчальним, крім показників на 1 січня і 1 вересня, розраховуються середньорічні показники за такою формулою:

$$K = \frac{K_{01} \times 8 + K_{09} \times 4}{12},$$

де K_{01} – кількість учнів на 1 січня;

K_{09} – кількість учнів на 1 вересня поточного року.

Система зарплати вчителів складається з 3 складових:

- оплати навчальних годин;
- доплати за перевірку зошитів;
- додаткових доплат.

Основним елементом виступає оплата навчальних годин, що визначається за такою формулою:

$$O_q = \frac{C \times K_q}{H_q},$$

де C – ставка зарплати учителя, яка встановлюється в залежності від освіти (середня, середня спеціальна, неповна вища, вища) і кваліфікаційних категорій (учитель, учитель-методист, заслужений учитель, народний учитель);

K_q – кількість годин педагогічного навантаження на тиждень;

H_q – норма педагогічного навантаження вчителів на тиждень (1-4 класи – 20 годин, 5-11 класи – 18 годин).

Доплата за перевірку зошитів установлена для вчителів початкової школи і старших класів по таких предметах: мова і література, математика, іноземна мова. Сума доплати визначається по формулі:

$$O_m = \frac{H_m \times K_q}{H_q},$$

де O_m – оплата за перевірку зошитів по всіх предметах;

H_m – норматив оплати за перевірку зошитів по одному предмету.

Додаткові доплати встановлені за класне керівництво, завідування навчальними кабінетами, досвідними майстернями і ділянками, ведення позакласної фізкультурної роботи, завідування бібліотекою.

Розрахунок зарплати вчителів здійснюється в спеціальному документі – тарифікаційному списку, у рядках якого відображаються дані по кожному учителю. У графах наводяться основні відомості і розрахунок зарплати:

- освіта, № диплома;
- кваліфікаційна категорія;
- предмет;
- навчальне навантаження на тиждень у розрізі 3 груп класів (1-4, 5-9, 10-11);
- сума оплати педагогічного навантаження і доплати за перевірку зошитів по кожному класові;
- додаткові доплати (по кожному виду).

Підсумкова графа – загальна сума зарплати за місяць. У тарифікаційному списку підсумки підбиваються по рядку (зарплата кожного вчителя) і графам (обсяг педагогічного навантаження, зарплата, доплати і сумарна зарплата).

Керівники шкіл одержують зарплату, що складається з 2 частин – ставки директора або завуча й оплати педагогічної роботи. При цьому для них встановлені обмеження – максимальний обсяг їхнього педагогічного навантаження не повинний перевищувати 2/3 від нормативу (тобто 12 годин).

Основним напрямком витрат по школі є фонд зарплати, що складається з 3 елементів:

- педагогічного персоналу;
- адміністративно-управлінського персоналу;
- обслуговуючого персоналу.

Фонд зарплати вчителів планується в розрізі 3 вищезгаданих систем зарплати. Планування фонду оплати педагогічного навантаження здійснюється на підставі 2 показників:

- кількості педагогічних ставок;
- середньої ставки зарплати.

Педагогічна ставка – це умовна розрахункова ставка, що відповідає нормативові педагогічного навантаження. Кількість педагогічних ставок розраховується по кожній групі класів шляхом загальної кількості годин педагогічного навантаження по даній групі на норматив навантаження. Загальна кількість годин зафіксована в тарифікаційному списку і визначається, виходячи з кількості класів у кожній групі й обсягу годин за планом. Крім того, враховується розподіл класів на групи по окремих предметах – праця, фізкультура, іноземна мова.

Середня ставка зарплати визначається шляхом розподілу суми оплати навчальних годин (з тарифікаційного списку) на кількість педагогічних ставок по даній групі класів.

Розрахунок річного фонду зарплати проводиться в розрізі періодів – за січень – серпень і вересень – грудень. Це пов'язано з тим, що з початком кожного навчального року, як правило, змінюється кількість класів у кожній навчальній групі. У січні-серпні кількість педагогічних ставок визначена положенням на 1 січня і на 8 місяців (у сільських школах на 8,5 місяців). За вересень-грудень кількість педагогічних ставок на 1 вересня збільшується на середню ставку зарплати положенням на 1 січня і на 4 (3,5) місяці.

Фонд зарплати на перевірку зошитів планується в розрізі груп класів шляхом помноження середньорічної кількості класів у даній групі на середні витрати по перевірці зошитів на один клас. Середні витрати визначаються розподілом суми доплат за перевірку зошитів по тарифікаційному списку на кількість класів на 1 січня.

Додаткові доплати плануються в розрізі кожного виду доплат шляхом множення відповідних показників по встановленому нормативові доплат:

- за класне керівництво – середньорічна чисельність класів, помножена на норматив доплат;
- за керівництво кабінетами – кількість кабінетів на норматив доплат;
- за проведення позакласної фізкультурної роботи – у залежності від чисельності класів у школі.

Фонд зарплати адміністративно-управлінського персоналу:

- директор;
- заступники;
- організатори масової роботи.

Кількість місць заступників і організаторів залежить від кількості класів у школі, а ставка зарплати директори і його заступників – від кількості учнів у школі. Планування фонду заробітної плати визначається шляхом помноження кількості посад на ставку зарплати.

Фонд зарплати обслуговуючого персоналу планується шляхом помноження кількості місць на ставку зарплати. Кількість робочих місць визначається по встановлених нормативах. Наприклад, кількість прибиральниць устанавлюється по нормативах площі школи на 1 прибиральницю.

Нарахування на зарплату включають відрахування в Пенсійний фонд – 32%, Фонд соціального страхування на випадок безробіття – 2,9%, Фонд соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності – 1,9%.

Фінансування дошкільних установ.

У фінансуванні дошкільних установ існують певні особливості. Планування фонду зарплати здійснюється за спрощеною методикою: кількість робочих місць помножується на середню ставку зарплати. Кількість місць вихователів і їхніх помічників устанавлюється по нормативах на одну групу. Норматив залежить від тривалості перебування дітей в установі: більш розповсюджене – 12-тигодинне перебування дітей, по якому норматив включає 2 вихователя + 2 помічники.

Кількість робочих місць допоміжного персоналу встановлюється по типових штатних розкладах, виходячи з чисельності дітей у дитячій установі.

Оплата відпускних.

Основною особливістю планування фонду зарплати є виділення засобів на заміщення працівників, що знаходяться у відпустці. Сума цих витрат планується шляхом множення загальної кількості днів відпустки даного робочого місця на середньоденну зарплату.

Часткова оплата витрат у дитячих дошкільних установах здійснюється також за рахунок батьків.

Загальною особливістю для шкіл-інтернатів і дитячих дошкільних установ є встановлення часткового покриття витрат за рахунок оплати батьків. Ця оплата зараховується не на рахунки даних установ, а до бюджету. Вся сума витрат за кошторисом фінансується з бюджету.

Фінансування вищої освіти.

Система вищої освіти в Україні зараз включає дві групи установ:

- I-II рівнів акредитації – коледжі, технікуми, інститути;
- III-IV рівні акредитації – інститути, університети, академії.

Фінансування вищої освіти здійснюється за рахунок двох джерел:

- бюджет;
- платне навчання.

Фонд заробітної плати вищих навчальних закладів містить п'ять елементів:

- професорсько-викладацький склад;
- адміністративно-управлінський склад;
- учбово-допоміжний персонал;
- обслуговуючий персонал;
- фонд погодинної оплати викладачів (сумісники).

Фонд зарплати професорсько-викладацького складу визначається шляхом множення кількості посад на середню ставку. Кількість посад встановлюється за нормативом кількості студентів на викладачів, диференційованим по формах

навчання (очне, вечірнє, заочне, екстернат). Зарплата викладачів залежить від посади (викладач-стажер, асистент, старший викладач, доцент, професор), наукового ступеня (кандидат наук, доктор наук) і ученого звання (доцент, професор).

Фонд погодинної оплати праці викладачів розраховується за нормативом (1-2%) до фонду зарплати професорсько-викладацького складу і використовується для оплати праці залучених для викладання фахівців народного господарства і наукових установ.

Фонд зарплати адміністративного, учбово-допоміжного й обслуговуючого персоналу визначається на підставі штатного розкладу вищого навчального закладу, що затверджується ректором.

Тема 7. Фінансування закладів охорони здоров'я

Ключові поняття: заробітна плата медичних працівників, фінансування медичних закладів, бюджетні асигнування, власні надходження медичних установ.

Фінансування медичних установ ґрунтується на таких показниках:

1. По стаціонару – кількість ліжок і ліжко-днів.
2. По поліклініках – кількість лікарських відвідувань.

Кількість ліжок характеризує кількість лікарських місць. Розрізняють нормативну потребу і фактичну їхню наявність. Нормативна потреба визначається, виходячи з чисельності жителів населеного пункту і показника госпіталізації в розрахунку на рік. Кількість ліжко-днів – це добуток від множення кількості ліжок на кількість днів функціонування одного ліжка в день.

Кількість лікарських відвідувань визначається шляхом розподілу чисельності жителів у районі обслуговування на середню кількість відвідувань поліклінік на рік (приблизно 30 разів).

Система заробітної плати медичних працівників встановлюється в розрізі категорій: лікар, середній і молодший медичний персонал, адміністративно-управлінський і обслуговуючий персонал.

Система зарплати лікарів ґрунтується на встановленні ставки зарплати і її систем підвищення, а також надбавок. Ставка зарплати залежить від посади (лікар-хірург, лікар-інтерн або лікарі інших спеціальностей) і кваліфікаційної категорії. Крім того, у частині надбавки ставка може залежати від місця розташування лікарні (місто або сільська місцевість). Надбавка до зарплати встановлюється також за шкідливі і небезпечні умови праці (інфекційні лікарні, рентген-кабінети), за роботу у вихідні і святкові дні і нічний час.

Ставки зарплати середнього медичного персоналу залежать від посади (медсестра, акушерка, фельдшер, зубний лікар), категорії і стажу роботи. Для молодшого медичного персоналу ставки встановлені в залежності від посади (сестра операційна, сестра господарка, сестра-банщиця). На середній і молодший медичний персонал поширюються надбавки за шкідливі умови праці, за роботу у вихідні і святкові дні і нічний час.

Для медичних працівників зарплата розраховується, виходячи з обсягу роботи – 0,25; 0,5; 0,75; 1,0; 1,25; 1,5 ставки. Дозволяється поєднувати обов'язки медсестри і санітарки. Для адміністративного й обслуговуючого персоналу встановлені тверді ставки зарплати.

Фонд зарплати розраховується шляхом множення кількості посад на середню ставку зарплати. Середня ставка зарплати медперсоналу встановлюється на підставі тарифікаційного списку. Кількість посад лікарів визначається в розрізі стаціонару і поліклініки:

- по стаціонару – виходячи з нормативу кількості ліжок на 1 лікаря (15-30 ліжок), диференційованого в розрізі відділень (хірургічне, терапевтичне і т.д.); враховуються також посади завідувачів відділеннями, лікарів-інтернів і лікарів-фахівців;
- у поліклініці – на підставі кількості лікарських відвідувань у розрізі фахівців і встановлених нормативів прийому на 1 лікаря; у поліклініці також передбачаються посади завідувачів відділеннями (при наявності певної кількості лікарів даного профілю).

Кількість посад середнього медперсоналу визначається по стаціонару, виходячи з кількості цілодобових посад. Кількість посад, у свою чергу, встановлюється відповідно до нормативів кількості ліжок на 1 посаду, диференційованих у розрізі відділень, і встановлюються окремо для денних і нічних годин. Кількість посад на визначається шляхом розподілу річного балансу часу в годинах (365×24) на кількість годин роботи однієї медсестри в рік. Крім того, враховуються посади старшої медсестри, медсестри для організації індивідуального догляду за важкохворими і посади медсестер у лікувально-діагностичних кабінетах. У поліклініці кількість посад медсестер встановлюється по нормативах відповідно кількості посад лікарів (як правило, 1:1 і більше).

Кількість посад молодшого медперсоналу визначається аналогічно до середнього медперсоналу. Відмінність полягає в тім, що норматив кількості ліжок на 1 посаду трохи більший. Кількість посад обслуговуючого персоналу встановлюється за типовим штатним розкладом.

Крім бюджетних асигнувань, джерелом фінансування медичних установ можуть бути доходи, що надходять від підприємств, організацій і установ по укладених договорах на проведення медичного обслуговування їхніх працівників, доходи від надання платних послуг (видача довідок та ін.), надходження від спонсорських і благодійних внесків.

У страховій медицині об'єктом медичного страхування виступає здоров'я громадян. На відміну від особистого страхування, де об'єктом страхування також може бути здоров'я громадян, страхове відшкодування виплачується не безпосередньо застрахованому, а у вигляді платежу за лікування в медичній установі. Існують 2 форми медичного страхування: обов'язкове і добровільне. Як правило, мінімум медичних послуг забезпечується обов'язковим страхуванням, додаткові – добровільним.

Страховиком може бути держава (обов'язкове страхування) і недержавні страхові компанії, страхувальниками виступають держава (за рахунок бюджету); роботодавці і громадяни – за рахунок своїх коштів.

Тема 8. Джерела фінансування закладів охорони здоров'я

Ключові поняття: кошти державного та місцевих бюджетів, кошти загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування та добровільного медичного страхування, кошти фондів територіальних громад і благодійних фондів, благодійні внески та пожертвування юридичних і фізичних осіб, кошти, одержані за надання платних медичних послуг, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

Заклади охорони здоров'я всіх форм власності в обов'язковому порядку повинні дотримуватися державних соціальних нормативів у сфері охорони здоров'я та забезпечувати їх належне фінансування.

Держава створює фінансово-економічні механізми цільового накопичення та адресного використання коштів, необхідних для реалізації в повному обсязі конституційних прав громадян на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

З метою досягнення належного рівня здоров'я населення держава зберігає контроль за механізмами забезпечення обсягу та якості медичної допомоги, які поступово збільшуватимуться за рахунок бюджетного фінансування та залучення додаткових джерел фінансування.

Фінансування установ охорони здоров'я та спеціалізованих програм забезпечується за допомогою різних джерел, включаючи Міністерство охорони здоров'я, обласні, районні та муніципальні адміністрації.

Основними джерелами фінансування охорони здоров'я є:

- кошти державного та місцевих бюджетів;
- кошти загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування та добровільного медичного страхування;
- кошти фондів територіальних громад і благодійних фондів;
- благодійні внески та пожертвування юридичних і фізичних осіб;
- кошти, одержані за надання платних медичних послуг, а також інших джерел, не заборонених законодавством.

Кошти державного та місцевих бюджетів, кошти загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування будуть фінансовим підґрунтям забезпечення населення загальнодоступною медичною допомогою в межах визначеного організаційного рівня надання медичної допомоги та гарантованого обсягу його медикаментозного і технологічного забезпечення.

Кошти добровільного медичного страхування, накопичувальних фондів територіальних громад спрямовуватимуться на задоволення індивідуальних потреб населення у медичних послугах понад базовий стандарт якості загальнодоступної медичної допомоги.

Кошти державного та місцевих бюджетів мають бути основним джерелом фінансування державних цільових програм охорони здоров'я населення.

Джерелом додаткового фінансування може стати й відновлення переліку платних послуг, що їх надавали б заклади охорони здоров'я. Йдеться, зокрема, про додаткові послуги (за бажанням клієнта), які не входять до стандартного плану лікування чи профілактики хвороб, а також послуги, що передбачають більше комфорту в процесі лікування, тощо.

Незважаючи на диференціацію в підпорядкуванні закладів охорони здоров'я (національний, обласний або районний рівень), розподіл коштів відбувається через Міністерство охорони здоров'я. Міністерство здійснює фінансування медичних закладів усіх рівнів. За таких умов розпорядники коштів не враховують індивідуальних потреб регіонів у послугах з охорони здоров'я, а місцеві громади не мають змоги впливати на фінансування місцевих медичних закладів та управління ними.

Тема 9. Фінансове забезпечення соціальних гарантій

9.1. Соціальні гарантії і механізм їхньої реалізації.

9.2. Джерела фінансування соціальних гарантій.

Ключові питання: соціальні гарантії, нормативи споживання, прожитковий мінімум, нормативи забезпечення, нормативи доходу, соціальні нормативи, нормативи раціонального споживання, статистичні нормативи, напрямки здійснення соціальних гарантій, Державний бюджет, кошти місцевих бюджетів, страхові фонди.

9.1. Соціальні гарантії і механізм їхньої реалізації

У ринковій соціально-орієнтованій моделі економіки зростає роль соціальної функції держави. Уряд і держава несуть відповідальність за надання громадянам соціального захисту і забезпечення рівного доступу до задоволення основних потреб. Рівень бідності може розглядатися як істотний показник діяльності політики соціального захисту.

Соціальне забезпечення є комбінацією програми пенсійних нагромаджень, програми страхування і програми перерозподілу національного доходу.

Соціальний захист – це комплекс законодавчо закріплених соціальних норм, що гарантує держава окремим шарам населення, а також при визначених економічних умовах усім членам суспільства (під час росту інфляції, спаду виробництва, економічної кризи, безробіття й іншого).

Форми і методи соціального захисту населення повинні забезпечити задоволення життєво необхідних потреб кожного громадянина на рівні не нижче прожиткового мінімуму.

Прожитковий мінімум – це вартісна оцінка мінімуму життєвих засобів, необхідних для підтримки життєдіяльності і поновлення робочої сили працівника. Прожитковий мінімум являє собою законодавчо визначений базовий державний соціальний стандарт, на основі якого встановлюються соціальні гарантії і стандарти в сферах доходів населення, житлово-комунального, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я, освіти і т.д.

Державні соціальні стандарти і нормативи формуються, встановлюються і затверджуються в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Особливістю соціального захисту є адресна спрямованість, тобто соціальна допомога повинна надаватися тим громадянам, яким вона необхідна й у визначених обсягах.

Соціально-економічні гарантії – це метод забезпечення з боку держави задоволення різноманітних потреб громадян на рівні соціально визнаних норм і нормативів.

Нормативи споживання – розміри споживання в натуральному вираженні продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання і деяких послуг за визначений проміжок часу (за день, місяць, рік).

Нормативи забезпечення – визначена кількість предметів довгострокового використання, що знаходиться в особистому споживанні населення, а також забезпечення визначеної території мережею установ освіти, охорони здоров'я, побутового, транспортного обслуговування і т.д.

Нормативи доходу – розмір особистого доходу громадян або родини, що гарантує їм задоволення потреб на рівні нормативів споживання і забезпечення.

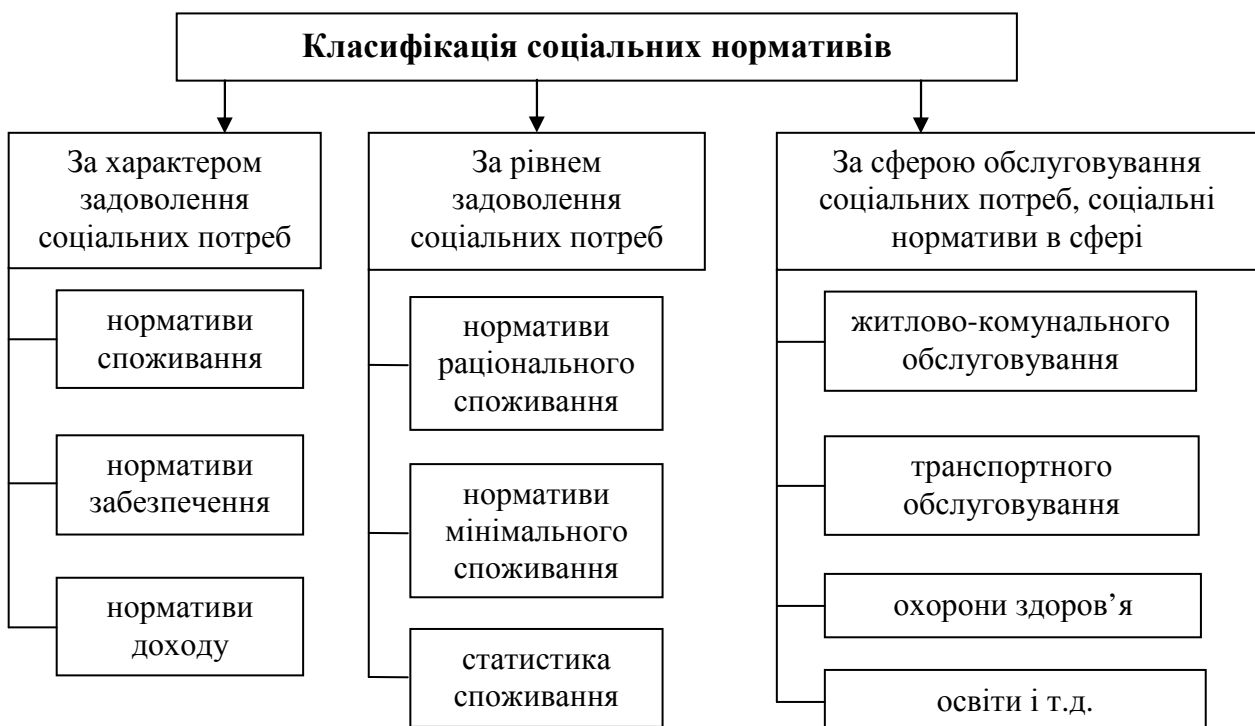

Рис. 9.1 – Класифікація соціальних нормативів

Нормативи раціонального споживання – соціально прийнятий рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, визначений за нормами соціальних або фізіологічних потреб.

Статистичні нормативи – нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення або окремих соціальних груп.

Державні нормативи в сфері житлово-комунального господарства включають:

- граничну норму оплати послуг з утримання житла, житлово-комунальних послуг у залежності від одержуваного доходу;
- показники якості надання комунальних послуг.

До державних соціальних нормативів у сфері обслуговування і зв'язку відносяться:

- норми забезпечення транспортом загального користування;
- показники якості транспортного обслуговування;
- норми забезпеченості населення послугами зв'язку.

Державні соціальні нормативи в сфері охорони здоров'я включають:

- перелік і обсяг гарантованої медичної допомоги громадянам;
- показники якості надання медичної допомоги;
- нормативи пільгового забезпечення деяких категорій населення лікарськими засобами й іншими спеціальними засобами;
- нормативи забезпечення харчуванням у державних і комунальних установах охорони здоров'я.

До державних соціальних нормативів у сфері освіти належать:

- перелік і обсяг послуг, що надаються державними і комунальними установами дошкільної, середньої, професійно-технічної і вищої освіти;
- нормативи граничної наповнюваності класів, груп;
- нормативи співвідношення учнів, студентів і педагогічних працівників;
- нормативи матеріального забезпечення навчальних закладів і т.д.

Обсяг і рівень забезпеченості соціально-економічними гарантіями є міркою цивілізованості країни.

Основні напрямки здійснення соціальних гарантій:

1. Держава зобов'язана гарантувати кожному зайнятому в процесі виробництва:

- нормальний рівень добробуту через мінімальний рівень заробітної плати і її індексацію;
- помірні податки;
- невтручання в підприємницьку діяльність.

2. Держава повинна гарантувати задоволення пріоритетних потреб громадян і суспільства, які воно не може цілком довірити кожному громадянину самостійно:

- одержання загальної освіти;
- виховання дітей і підлітків;
- підготовка кадрів;
- організація охорони здоров'я і розвитку фізичної культури і т.д.

3. Держава повинна сприяти підвищенню доходів окремих шарів населення, що не можуть забезпечити життєвий рівень для себе і своєї родини на рівні мінімальних соціальних стандартів незалежно від їхньої участі в процесі виробництва в таких формах:

- пенсія;
- різні види допомоги;
- стипендії;
- грошові виплати і їхня індексація;
- пільги по оподатковуванню.

4. Держава законодавчо гарантує задоволення пріоритетних потреб за рахунок бюджету в мінімально достатніх розмірах у формі безкоштовних послуг.

Органи місцевого самоврядування при розробці і реалізації місцевих соціально-економічних програм можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок місцевих бюджетів.

Розробка і виконання Державного і місцевого бюджетів здійснюється на основі пріоритетності фінансування соціальних гарантій і соціальної сфери.

Державна цільова підтримка місцевого самоврядування здійснюється з метою вирівнювання можливостей окремих територіальних громад щодо забезпечення надання соціальних гарантій на законодавчо визначеному рівні.

Загальна сума благ і послуг, що споживає населення за відповідний період, складає фонд споживання.

Необґрунтоване збільшення коштів, що направляються на соціальний захист населення, у загальному обсязі фонду споживання вимагає додаткового вилучення коштів з фонду оплати праці, що в остаточному підсумку лише розширює масштаби перерозподілу, зменшує стимулюючу роль заробітної плати і не збільшує обсяг сукупного споживання.

9.2. Джерела фінансування соціальних гарантій

Джерелами фінансування соціальних гарантій виступають:

1. Державний бюджет.
2. Кошти місцевих бюджетів.
3. Страхові фонди:
  - фонд соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності;
  - фонд загального обов'язкового державного страхування на випадок безробіття;
  - фонд страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань;
  - фонд медичного страхування (за рахунок страхових внесків підприємств і громадян, а також благодійних внесків громадян і підприємств, кредитів банків і інших джерел, не заборонених законодавством України);
  - державні і недержавні Пенсійні фонди.

Механізм реалізації соціальних гарантій

Держава повинна гарантувати всім громадянам мінімум соціальних послуг і матеріальних благ через такі фінансові механізми:

1. Визначення розмірів мінімальних соціальних гарантій:

- мінімальної заробітної плати;
- пенсій за віком;
- стипендій і т.п.

2. Здійснення превентивних соціальних заходів у зв'язку з ціновою лібералізацією:

- адресного вибіркового надання соціальної допомоги;
- здійснення компенсаційних виплат незахищеним шарам населення.

3. Захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян через щомісячний перегляд:

- середньодушового сукупного доходу, що надає право на допомогу;
- цільової грошової допомоги відповідно до зміни індексу споживчих цін.

Головною метою соціальної політики в Україні на сучасному етапі є припинення спаду життєвого рівня населення і зменшення тягаря кризи для найменш захищених шарів населення.

Тема 10. Видатки на утримання органів місцевого самоврядування

10.1. Регіональні структури влади та місцевого самоврядування в Україні.

10.2. Видатки на утримання органів місцевого самоврядування.

Ключові поняття: регіональні структури влади різних країн, місцеві органи влади України, місцеві бюджети, Державний бюджет, загальнодержавні податки, місцеві податки та збори.

10.1. Регіональні структури влади та місцевого самоврядування в Україні

Місцеве самоврядування стало невід'ємним елементом реального втілення основних засад демократії в життя незалежної Української держави. Його суть полягає у праві територіальних громад самостійно розв'язувати місцеві проблеми

і створювати з цією метою відповідні органи як на місцевому, так і на регіональному рівнях.

У цьому випадку неминуче виникає питання про відносини між органами самоврядування та центральними і місцевими органами державної влади, передусім – місцевими органами державної виконавчої влади, які функціонують поряд з органами самоврядування. Нині ці відносини ще не налагоджені. Між місцевими радами та відповідними держадміністраціями часто виникають суперечки про компетенцію. Як правило, органи самоврядування в результаті таких конфліктів стають потерпілою стороною. У багатьох випадках спостерігаються спроби державної влади поставити органи місцевого самоврядування у повну залежність, підконтрольність і підпорядкованість. Конституція і відповідні закони України визначають такі принципи взаємовідносин держави та місцевого самоврядування: автономія самоврядних органів, їхня самостійність у розв'язанні питань, що стосуються їхньої компетенції; розмежування повноважень між місцевими органами державної влади та органами самоврядування; взаємоповага державних органів та органів самоврядування, їх співробітництво у розв'язанні тих питань, які належать до їхньої спільної компетенції; забезпечення належної матеріальної та фінансової основи для виконання органами самоврядування своїх функцій.

До регіональних структур влади в Україні належить Автономна Республіка Крим (АРК), обласні і районні ради. Суть Кримської автономії полягає в тому, що вона має власну Конституцію (Конституція АРК), представницький орган (Верховна Рада АРК), уряд (Рада Міністрів АРК). Юридичний статус Кримської автономії, межі її компетенції визначені в Конституції України та Конституції АРК. Верховна Рада АРК наділена такими повноваженнями: прийняття Конституції АРК та нормативно-правових (підзаконних) актів, які регулюють відносини у питаннях сільського господарства, життєдіяльності міст, громадських робіт, туризму, готельної справи, закладів культури, мисливства та рибальства, санітарної і лікувальної служб; формування уряду, призначення та звільнення його голови; звернення до Конституційного Суду України; призначення виборів депутатів Верховної Ради АРК; організація та проведення місцевих референдумів;

управління майном, то належить Кримській автономії; розробка, затвердження та виконання бюджету, розробка та затвердження програм соціально-економічного і культурного розвитку Криму; визначення статусу місцевих курортів; ініціювання введення надзвичайного стану тощо.

Однак Кримська автономія має істотні державні обмеження, які полягають у тому, що, по-перше, Конституція АРК затверджується українським парламентом; по-друге, нормативно-правові акти Верховної Ради АРК можуть бути зупинені Президентом України з одночасним зверненням до Конституційного Суду, а акти Ради Міністрів – скасовані главою держави; по-третє, повноваження Верховної Ради АРК достроково можуть бути зупинені українським парламентом за наявності висновків Конституційного Суду України; по-четверте, кандидатури до уряду АРК узгоджуються з Президентом України; по-п'яте, нормативно-правові акти АРК повинні узгоджуватися з Конституцією і законами України; по-шосте, правосуддя в АРК здійснюється судами, що належать до єдиної системи судів України; по-сьоме, діє інститут Представника Президента України, який забезпечує втілення в життя Конституції і законів України, координує діяльність державних органів та органів автономії і має право брати участь (з правом дорадчого голосу) у засіданнях уряду автономії.

Районна та обласна Ради є органами місцевого самоврядування, що представляють суспільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст. Вони обираються за мажоритарною системою, відносною більшістю по багатомандатних округах. Голови районної та обласної Рад, обрані ними, очолюють виконавчі комітети. Районна та обласна Ради затверджують бюджети і програми соціально-економічного й культурного розвитку регіону, а також здійснюють контроль за їх виконанням, можуть двома третинами голосів висловити недовіру головам районної і обласної держадміністрацій, що тягне за собою їхню відставку Президентом України.

На регіональному рівні діють також структури державної влади – районна й обласна держадміністрації.

Місцеве самоврядування базового рівня здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо (тобто через проведення референдумів, загальних зборів громадян, місцевих ініціатив, громадських слухань тощо), так і через органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські Ради та їхні виконавчі органи). Представницькі органи громад обираються громадами за мажоритарною системою відносною більшістю терміном на чотири роки. Так само обираються голови громад, які відповідно іменуються як сільський, селищний та міський голови. Голови самоврядування базового рівня поєднують у собі дві функції: керівника виконавчої влади і спікера Ради, а також реалізують державні повноваження.

Закон про місцеве самоврядування передбачає компетенції як Рад, так і їхніх виконавчих комітетів. До компетенції Рад входять такі повноваження: затвердження місцевих програм та бюджетів і контроль за їх виконанням; встановлення місцевих податків і зборів та розмірів їхніх ставок у межах закону; утворення позабюджетних коштів; прийняття рішень щодо випуску позик або отримання кредитів; прийняття рішення щодо відчуження майна комунальної власності; затвердження програм приватизації, а також визначення об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; регулювання земельних відносин, використання природних ресурсів.

До компетенції виконавчих органів належать такі повноваження: планування та облік; підготовка та виконання бюджету; управління комунальною власністю, житлово-комунальним господарством, побутовим, торговельним обслуговуванням, транспортом, зв'язком, освітою, охороною здоров'я, фізкультурою та спортом, зовнішньоекономічною діяльністю; забезпечення громадського порядку. Статус органів місцевого самоврядування міст Києва і Севастополя регулюється спеціальними законами.

Оскільки Україна є членом Ради Європи, то вона повинна поступово довести своє законодавство до рівня європейських та світових правових вимог. П'ята сесія Конгресу місцевої та регіональної влади Європи висловила пропозиції щодо вдосконалення правової основи місцевого й регіонального самовря-

дування в Україні. Особливо гостро стоїть питання про можливість реалізації права на самоврядування в Києві, Севастополі, які конституційно виділені в окремі адміністративні одиниці. У Києві ця проблема частково розв'язана після прийняття закону про столицю. Однак з точки зору прав місцевого самоврядування цей закон не ідеальний. Його найбільшою вадою є те, що міська та районні Ради Києва позбавлені права створити власні виконавчі органи. Внаслідок цього здійснення виконавчих функцій самоврядування та оперативне розпорядження коштами міського бюджету опинилися в руках держадміністрації, тобто органів, які реально не контролюються територіальною громадою Києва. У цій частині закон не узгоджується з Європейською хартією місцевого самоврядування, що свідчить про потребу перегляду деяких його принципових положень.

Що стосується структурних та організаційних особливостей самоврядування, то державі не слід надміру регламентувати ці питання. Вона повинна встановити лише певні межі, за які самоврядні органи не можуть виходити. В усьому ж іншому держава має забезпечити право громадян самостійно визначати особливості управління місцевими справами. Треба також чітко розмежувати такі поняття, як державна та муніципальна служби.

Треба нарешті змінити ситуацію, за якої гроші у вигляді податків спочатку передаються із регіонів у центр, а потім знову повертаються в ці ж регіони у вигляді дотацій, трансферів чи інших форм державної «допомоги». Потрібно, з одного боку, дати самоврядуванню змогу створити власну фінансову основу, а з іншого – забезпечити покриття видатків на виконання делегованих повноважень за рахунок ресурсів та коштів держави. Кошти повинні залишатися на місцях і відразу потрапляти у відповідні місцеві та регіональні бюджети. Новий бюджетний кодекс закладає законодавче підґрунтя для розв'язання цих проблем. Він, зокрема, передбачає розмежування видатків між державними органами й органами регіонального та місцевого самоврядування, розмежування джерел формування двох складових бюджетів – поточного, спрямованого на забезпечення життєдіяльності територіальної громади і виконання делегованих державних повноважень, та розвитку (інвестування майбутніх проектів); запроваджує єдину

систему нормативів державних трансфертів органам місцевого самоврядування; у сфері бюджетних видатків визначає функції, які делеговані державою і є винятковою компетенцією місцевих органів; надає місцевій владі право розподіляти цільові субвенції з державного бюджету; встановлює нормативи податкових відрахувань для формування дохідної частини місцевих бюджетів у сфері розмежування делегованих державою і власних повноважень (наприклад, прибутковий податок з громадян повністю зараховується до місцевих бюджетів). Крім цього, бюджетний кодекс наголошує на тому, що обсяг державних трансфертів не повинен залежати від рівня дохідної частини місцевих бюджетів. Тому надзвичайної ваги набуває робота над законодавством про бюджетну систему.

Паралельно потрібно нормалізувати земельне законодавство та ухвалити концепцію регіональної економічної політики.

Важливою проблемою є правове врегулювання питань комунальної власності. Треба визначитися з об'єктами власності, з особливостями управління та розпорядження нею, зі статусом майна, яке передається на районний і обласний рівні. У цьому контексті потребує вдосконалення не тільки Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», а й цивільне законодавство, основою якого, як відомо, є правове регулювання власності.

1. До регіональних структур влади належать: державні утворення – суб'єкти федерації; адміністративно-територіальні та національно-територіальні автономії; органи місцевого самоврядування на рівні регіонів (району, області, провінції тощо).

2. Суб'єкти федерації за політико-правовим статусом є державними утвореннями, наділеними частково ознаками суверенітету, що виражається в наявності у них конституції, парламенту, уряду, іноді судової системи (США, Канада) і державних символів. Проте суб'єкти федерації не мають права виходу з федерації; їхні конституції не повинні суперечити федеральним конституціям; вони не мають права здійснювати міжнародну політику (за винятком зовнішньоекономічної діяльності і то, як правило, з дозволу федеральних органів).

3. У федеративних державах існує механізм розмежування компетенції між державними органами й органами суб'єктів федерації. Він передбачає такі види компетенції: виняткова федеральна компетенція, яка охоплює повноваження держави у сфері визначення принципів суспільного і державного ладу суб'єктів федерації; застосування конституційних засобів примусу щодо суб'єктів федерації; оборони і міжнародної політики; федерального громадянства, федерального законодавства, федеральної судової, фінансової і монетарної систем та федеральної власності; виняткова компетенція суб'єктів федерації – прийняття конституції суб'єктів федерації, формування законодавчих, виконавчих і судових органів суб'єктів федерації; визначення правового статусу органів місцевого самоврядування; громадянство суб'єктів федерації, фінансово-бюджетна система; освіта, охорона здоров'я; спільна (конкуруюча) компетенція федерації та її суб'єктів передбачає розподіл повноважень таким чином: по-перше, федерація видає закони, а її суб'єкти забезпечують їх виконання; по-друге, федерація формулює рамкові принципи законодавства, а її суб'єкти – конкретні закони; по-третє, органи суб'єктів федерації видають закони з тих питань, які не врегульовані федеральним законодавством; залишкова компетенція охоплює ті повноваження, які не визначені федеральною конституцією і можуть бути віднесені шляхом конституційної презумпції до будь-якої із перелічених вище компетенцій.

4. Під автономією розуміють самоврядування певної території в унітарній державі, яка володіє відповідними законодавчими повноваженнями з питань місцевого значення. Між суб'єктами федерації та автономією існують певні відмінності. По-перше, автономія – це форма децентралізованої державної влади в унітарній державі на рівні регіону; по-друге, якщо федерація утворюється внаслідок об'єднання окремих державних утворень, які поступаються частиною свого суверенітету на користь держави (цілого), то автономія є результатом децентралізації держави, яка поступається частиною своїх прав на користь окремих територій; по-третє, автономізація регіонів не порушує унітарної суті держави, бо забезпечує реалізацію тих самих функцій, що властиві суб'єктам федерації; по-четверте, якщо юридичний статус суб'єктів федерації здебільшого визнача-

ється національною конституцією, то подібний статус автономії – конституційними законами; по-п'яте, на рівні автономії існує інститут представників держави (комісарів, префектів, губернаторів), які здійснюють управління всіма державними структурами; по-шосте, на рівні автономії відсутня самостійна система судочинства. Автономії утворюються за двома принципами: адміністративно-територіальним (більшість областей Іспанії й Італії, а також автономні області в Португалії) і національно-територіальним (Фарери – Данія, Шотландія й Уельс – Велика Британія, Басконія, Каталонія – Іспанія).

5. Структура органів влади суб'єктів федерації і автономії максимально наближена до структури державних органів відповідно до форми державного правління. Проте між ними існують певні відмінності, які виявляються у терміні повноважень цих органів, кількості і складі законодавчих зборів, структурі парламентів (однопалатні чи двопалатні), назві представницьких і виконавчих структур, а також у джерелах формування.

6. Судова система на регіональному рівні буває дwoєю: самостійною, що має власну компетенцію і не підпорядкована федеральним судовим органам (США, Канада), та уніфікованою, яка є лише окремою ланкою єдиної судової системи (Швейцарія, ФРН, Іспанія).

7. Під місцевим самоврядуванням розуміють право і реальну здатність місцевих спільнот (територіальних громад) управляти в рамках закону та в інтересах місцевого населення значною частиною публічних справ.

8. Виділяють три концепції місцевого самоврядування: 1) державницьку, яка розглядає місцеве самоврядування як засіб здійснення державних функцій недержавними за своєю природою суб'єктами на рівні як територіальних громад, так і регіонів; 2) громадівську, що передбачає виконання первинними територіальними громадами функцій місцевого значення, які не охоплюють регіональний рівень; 3) муніципального дуалізму – означає виконання органами публічної влади одночасно двох груп повноважень: муніципальних і державних.

9. Місцеве самоврядування охоплює базовий (громади села, селища, міста) та регіональний (громади регіонів, департаментів, графств, районів, областей, провінцій) рівні.

10. Органи місцевого самоврядування наділені правовою автономією, суть якої полягає у їхньому юридичному статусі, визначеному конституціями (національною або суб'єктів федерації чи автономії), а також законами та іншими нормативними актами; організаційною автономією (визначення власної організаційної структури); матеріально-фінансовою автономією, яка дає право на управління місцевим господарством, комунальними службами і місцевими фінансами.

11. Органи місцевого самоврядування за функціональними ознаками і походженням виконують такі повноваження: політико-правові, фінансово-економічні, соціальні, забезпечення громадського порядку; обов'язкові, факультативні і делеговані (державою або регіональними органами).

12. За принципами організаційної структури муніципальних інститутів виділяють три типи місцевого самоврядування: англосаксонський (США, Велика Британія, Канада); французький або континентальний (Франція, Італія, Бельгія); змішаний (ФРН, Японія). Англосаксонський тип передбачає детальний перелік прав і обов'язків органів місцевого самоврядування, поділ їх на сільські і муніципальні, відсутність прямого підпорядкування нижчих органів вищим, відсутність інституту уповноважених представників держави та прямого державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Він найбільш чітко представлений у США, де діють чотири моделі муніципальної влади: 1) мер-рада (слабкий мер), де рада обирається прямими виборами і виконує адміністративно-розпорядчі функції, а мер обирається радою і виконує функції її спікера; 2) мер-рада (сильний мер), де рада і мер обираються прямими виборами, мер наділений правами, аналогічними правам губернатора штату; 3) мер-менеджер, де обрана прямими виборами рада здійснює: всі представницькі функції, а також наймає та звільняє менеджера, який керує адміністративним апаратом; 4) комісійна модель, де вибрані прямими виборами комісари виконують дві функції: функцію ради як колегіального органу і функцію керівництва окремими департаментами.

Особливість континентального типу місцевого самоврядування виявляється в тому, що, по-перше, воно має право здійснювати ті повноваження, які не заборонені законом; по-друге, характеризується одноманітністю муніципального режиму (права муніципалітетів мають сільські і міські комуни); по-третє, існує інститут уповноважених уряду на рівні регіону і департаменту (префектів, а пізніше комісарів), які виконують політичні, юридичні, поліційні й адміністративні функції, а на рівні комуни такі функції виконує мер, що одночасно є головою ради і місцевої адміністрації; по-четверте, існує система різноманітних форм державного контролю.

Змішаний тип самоврядування, який поєднує риси англосаксонського і континентального, найбільш чітко виражений у ФРН, в якій існують чотири моделі місцевого самоврядування: 1) положення про магістрат передбачає наявність двох органів: ради общин, яка обирається прямими виборами на чотири роки, і магістрату – колегіального органу виконавчої влади, обраного радою й очоленого бургомістром; 2) положення про бургомістра передбачає наявність трьох органів: ради общини, яка обирається на п'ять років, її депутати працюють на громадських засадах; бургомістра, який обирається радою і є її головою; управи – виконавчого органу ради; 3) південнонімецьке положення про раду – наявність двох органів: ради общини (обирається прямими виборами на шість років, її депутати працюють на громадських засадах) та бургомістра, який обирається населенням на шість років і виконує функції голови самоврядування, тобто представляє місцеву общину і реалізує повноваження держави і голови ради; 4) північнонімецьке положення про раду передбачає наявність трьох органів: ради, що вибирається прямими виборами на п'ять років; депутати працюють на громадських засадах; бургомістра, якого обирає рада і який виконує повноваження голови ради і місцевого самоврядування; директора комуни – голову виконавчої влади, який обирається радою на вісім років.

13. До регіональних структур влади в Україні належить Кримська автономія – Автономна Республіка Крим (АРК), районні і обласні Ради. Суть Кримської автономії полягає в тому, що вона має свій представницький орган – Верховну

Раду АРК, уряд – Раду Міністрів АРК, власну Конституцію, приймає нормативно-правові (підзаконні) акти, що регулюють певне коло місцевих проблем; є суб'єктом звернення до Конституційного Суду України; призначає місцеві референдуми; розробляє та затверджує бюджет АРК і програми соціально-економічного розвитку Криму та контролює їх виконання; управляє власністю, що належить Кримській автономії. Однак статус Кримської автономії обмежений державою: Конституція АРК затверджується Верховною Радою України, нормативно-правові акти Верховної Ради та Уряду АРК можуть бути зупинені і скасовані Президентом України, а повноваження кримського парламенту – достроково припинені Верховною Радою України. В АРК діє інститут Представника Президента України.

Районні та обласні Ради є органами місцевого самоврядування, що представляють інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст. Вони обираються населенням на чотири роки, здійснюють представницькі функції – Голови Рад обираються Радами і очолюють їхні виконавчі комітети. На цьому рівні діють також структури державної влади – місцеві районні та обласні держадміністрації.

14. Місцеве самоврядування базового рівня здійснюється громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо (шляхом референдумів, загальних зборів громадян, місцевих ініціатив, громадських слухань), так і органами місцевого самоврядування – сільськими, селищними і міськими Радами. Голови самоврядування базового рівня, які іменуються як сільський селищний та міські голови, обираються прямими виборами і поєднують функції керівника виконавчої влади і спікера Ради, а також реалізують державні повноваження.

15. Для вдосконалення діяльності органів місцевого самоврядування треба домогтися реалізації конституційного принципу розмежування державних, регіональних і муніципальних фінансів; законодавчого закріплення нових принципів і механізмів субсидування державних органів місцевого самоврядування; прийняття примірних статутів, які б дали змогу провести чітку межу між компетенціями представницьких і виконавчих органів, деталізувати статті місцевих бюджетів; утвердження партійних механізмів формування муніципальних органів.

10.2. Видатки на утримання органів місцевого самоврядування

Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Саме через зазначені органи й відбувається переважно практична реалізація основних функцій держави, яка потребує постійного фінансування.

За рахунок коштів Державного бюджету України фінансуються видатки на державне управління, у тому числі на законодавчу і виконавчу владу та Президента України; судову владу; правоохоронну діяльність та забезпечення безпеки держави; проведення виборів та референдумів тощо.

Згідно з функціональною класифікацією видатків фінансування зазначених органів та заходів підпадає під розділ «Загальнодержавні функції» (код 0100).

На кошторисно-бюджетному фінансуванні перебувають вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування (код 0111). З державної скарбниці фінансується утримання апаратів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та Адміністрації Президента України, Державного управління справами та органів, що входять до його системи; апарату Верховної Ради АРК. З державного бюджету фінансується діяльність народних депутатів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; забезпечується здійснення загальнодержавних повноважень Президентом України та Кабінетом Міністрів України.

Враховуючи те, що згідно з Конституцією України (ст. 118) виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації, на яких покладається здійснення загальнодержавних функцій та завдань на місцях, держава бере на себе фінансування видатків на утримання зазначених місцевих адміністрацій.

Діяльність органів місцевого самоврядування та їх виконавчих комітетів фінансується за рахунок місцевих бюджетів, крім виконання тих функцій, які делегуються їм з загальнодержавного рівня: органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади (ст. 143 Конституції України). У цьому разі держава фінансує здійснення таких повно-

важень у повному обсязі за рахунок коштів державного бюджету або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, також компенсуються державою.

Органи місцевого самоврядування у межах своїх повноважень затверджують плани й програми економічного та соціального розвитку відповідної території, місцеві екологічні програми, плани приватизації об'єктів комунальної власності. Витрати на утримання апарату органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів також визначаються кошторисами витрат.

Відповідно до функціональної класифікації видатків (код 0112) відбувається фінансування фінансової та фіскальної діяльності, зокрема утримуються апарати Рахункової палати України, Рахункової палати Верховної Ради АРК, а також органи зі спеціальною фінансовою компетенцією – Державна податкова служба, Державна контрольно-ревізійна служба, Державне казначейство, Митна служба тощо. Витрати на утримання судової влади також проводяться за рахунок державного бюджету відповідно до правил кошторисно-бюджетного фінансування. Зокрема, на бюджетному фінансуванні перебувають Конституційний Суд України, Верховний Суд України, апеляційні суди, Вищий господарський суд України, господарські суди, військові суди, Вища рада юстиції. Водночас фінансування, що передбачається з державного бюджету в останні роки, не покриває мінімальних потреб судової влади, до того ж, запланованих показників не дотримуються.

З державної скарбниці фінансуються заходи, спрямовані на підтримання громадського порядку та безпеки держави, та органи, на які чинним законодавством покладено функції щодо їх забезпечення. Так, на кошторисно-бюджетному фінансуванні перебувають органи, що проводять діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьби зі злочинністю та охорони державного кордону (органи внутрішніх справ, дорожньо-патрульна служба, Прикордонні війська України, Національне бюро розслідування тощо). Обсяг видатків на утримання

Прокуратури України, органів безпеки та органів внутрішніх справ також визначається штатними розкладами та кошторисами витрат цих органів.

З бюджетів відповідного рівня здійснюється протипожежний захист та рятування. Так, видатки на місцеву пожежну охорону фінансуються з місцевих бюджетів і не враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів.

У той же час, враховуючи загальнодержавне значення, за рахунок коштів державного бюджету фінансуються державні програми з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки, а також із запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха.

Розрахунки видатків на утримання органів самоврядування гостро ставлять проблему реформування адміністративного устрою. Що це стосується великої політики, стало очевидно після тихого поховання результатів роботи комісії Л. Кравчука, однак тепер ця реформа диктується потребами об'єктивного врегулювання бюджетних відносин. Вимоги фінансової самодостатності адміністративних одиниць досить жорсткі, щоб не сказати жорстокі. Оптимальний мінімальний рівень фінансового та адміністративного менеджменту – район і місто обласного значення від 40 тис. населення, село – від 3 тис. жителів. Звичайно, є винятки, пов'язані з природними умовами (мала заселеність території, складні кліматичні умови) або особливим політично-економічним значенням (важливі стратегічні промислові чи військові об'єкти), однак орієнтири мають бути встановлені. Приміром, досить коректним є такий критерій, як час, що потрібен, аби дістатися з центру району до найвіддаленішого населеного пункту: він не повинен перевищувати однієї години громадським транспортом. Та й із центральної садиби до сіл, у яких сільради не створюються, відстань має бути в межах розумного – до п'яти кілометрів. Звичайно, до виборів нового Президента не слід очікувати зменшення кількості його ставлеників у районах більш як на двісті чоловік (а саме на таку цифру ми виходимо за найприближнішими розрахунками). Однак день у день необхідність адмінреформи стає все очевиднішою. Тому її не

слід замовчувати, адже несподівані рішення, характерні для українського політикуму, не завжди є оптимальними.

Загальний обсяг видатків на утримання органів місцевого самоврядування з бюджетів міст районного значення, селищ, сіл в цілому по району визначається за формулою:

$$V_y = H_y \times N_r,$$

де H_y – норматив бюджетної забезпеченості видатків на утримання органів місцевого самоврядування;

N_r – кількість жителів району.

Обсяг видатків на утримання органів місцевого самоврядування для i -го міста (селища, села) визначається за формулою:

$$V_{yi} = V_y \times (1 - K_y) \times L_{yi} / L_{yr} + K_y \times H_y \times N_i,$$

де L_{yi} – нормативна кількість працівників виконавчого органу відповідної міської (селищної, сільської) ради;

L_{yr} – загальна по району нормативна чисельність працівників виконавчих органів місцевих рад міст районного значення, селищ, сіл;

N_i – кількість жителів i -го міста, селища, села;

K_y – коефіцієнт застосування показника нормативної кількості працівників (встановлюється райдержадміністрацією в межах від 0 до 1).

Також по розрахунках показника обсягу видатків на утримання органів місцевого самоврядування затверджуються:

- коефіцієнт впливу кількості населених пунктів, які входять до i -тої місцевої ради;
- коефіцієнт впливу чисельності населення;
- коефіцієнт частки нормативу видатків на утримання органів місцевого самоврядування для бюджетів місцевого самоврядування у нормативі видатків для зведеного бюджету.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюджетний Кодекс України.
2. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.94 р. із змінами та доповненнями.
3. Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04.97 р. із змінами та доповненнями.
4. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.03 із змінами та доповненнями.
5. Закон України «Про систему оподаткування» від 25.06.91 р. із змінами та доповненнями.
6. Закон України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 11.01.01 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2980-III від 17.01.02, № 3084-III від 07.03.02 та № 492-IV від 06.02.03.
7. Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.97 р. із змінами та доповненнями.
8. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.99 р. із змінами та доповненнями.
9. Закон України «Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 22.02.01 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2980-III від 17.01.02 та № 660-IV від 03.04.03.
10. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р. із змінами та доповненнями.
11. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18.01.01 р. із змінами та доповненнями.

12. Закони України «Про державний бюджет на ХХХХ рік».
13. Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» із змінами та доповненнями.
14. Закон України «Про освіту» № 1060-ХІІ від 23.05.91.
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з державного бюджету» від 4 березня 2002 р.
16. Постанова КМУ «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми Здоров'я нації на 2002-2011 роки» № 14 від 10.01.02.
17. Указ президента України «Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України» № 1313 від 07.12.02.
18. Указ президента України «Про оголошення 2003 року Роком культури в Україні» № 153 від 19.02.02.
19. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України 17.06.2002 № 293 «Державний класифікатор соціальних стандартів і нормативів».
20. Порядок складання місячної та квартальної фінансової звітності у 2005 році установами та організаціями, які отримують кошти державного або місцевих бюджетів. Затверджений наказом Державного казначейства України № 58 від 31.03.2005 р.
21. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія. – К.: Знання-Прес, 2004. – 615 с.
22. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.
23. Буценко О. Бюджетна політика в галузі культури // Український регіональний вісник. – 2002. – № 38. – С. 2.
24. Буценко О. Симбіоз ринкової економіки і культури // Український регіональний вісник. – 2002. – № 38. – С. 5.
25. Василенко О. Д. Державні фінанси України. – К.: Вища школа, 1997 р.

26. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України. – К.: ЦУЛ, 2003. – 608 с.
27. Владимиров К. М., Чуйко Н. Г., Рогальський О. Ф. Місцеві фінанси. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів за спеціальністю «Фінанси». – К.: Кондор, 2009. – 352 с.
28. Гаращук О. В. Дослідження проблем ефективності функціонування закладів освіти // http://www.knukim.edu.ua/articles_garaschuk.htm.
29. Гаркавенко О. С. Бюджетне планування: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 271 с.
30. Геєць В. М. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання. – К.: Форт, 2000. – 432 с.
31. Деркач М. Формування фінансової бази регіонів // Екон. України. – 2003. – № 1. – С. 12-21.
32. Джога Р. Т. Бухгалтерский учет в бюджетных организациях. Научное пособие / Киевский национальный экономический университет. – К.: КНЕУ, 2001. – 250 с.
33. Дзюбик С. Д. Фіскальна політика. – К.: УАДУ, 1998. – 64 с.
34. Дідківська Л. І., Головка Л. С. Державне регулювання економіки. – К.: «Знання-Прес», 2000. – 209 с.
35. Епіфанов А. О., Дьяконова И. И. «Бюджет і фінансова політика України». – К., 1997. – 234 с.
36. Єпіфанов А. О., Сало І. В. Регіональна економіка. – К.: Наукова думка, 2000. – 339 с.
37. Єпіфанов А. О., Сало І. В., Д'яконова І. І. Бюджет і фінансова політика України. – К.: Наукова думка, 1999. – 304 с.
38. Кучма Р. Фінансовий механізм системи вищої освіти // Вища освіта України. – 2002. – № 4. – С. 57-59.
39. Лукашенко М. Вуз в системе открытого образования: особенности экономики // Высшее образование в России. – 2002. – № 5. – С. 55-61.

40. Малишев А. В. Шляхи європеїзації державного аудиту // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 144-143.
41. Матвеева В., Замазий С. Все об учете и налогообложении бюджетных организаций. – Х.: Фактор, 2005. – 1024 с.
42. Охорона здоров'я: невикористаний потенціал // Вісник центру (Міжнародний центр перспективних досліджень). – 2001. – № 132. – С. 1.
43. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн. – К.: Знання-Прес, 2002. – 495 с.
44. Планування видатків: багаторічне та щорічне бюджетне планування. Матеріали семінару з питань державних фінансів. – Об'єднаний Віденський Інститут, жовтень 2003 р.
45. Пономаренко В. М., Ціборовський О. М. Програма реформування системи охорони здоров'я України і перспективи її реалізації. – Київ.
46. Равікович Є. І., Присенко Г. В. Макроекономічне прогнозування: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002. – 172 с.
47. Рубан Н. І. Аудит ефективності бюджетних коштів // Фінанси України. – 2004. – № 1. – С. 138-143.
48. Юрій С. І., Стоян В. І., Мац М. Й. Казначейська система. – Тернопіль: Картбланш, 2002. – 590 с.
49. Юрчишин В. В. Макроекономічна стабілізація в Україні. – К.: УАДУ при Президентові України, 1999. – 256 с.
50. <http://www.minfin.gov.ua>
51. <http://www.moz.gov.ua>
52. <http://www.mincult.gov.ua>
53. <http://www.mstu.gov.ua>

Навчальне видання

Базецька Ганна Ігорівна

**ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ**

Конспект лекцій

(для студентів 5 курсу заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст, спеціальності 7.050107 (7.03050401) «Економіка підприємства» факультету ФПО і ЗН)

Відповідальний за випуск *О. В. Жемеренко*

Редактор *М. З. Аляб'єв*

Комп'ютерне верстання *Г. О. Павлова*

План 2009, поз. 215 Л

Підп. до друку 13.11.2009 р.

Формат 60×84/16

Друк на ризографі.

Ум. друк. арк. 5,3

Тираж 50 пр.

Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 731 від 19.12.2001 р.